

múzeumcafé
85

múzeumcafé

85

múzeumcafé 85

2021/5. október–november

Fogarasi Klára

WEINSTOCK ERNŐ: A NAGY HÁBORÚ, EGÉSZEN KÖZELRŐL

Dénes Mirjam

A MONARCHIA JAPÁNBAN, JAPÁN A MONARCHIÁBAN

Berényi Marianna

ÁTTÖRT FALAK MÖGÖTT: MÚZEUMI DIGITALIZÁCIÓ

Götz Eszter

IRÁNYVÁLTÁS – A MÚZEUMÉPÍTÉSZET LEGÚJABB KIHÍVÁSAI

Vitézy Dávid–Zsigmond Gábor

KELENFÖLD INDÓHÁZ, A KÖZLEKEDÉSI MÚZEUM
LEENDŐ TAGINTÉZMÉNYE

Kovács Dániel

AZ ÉPÍTÉSZET HELYE

Basics Beatrix

PÉLDÁK MÚZEUMÉPÜLET-BŐVÍTÉSEKRE

Kovács Csaba

GONDOLATOK A MÚZEUMOKRÓL...
...EGY TERVEZŐ ÉPÍTÉSZ SZEMÉVEL

Gréczi Emőke

MÚZEUMI BERUHÁZÁSOK A HATVANAS ÉVEKBEN BUDAPESTEN

Czenki Zsuzsa–Csapláros Andrea–Vig Károly

A MŰVÉSZETEK BÁSTYÁI SZOMBATHELYEN

Ára: 1490 forint

ISSN 1789-3291

9 771789 329002

múzeumcafé

85

múzeumcafé 85

múzeumépítészet
lakhatás és fenntartás

múzeumcafé

85

múzeumépítészet
lakhatás és fenntartás

A TÖKÉLETES MÚZEUMÉPÜLET

L„Le Corbusier 1928-ban látott hozzá a Népszövetség genfi tudásközpontjának (Mundaneum) megtervezéséhez. A „világváros” közepén helyezkedett volna el a Világ múzeum (Museum Mondiale), az építész szerint a létező legtokéletesebb múzeumépületben. A felkérés kapóra jött, hogy végre megvalósuljon egy évek óta érlelődő elképzelése arról, hogyan lehet megfogalmazni az építészet nyelvén a kezdetektől (az őskortól a jelen felé) induló lineáris körforgást, folytonos fejlődést. Egy piramis, egy zikkurat jellegű, spirálisan bejárható épület lett volna. Azaz valamifajta szent helyként, templomként képzelte el a világ legkülönbözőbb tájairól összegyűjtött kulturális emlékek otthonát. Terve hatalmas vitákat váltott ki, elképzelését akadémikusnak, modernizációellenesnek tekintették, mintha a saját elveit vetette volna el. El Liszickij egyenesen pszeudofunkcionalistának nevezte, azzal vádolta, hogy visszatért a historizmushoz, főleg az épület központjában elhelyezett Sacrariummal. A támadásokra Le Corbusier azt válaszolta: a funkcionalitás nem zárja ki, hogy egy épület spirituális dimenzióval is rendelkezzen. A spirális bejárhatósággal a történelmi események folytonosságát kívánta érzékeltetni, felülről lefelé, a szakrálistól a profán felé. A Sacrarium (egyfajta hengeres üres fal, benne szobrokkal Krisnától Platónig) pedig a világ fejlődését szolgáló eszmék bemutatását szolgálná. A genfi tervet Le Corbusier – a viták hatására – elvetette, ám az elképzelés mellett kitartott, és számos más terve, makettje maradt fenn valamifajta négyzetes spirális épületről, és ennek az ideának (Musée à croissance illimitée – végtelen fejlődés múzeuma) egy továbbgondolt változata lett az 1959-ben elkészült tokiói Nyugati Művészetek Múzeuma. Mindamellet Le Corbusier múzeumi elképzeléseit kortársai és követői teljesen figyelmen kívül hagyták, és az életmű kritikussai is tévedésnek tekintették. Nyilván elvethetjük, hogy a művészet folyamatosan fejlődik a kezdetek óta, ahogy azt is, hogy létezik tökéletes épület számára.

Gréczi Emőke

tartalom

7 *hírek* (Magyar Katalin)

19 *kalendárium* (Karácsony Ágnes)

31 *szemle*

33 Fogarasi Klára

WEINSTOCK ERNŐ: A NAGY HÁBORÚ,
EGÉSZEN KÖZELRŐL

43 Dénes Mirjam

A MONARCHIA JAPÁNBAN,
JAPÁN A MONARCHIÁBAN

51 *módszertan*

53 Berényi Marianna

ÁTTÖRT FALAK MÖGÖTT:
MÚZEUMI DIGITALIZÁCIÓ

91 *múzeumépítészet*

93 Götz Eszter

IRÁNYVÁLTÁS – A MÚZEUMÉPÍTÉSZET
LEGÚJABB KIHÍVÁSAI

123 Vitézy Dávid–Zsigmond Gábor

KELENFÖLD INDÓHÁZ, A KÖZLEKEDÉSI MÚZEUM
LEENDŐ TAGINTÉZMÉNYE

141 Kovács Dániel

AZ ÉPÍTÉSZET HELYE

163 Basics Beatrix

PÉLDÁK MÚZEUMÉPÜLET-BŐVÍTÉSEKRE

180 Kovács Csaba

GONDOLATOK A MÚZEUMOKRÓL...
...EGY TERVEZŐ ÉPÍTÉSZ SZEMÉVEL

207 Gréczi Emőke

MÚZEUMI BERUHÁZÁSOK A HATVANAS ÉVEKBEN
BUDAPESTEN

247 Czenki Zsuzsa–Csapláros Andrea–Vig Károly

A MŰVÉSZETEK BÁSTYÁI SZOMBATHELYEN

hírek

MEGÚJULT A NARRENTURM

¶ Majdnem tíz év felújítás után újra megnyitotta kapuit a bécsi Narrenturm, az egykori elmeegógyintézet, amelynek földszintjén a világon egyedülálló patológiai-anatómiai gyűjtemény látható. A 14 ezer kiállítási tárgyat felölelő tárlatot szakorvosok segítségével dolgozták át, s most már nem csak orvosoknak szól. Számos betegségnek olyan megjelenési formáját is őrzik itt, amelyek a modern orvostudománynak köszönhetően ma már ebben a formában nem jelentkeznek, így nem is találkozhatnak velük az orvosok, orvostanhallgatók. A kiállítási tárgyak a betegségekről és a kezelési lehetőségeikről szólnak, minden kiállított darab mellett ott a betegség részletes leírása, magyarázata, a látogatóknak pedig még arra is lehetőségük van, hogy a kiterjesztett valóság segítségével a saját testükbe is belekukkantsanak. (WEBORVOS.HU)

SZÉP MAGYAR KÖNYV 2020

¶ A szakkönyvek kategóriában az elismerést Monok István és Zvara Edina *Esterhasiana Bibliotheca. A gyűjtemény története és könyvanyagának rekonstrukciója* című kötete kapta, amely a Magyar Tudományos Akadémia Könyvtár és Információs Központ gondozásában jelent meg. Új kategória jött létre a múzeumi művészeti könyvek számára, ebben a díjban Árvai Mária és Véri Dániel *A nagy*

könyvlopás. Francia könyvkiállítás a vasfüggöny mögött című könyve részesült, amelyet a Ferenczy Múzeumi Centrum jelentetett meg. (MTI)

GYARAPODÓ KÖZGYŰJTEMÉNYEINK

¶ Élve elővásárlási jogával, a magyar koronázási palást eredeti darabját szerezte meg a Magyar Nemzeti Múzeum egy árverésen. A palást 1867-es átalakítása után az egyik segéd megőrizte a palástból kikerült négy centiméteres, arany- és selyemfonállal hímzett és három igazgyönggyel díszített darabot a restaurálás jegyzeteivel együtt.

¶ A családdal mintegy tíz éven át húzódó megbeszélések, tárgyalások után a magyar állam 5,6 millió euróért megvásárolta a Batthyány család külföldre menekített levéltári okleveleit. A kétdoboznyi, összesen 520 dokumentum a Magyar Nemzeti Levéltárba került, ott várja a tudományos feldolgozást.

¶ Az Izraeli Nemzeti Könyvtár, valamint a Magyar Zsidó Múzeum és Levéltár közösen megvásárolta azt a hét, 19. és 20. századi, a magyarországi zsidó közösség életével összefüggő dokumentumot, melyek egy aukciósház katalógusában bukkantak fel. A megvásárolt miskolci, putnoki, sátoraljaújhelyi, ónodi, debreceni, hajdúböszörményi

iratanyag tételei között születési és halotti anyakönyvek is találhatóak, amelyek különös jelentőséggel bírnak a zsidó közösségek szervezeti történetének feldolgozása és családfakutatási tevékenységek szempontjából. Az iratanyag digitalizálás után elérhetővé válik az interneten.

¶ Másfél mázsás, 55 centiméter átmérőjű és egy kisebb, 36 centiméteres török kori ágyúgolyót találtak a Lánchíd felújításának előkészítése közben, a kőből faragott lövedékek teljesen épek maradtak a Dunában. A másfél hónapig tartó roncskutató és tűzszerészeti bűvárfelderítés során felszínre kerültek középkori és török kori kerámiatöredékek is. A leletek a Budapesti Történeti Múzeum gyűjteményét gyarapítják.

¶ 1120, többségében 19. századi, orosz ikont kapott letétbe a Pannonhalmi Főapátsági Múzeum Ruzsa György professor emeritustól. Az anyag nem csak a kutatók számára lesz elérhető, a legkülönlegesebb darabokat ki is állítják.

¶ Három Aba-Novák-festmény került letétbe Szegedre, a Móra Ferenc Múzeumba. Az ikonikus festő alkotásai Bartók Mihály magyar kémikus gyűjteményének részei voltak, és a család jóvoltából állíthatják ki. (MC)

AJÁNDÉK A MÚZEUMNAK

¶ A Ludwig Múzeum – Kortárs Művészeti Múzeum gyűjteményébe került adományozás útján egy úgynevezett NFT-mű, a BarabásiLab (Barabási Albert-László által vezetett kutató

és művész kollektíva) egyik hálózati munkája. A magyar művészeti háló intézményi elemét összefüggésbe kapcsoló munka valamilyeni, adatszinten megjelenő magyarországi múzeum, kiállítóhely, galéria rendszerszintű kapcsolódásait jeleníti meg.

¶ A makói József Attila Múzeum skanzenjének új kocsimúzeuma különleges vasalású gazdaszekeret, téli-nyári paradés szánt, dughagyma-osztályozó Kalmár-rostát, kukoricamorzsólót és tejszeparátort kapott ajándékba egy olimpikon gyűjteményéből.

¶ Kárpáti Sándor zenei hagyatékát adományozta unokája a Soproni Múzeumnak. A több mint háromezer oldalnyi, kézzel írott kottát (mintegy nyolcvan dalról, százötven zongoraműről és tíz operáról van szó) a múzeummal együttműködő Dárdai Árpád karnagy digitalizálja, a számítógépre vitt műveket hangszerenként is külön kiírja, hogy előadhatóvá váljanak.

¶ Lucien Hervé, Bálint Endre és Ország Lili több mint ötven alkotását kapta ajándékba a szentendrei Ferenczy Múzeumi Centrum Párizsból. Az öt év alatt – több részletben – Szentendrére érkezett anyag legnagyobb része a Párizsban élő díszlet- és jelmeztervező, Bródy Vera gyűjteményéből való, kisebb hányada egy párizsi magángyűjtő adományozásából származik.

¶ A József Attila Múzeum idén a makói születésű Bíró Annamária hagyatékának jelentős részét is megkapta. A 47 éves korában elhunyt népművészet mestere több száz kerámiát készített, ezek egy részéből Tolna megyében, a decsi tájházban rendeztek be

egy emlékszóbat, másik részét pedig a Németországban élő testvére a makói múzeumnak adományozta.

¶ Passuth Krisztina művészettörténész, a Moholy-Nagy László-monográfia szerzője a Moholy-Nagy Művészeti Egyetemnek adományozta az intézmény névadójának életművével kapcsolatos dokumentációját. Az intézmény hozzáférhetővé teszi ezt a világon egyedülálló, széles körű archívumot, amelyben könyvek, levelek, CD-k, doktori disszertációk találhatóak. (MC)

ELHUNYT MUZEOLÓGUSOKRA EMLÉKEZÜNK

¶ 55 évesen, fájdalmasan fiatalon távozott közülünk Ando György néprajzkutató, a békéscsabai múzeum igazgatója. 1989-től a Békés Megyei Múzeumok Igazgatósága néprajzos muzeológusaként dolgozott, 2001-től 2012-ig az intézmény múzeumigazgató-helyettese, 2013-tól a Munkácsy Mihály Múzeum igazgatója volt. Egész pályafutása a csabai múzeumhoz kötődött, ismerte a muzeológiai munka és a néprajzkutatás minden apró részletét. Kutatási területe a békéscsabai, valamint a hazai szlovákság népi építészetének, a megye népi hagyományainak vizsgálata volt. Múzeumi munkájához kapcsolódóan számos társadalmi tisztséget töltött be az elmúlt évtizedekben, többek között a Magyarországi Tájházak Szövetsége elnökségi tagjaként, a magyarországi Szellemi Kulturális Örökség Igazgatósága regionális referenseként, a Békés Megyei Értéktár Bizottság tagjaként, a Békéscsabai Települési Értéktár

Bizottság elnökeként, továbbá a Magyar Néprajzi Társaság tagjaként hasznosította tudását. Szakmai elismertségét jelzi, hogy 2014-től az Emberi Erőforrások Minisztériuma múzeumi szakági szakfelügyelője volt. Néprajzkutatói és igazgatói működését több kitüntetéssel és díjjal ismerték el: a Magyar Néprajzi Társaság Pro Ethnographia Minoritatum emlékérmé (2006), Móra Ferenc-díj (2016), az Emberi Erőforrások Minisztériuma Nemzetiségekért Díja (2017) Békéscsaba Megyei Jogú Város Közgyűlésének Elismerése kitüntetés (2019), Honvédelemért Kitüntető Cím III. fokozat (2020), Magyar Érdemrend lovagkeresztje (2021).

¶ 77 évesen elhunyt Bodó Sándor etnográfus, muzeológus, címzetes egyetemi tanár, a Budapesti Történeti Múzeum nyugalmazott főigazgatója. A szolnoki Damjanich János Múzeumban eltöltött év után a miskolci Herman Ottó Múzeumban muzeológusként, 1973-tól megyei múzeumigazgató-helyettesként dolgozott. 1979-től 1989-ig igazgatóként irányította az egri Heves Megyei Múzeumi Szervezetet, 1989-től a Művelődési és Közoktatási Minisztérium Közgyűjteményi Főosztályának vezetője volt. 1996-tól, 18 éven keresztül volt a Budapesti Történeti Múzeum főigazgatója. Elismert tudományos kutató volt, doktori címét 2018-ban szerezte a Magyar Tudományos Akadémián. Több egyetemen oktatott, elnöke volt a Magyar Néprajzi Társaságnak, az MTA Néprajztudományi Bizottságának, a Györffy István Néprajzi Egyesületnek, alelnöke a Pulszky Társaság – Magyar Múzeumi Egyesületnek. Munkáját számos kitüntetéssel ismerték el: köztük a Móra Ferenc-díjat,

Pulszky Ferenc-díjat és Éry István-díjat vehetett át.

¶ Életének 71. évében elhunyt Csákváry Ferenc, a Hadtörténeti Intézet és Múzeum negyedévente megjelenő folyóirata, a *Hadtörténelmi Közlemények* örökös főszerkesztője. Egész pályafutása összeforrt szeretett folyóiratával, 1974-től egészen 2010-es nyugdíjba vonulásáig gondozta, felügyelte, meghatározva ezzel a hazai hadtörténetírás egyetlen orgánumnak irányát és fejlődését.

¶ 61 évesen elhunyt Frisnyák Zsuzsa muzeológus, közlekedéstörténész, aki az elmúlt hónapokban az új Közlekedési Múzeum állandó kiállításának tervezésén dolgozott. 1983-tól 1995-ig muzeológusként tevékenykedett, és a vasúti gyűjteményt olyan mélységig ismerte, mint senki más. Bár később más munkahelyek és feladatok, például a Magyar Tudományos Akadémia felé kanyarodott a pályája, soha nem szakadt el teljesen a Közlekedési Múzeumtól. Szakmai lektora volt a 2018-ban indult *Közlekedés- és Technikatörténeti Szemlének*. Történészként az 1980-as évektől kezdve a magyar vasúttörténet és szélesebb értelemben véve a közlekedéstörténet társadalmi aspektusa foglalkoztatta: a közlekedés múltjában is elsősorban az emberi történetek, a szervezetek, a működés mozgatórugói érdekelték.

¶ 92 évesen elhunyt Móré Miklós Munkácsy díjas festőművész-restaurátor, a Szépművészeti Múzeum egykori restaurátor-osztályvezetője, nyugalmazott főrestaurátora. A Képzőművészeti Főiskolán az elsők között

végzett restaurátorgeneráció tagjaként átélhette a szakma múzeumi kiteljesedését, munkájával, külföldön szerzett tudásával formálhatta a fiatalabb generációk szemléletét, egész életével pedig meghatározta a műtárgyakkal való bánásmód kívánatos mércéjét. Pályája az ötvenes évek elején indult, a háborúban megrongálódott műtárgyak restaurálásával, majd a Régi Képtár rossz állapotban lévő darabjaival foglalkozott. 17 éven keresztül volt osztályvezető, közben a Nemzeti Galéria és az Iparművészeti Múzeum gyűjteményeibe tartozó darabokat is restaurált. 1992-ben vonult nyugdíjba, de egy-egy nehezebb feladat megoldásánál kollégái később is kikérték a véleményét. 1985-ben Móra Ferenc-emlékérmét, 1986-ban pedig életművéért Munkácsy Mihály-díjat kapott. (MC)

KITÜNTETETT MÚZEUMI SZAKEMBEREK

¶ A Magyar Érdemrend tisztikeresztje polgári tagozata kitüntetést adományozták Varga Benedek történésznek, a Magyar Nemzeti Múzeum korábbi főigazgatójának, az MNM Semmelweis Orvostörténeti Múzeum, Könyvtár és Adattár igazgatójának.

¶ Magyar Érdemrend lovagkereszt polgári tagozat kitüntetésben részesült – a közelmúltban fiatalon elhunyt – Ando György, a békéscsabai Munkácsy Mihály Múzeum igazgatója; Gulyás Gábor, a szentendrei Ferencczy Múzeumi Centrum, a debreceni MODEM, illetve a Múcsarnok volt igazgatója; Ráczné Schneider Ildikó erdőmérnök, a Soproni Egyetem Erdőmérnöki Kara Erdészeti, Faipari

és Földméréstörténeti Gyűjteményének volt igazgatója és Vigh Annamária, a Szépművészeti Múzeum általános főigazgató-helyettese.

¶ Magyar Érdemrend lovagkeresztje katonai tagozata kitüntetését vehetett át Horváth Csaba János ezredes, a Honvédelmi Minisztérium Hadtörténeti Intézet és Múzeumának parancsnokhelyettese.

¶ Magyar Arany Érdemkereszt polgári tagozata kitüntetését adtak át Békés Márton történésznek, a Terror Háza Múzeum kutatási igazgatójának és Lázár Csillának, a csíkszentdomokosi Márton Áron Múzeum alapítójának és vezetőjének.

¶ Az idei Móra Ferenc-díjasok: Berényi Mariana szerkesztő kollégánk, a Magyar Nemzeti Múzeum fősztályvezetője és Merczi Miklós muzeológiai fősztályvezető (Magyar Műszaki és Közlekedési Múzeum). Martin György-díjas lett Cseri Miklós, a Szentendrei Szabadtéri Néprajzi Múzeum főigazgatója.

¶ Tóth Anna, a Budapesti Történeti Múzeum múzeumpedagógusa nyerte el a *Forbes* magazin különdíját az Edison100 versenyen.

¶ A RepTár Szolnoki Repülőmúzeum csapata Szolnok-napon Gróf Szapáry Gyula-díjat vehetett át, amelyet Szolnok Megyei Jogú Város Közgyűlése adományozott. (MC)

SZATMÁRI TUDÁSTÁR

¶ A több részre szakadt történeti vármegye online adatbázisát a Szatmárnémeti Identitás

Alapítvány valósította meg a Bethlen Gábor Alap támogatásával. A forrásanyag zömét a Szatmár Megyei Múzeum (Szatmárnémeti, Románia), a nyíregyházi Jósa András Múzeum és a Magyar Nemzeti Levéltár Szabolcs-Szatmár-Bereg Megyei Levéltára biztosította. Az itt bemutatott anyag kiegészül a világhálón szabadon hozzáférhető, Szatmár történetére vonatkozó forrásokkal s remélhetőleg a jövőben újabb partnerekkel is. (SZATMARITUDASTAR.RO)

MEGÚJULT MUZEÁLIS ÉRTÉKEINK

¶ Átadták a fertői Esterházy-kastély csaknem kétmilliárd forintból felújított nyugati szárnyát, amelyben két állandó és egy időszakos kiállítás kapott helyet. Az *Arcok és tekintetek – Esterházy-képtár* című kiállításban 52 festmény látható, amelyek közül 51 a Szépművészeti Múzeum állományából származik, az Esterházy-porcelánkabinetben pedig majdnem négyszáz, a fertői Esterházy-kastély gyűjteményéből kiválasztott porcelánt állítottak ki, közöttük ritka és egyedi darabok is megtalálhatók.

¶ Újra látogatható a 38 év után megújult Nádasdy-kastély a Fejér megyei Nádasdladányban. A kastély megújult terekkel és egész évben ingyen látogatható parkkal várja a látogatókat. Az új fejlesztéssel visszaállították azt a gazdagságot, amelyben a főúri családok élhettek. A 29 hektáros kastélykert revitalizációjának első üteme során megújult a kiszáradt tó is. Az Ősök Csarnokába restaurálás után visszakerültek az eredeti, a Nemzeti Múzeum Történelmi Képcsarnokában

őrzött portréfestmények, ezzel teljes egészében helyreállt Magyarország egyik legszebb ősgalériája. A projekt a Nemzeti Kastélyprogram és a Nemzeti Várprogram keretében 1,723 milliárd forint uniós és 212 millió forint hazai forrás felhasználásával valósult meg.

¶ Megnyitotta kapuit a Kecskeméti Katona József Múzeum kívül-belül megújult Orvos- és Gyógyszerésztörténeti Gyűjteménye. A 36 éves tárlat a Kubinyi Ágoston Programnak köszönhetően újult meg. Négy teremben gyógyszerészeti eszközök gyűjteménye látható a 18. századtól kezdve, egy teremben pedig a 20. század első felének orvosi, fogorvosi és sebészeti emlékeit állították ki, amelyeket Réthy Aladár gyűjtött össze, illetve adományokból kapott a múzeum.

¶ Több mint ötmilliárd forintból készült el a rekonstruált Szent István Terem a Budavári Palotában. A felújítást Budapesti Történeti Múzeum korábbi, jeles művészettörténészekből álló vezetése kezdeményezte, és szakértelmével, illetve a múzeumban őrzött anyagokkal hozzá is járult a terem újjáépítéséhez. Ezzel egy időben megújult a BTM Vármúzeumában *A Budavári Palota története 1686-tól napjainkig* című kiállítás is.

¶ Felavatták a felújított Virágh Gedeon Múzeumot Kunszentmiklóson. Az épületben a helyi születésű Virágh Gedeon huszár őrnagynak állított emléket a város, külön kiállítóterembe kerültek a kunok „beköltözés kori” relikviái, valamint az 1956-os forradalom és szabadságharc hőseinek emlékei. A klasszicista stílusban épült nemesi kúria a megyei

Terület- és Településfejlesztési Operatív Program keretében újult meg.

¶ Felújították a zirci Reguly Antal Múzeum és Népi Kézműves Alkotóház műemlék épületegyüttesét, az 1766-ban épült Dubniczay-ház teljesen megújult, és létrejött az interaktív *Regulyversum – mindent Regulyról* című állandó kiállítás. (MC)

ÚJ VEZETŐ A NEMZETI MÚZEUM ÉLÉN

¶ L. Simon László miniszteri biztost, korábbi kultúráért felelős államtitkárt nevezték ki a Magyar Nemzeti Múzeum főigazgatójának. (MNM.HU)

A BIOLÓGIAI SOKFÉLESÉGÉRT

¶ A Fővárosi Állat- és Növénykert is csatlakozott az Európai Bizottság által életre hívott, Együtt a biológiai sokféleségért! elnevezésű kezdeményezéshez. Az intézmény – nemzetközi állatkerti tenyészprogramok résztvevőjeként – fenyegetett állatfajok természetvédelmi célú szaporításában vesz részt, emellett számos faj, például a rákosi vipera vagy a fakókeselyű esetében fontos munkát végez az állatok természetes élőhelyén zajló in situ védelmi programokban. A nemzetközi koalíciónak 51 országból hozzávetőleg háromszáz nemzeti park, kutatóintézet, egyetem, múzeum, állatkert, akvárium és botanikus kert a tagja. Magyarországról a Debreceni Egyetem Botanikus Kertje, a Magyar Tudományos Akadémia Ökológiai Kutatóközpontja, a Magyar Természettudományi Múzeum,

a Magyar Agrár- és Élettudományi Egyetem és a Nemzeti Botanikus Kert vesz még részt az együttműködésben. (MTI)

IRODALOMTÖRTÉNETI FORRÁSANYAGOK

- ¶ A 19–20. századi magyar irodalom legnagyobb alkotóitól válnak elérhetővé történeti forrásanyagok az Országos Széchényi Könyvtár Kézirattárából az új generációs digitális tartalomszolgáltatás részeként. Elsőként Babits Mihály és felesége, Török Sophie hagyatékának levéltára olvasható a költő halálának nyolcvanadik évfordulója alkalmából. Ezzel párhuzamosan elindul a nemzeti könyvtár kéziratári gyűjtőoldala, a Copia, ami a Babits-projekt első ütemében a hatezer-hétszáz darabos levélhagyaték teljes feldolgozására és a közkinckörbe tartozó mintegy kétezeröttszáz dokumentum online közreadására vállalkozik. A levéltár után a fényképeket, valamint a versek kritikai kiadásának alapját képező verskéziratokat kívánják hozzáférhetővé tenni. (COPIA.OSZK.HU/LEVELEK)

BARANYA SZERB MEGSZÁLLÁSA

- ¶ Az 1918. novemberi belgrádi fegyverszüneti megállapodás értelmében Magyarország déli területe a Barcs–Szigetvár–Pécs–Baja–Kiszállás-vonalig ideiglenesen az antant hatalmakat képviselő szerbek megszállása alá került, így Baranya nagy részét szerb katonák által ellenőrzött demarkációs vonal választotta el a Magyarországtól. Az évekig tartó elszakítottágnak a trianoni békediktátum után

lett vége, 1921-ben. Ezt a 33 hónapot ismerteti a Magyar Nemzeti Levéltár Baranya Megyei Levéltára, a Janus Pannonius Múzeum, valamint a Csorba Győző Könyvtár folyamatosan bővülő internetes oldala, a www.szerbmegszallas.hu, amely korabeli képeslapok, újságcikkek, visszaemlékezések, hirdetések, idővonal és térkép segítségével mutatja be az eseményeket. (MTI)

BAJAI ÉS SZABADKAI KÖZÖS KUTATÁS

- ¶ Historizmus a Bácskában, kulturális együttműködés a régióban című közös pályázaton vesz részt a következő másfél évben a Bajai Türr István Múzeum és a Szabadkai Városi Múzeum. A projekt során feltárják és publikálják a szabadkai és bajai múzeumban őrzött, 1860 és 1930 közötti időszak izgalmas társadalmi átalakulása és fejlődése nyomán létrejött tárgyi emléket, szellemi kulturális örökséget. Kiállításokat, konferenciákat szerveznek majd, és kiadványokat adnak ki a közeljövőben mindkét helyszínen a kutatás eredményeiről. A projektre 232 ezer eurónyi forrás áll rendelkezésre, amelyhez az Európai Unió csaknem kétszáz ezer euróval járult hozzá. (BAON.HU)

KÖLCSÖNÖZNI VESZÉLYES

- ¶ Románia Kortárs Művészeti Múzeuma bepelelte a román külügyminisztériumot, amiért a nagykövetségeken keresztül több száz, nemzeti örökségnek számító művet veszített el az ország. A múzeum a román diplomáciai képviselők által kikölcsönzött 823 műalkotást

kér vissza, vagy 9,3 millió lejt követel kártérítésül. Más kölcsönzött műalkotások is elvesztek, többek között pártok, a szenátus, a rádió „jóvoltából”, ezekért is perel a múzeum. (TRANSINDEX.RO)

SZÉKELY HATÁRŐR EMLÉKKÖZPONT

¶ A székely határőrség történetét bemutató, hatszáz négyzetméteren berendezett interaktív kiállítást nyitottak az egykori határtelepülésen, Csíkszépvízen. A tárlat tárgyi emlékek segítségével, két- illetve háromdimenziós filmekkel, animációkkal mutatja be a székely határőrség történetét az Árpád-kortól a második világháborúig. Az önkormányzati tulajdonban lévő épület felújítására és berendezésére csaknem egymillió eurót (350 millió forint) fordítottak, a beruházást a magyar kormány több mint 210 millió forinttal támogatta. (MTI)

MEGNYÍLT A FILMMÚZEUM LOS ANGELESBEN

¶ Az Amerikai Filmakadémia megnyitotta Los Angeles-i hollywoodi filmmúzeumának kapuit az *Óz, a nagy varázsló* élőzenekaros vetítésével. Bár a múzeumot az Oscar-díjat kiosztó szervezet először csaknem egy évszázaddal ezelőtt álmodta meg, az építkezést régóta késleltetik többek közt finansziális gondok, az utóbbi időben pedig a világvjárvány. A háromszáz ezer négyzetméteres múzeum olyan ikonikus hollywoodi kincseknek ad otthont, mint például a Kleopátrában (1934) viselt ruha, a 2001: Űrodüsszeia szkafandere, Alien

vagy Bruce, az óriási fehér cápa, R2-D2, C-3PO, de kiállítanak különböző korokból származó kamerákat, filmforgatókönyveket, sminkterveket is. (AFP)

LIBANONI ÜVEGEK RESTAURÁLÁSA LONDONBAN

¶ A tavaly augusztusi bejrúti robbanásakor megsérült ókori üvegtárgyakat állítanak helyre a British Museum londoni műhelyeiben az Európai Képzőművészeti Alapítvány (TEFAF) közreműködésével. A római időkből és az iszlám korai időszakából származó nyolc üveg edény a robbanás hatására tört össze sok más tárggyal együtt, amik restaurálása már nem lehetséges, végleg megsemmisültek. Az első sorban hollandiai és New York-i képzőművészeti vásáraitól ismert TEFAF a múzeumokban folyó restaurálási munkálatok segítésére létrehozott pénzalapjából támogatja az üvegtárgyak helyreállítását. (MTI)

A NÉMET ROMANTIKA MÚZEUMA

¶ Frankfurtban, Johann Wolfgang von Goethe szülőháza mellett építették fel a világ első, a német romantika művészetének bemutatására létrehozott múzeumot. Az épület egyik különlegessége, hogy a benne őrzött kincsek érzékenysége miatt a kiállítótermekbe nem juthat be napfény, ezért az utcai frontra emeleteket összekötő ablakos lépcsőházat helyeztek. A múzeumot tíz évig tartó előkészületi munka, az intézmény koncepciója körüli heves viták sora és ötévi építkezés után adták át. (MTI)

Energiát adunk

Magyarországon és azon túl

mvm.hu

MVM

kalendárium

René Magritte: *A nagy évszázad*, 1954
Kunstmuseum Gelsenkirchen © René Magritte, VEGAP, Madrid, 2021

Összeállította: Karácsony Ágnes

THE MAGRITTE MACHINE • MUSEO NACIONAL THYSSEN-BORNEMISZA (MADRID) • 2022. január 29-ig • A szürrealizmus egyik leghíresebb alkotójának első képsorozát személyes tragédia ihlette: tizennégy éves volt, amikor anyja öngyilkos lett. Láta, ahogy kiemelik a folyóból a holttestet. A letakart arc és test látványa örökre hatással maradt művészetére. Guillermo Solana, a madridi Thyssen-Bornemisza Múzeum művészeti igazgatója úgy véli, Magritte zsenialitása, ahogy a metaforát az abszurdban képes a végletekig vinni, a határokat minimál képi megjelenítésmóddal is feszegetni tudja. Magritte egy tapétagyárban tervezett plakátokat, Majd 1927-ben rendezte első kiállítását Brüsszelben, leginkább absztrakt művekből. A kritikusok szörnyülködtek a képek láttán. Magritte elkeseredésében Párizsba költözött. Charly Herscovici, a Magritte Alapítvány igazgatója szerint olyan műveket hozott létre, amelyek minden korosztályra hatással vannak. Az 1960-as években vált szélesebb körben is népszerűvé. Művészete különösen a pop-art, a minimalizmus és a konceptualizmus nagyjaira gyakorolt hatást. Még életében, halála előtt két évvel életmű-kiállítást rendezett műveiből a New York-i MoMa. Madridban ez az első átfogó retrospektív René Magritte-kiállítás. Címe – *The Magritte Machine* – az életműben jelen lévő ismétlődő elemekre utal, hiszen a művész bizonyos témái újra és újra felbukkannak számtalan variációval. A tárlaton fényképek és amatőrfilmek is megtekinthetők, amelyeket maga Magritte készített.

DALÍ - FREUD • BELVEDERE (BÉCS) • 2022. január 28.–május 29. • Londonban 1938 őszén találkozott Salvador Dalí Sigmund Freuddal, aki odamenekült Bécsből. Ez volt az első és egyetlen találkozásuk, Stefan Zweig és Edward James szervezte meg számukra. Dalí bálványozta Freudot. Magával vitte a *Narcissus átváltozásának* vázlatát, szeretne volna a pszichoanalitikus véleményét kérni, de Freud inkább Zweiggel beszélgetett, viszont megengedte, hogy Dalí vázlatot készítsen róla. A festő elmondta: szürrealista szemmel nézve Freud koponyája egy kígyóra emlékeztette. Freud másnap ezt írta Zweignek: „Valóban hálával tartozom Önnek a tegnapi látogatásáért. Mindaddig hajlottam arra, hogy a szürrealistákat, akik úgy látszik, engem választottak védőszentjükké, teljesen bolondnak tekintsem (vagy inkább 95 százalékosnak, mint az alkoholt). De ez a nyílt, fanatikus tekintetű fiatal spanyol, tagadhatatlan mesterségbeli tudásával, megváltoztatta ítéletemet. Tulajdonképpen roppant érdekes lenne analitikusan megvizsgálni, milyen úton jutott el a kép megalkotásáig.” A Belvedere átfogó kiállítást szentel találkozásuk történetének, bemutatja, milyen hatással volt Dalí alkotói munkájára a pszichoanalitikus. A tárlat százötven festményből, szoborból, fényképből, filmből, könyvből, folyóiratból, levélből

és egyéb dokumentumból áll. Egyben megmutatja azt is, mekkora vonzerőt jelentett Freud a szürrealisták mozgalma számára. Az alapító André Breton eleve Freud hatására fogalmazta céljait: „Hiszek benne, hogy eljön az idő, mikor az álom és a valóság, ez a két, látszatra olyan nagyon ellentétes állapot összeolvad valamilyen tökéletes valóságfelettségben.”

MI FÁN TEREM AZ ÖRDÖGLAKAT? • MAGYAR KERESKEDELMI ÉS VENDÉGLÁTÓIPARI MÚZEUM • 2022. január 9-ig • Szentiványi Tibor (1931–2009) neves informatikus, művelődéstörténész, játékkutató és játékgyűjtő volt. Villamosmérnöki diplomája megszerzését követően, 1958-tól az MTA Kibernetikai Kutató Csoportjánál helyezkedett el, itt részt vett az első magyar elektronikus, Neumann-elvű számítógép, az M-3 építésében. Az informatika mellett a másik nagy szenvedélye a játék volt. Mindenfajta bűvésztrükk, optikai illúzió, rejtjelezés és egyéb furfangos ötlet iránt érdeklődött, szívéhez legközelebb mégis az egyszemélyes logikai játékok álltak. Nemrég a Magyar Kereskedelmi és Vendéglátóipari Múzeumhoz került a több mint ezer gondolkodásfejlesztő játékot magába foglaló gyűjteménye, amelyben magyar, európai, amerikai és ázsiai tervezők munkái is megtalálhatók a filléres játékoktól a komoly értéket képviselő mesterművekig. A kollekción felvonultatja az összes, nemzetközileg elismert logikai játékcsoportot, ami Magyarországon ritkaságnak számít. Szentiványi Tibor idén ünnepelte volna 90. születésnapját. Az MKVM kiállítással tiszteleg sokirányú munkássága, szellemisége előtt. Logikai játékgyűjteményéből az ördöglakatok csoportjára szeretnék felhívni a figyelmet, megismertetni történetükkel, de bemutatják Szentiványi sokszínű életművét is. A kiállítást Németh Nóra rendezte, szakértő: Gál Péter.

VERMEER: VOM INNEHALTEN • GEMÄLDEGALERIE ALTE MEISTER (DREZDA) • 2022. január 2-ig • *A Levelet olvasó lány nyitott ablaknál* című Vermeer-remekmű 1742 óta szerepel a drezdai Gemäldegalerie Alte Meister gyűjteményében. Párizsban szerezték be annak idején, II. Friedrich szász választófejedelem kollekciójához. 2017-ben a képtárban úgy határoztak, időszerű megtisztítani ezt az ikonikus alkotást. A restaurálás során kiderült, hogy a festményen ábrázolt belső tér hátsó falán a régóta ismert, nagyméretű túlfestés nem Vermeertől származik, hanem ismeretlen kéz festette már jóval Vermeer halála után. Miután eltávolították ezt a túlfestést, alóla előkerült egy Ámor-figura íjjal, nyilakkal és két maszkkal – „kép a képben”. A restaurálás 2021 elején befejeződött, a művészettörténészek pedig újraértelmezték a művet. „A háttérben lévő Ámor helyreállításával felismerhetővé válik Vermeer valódi szándéka. A látszólagos szerelmi kontextuson túl az igaz szerelem természetéről szóló alapvető állításról van szó. Amit eddig láthattunk, csak kezdetleges volt. Most már tudjuk, hogy az életmű egyik kulcsképéről van szó”, vélekedik Stephan Koja, a drezdai múzeum igazgatója. Ez a Vermeer-remekmű került a múzeum új kiállításának középpontjába, mellette – a mindössze harmincöt tételből álló életműből – kilenc másik Vermeer-festmény is szerepel, illetve ötven kortárs, köztük például Pieter de Hooch és Gerrit Dou.

RIPPL-RÓNAI ÉS A FIATALOK (KŐRÖSHEGY – KAPOSVÁR, 1908–1909) • VASZARY KÉPTÁR, KAPOSVÁR • 2021. november 13-ig • Két egykori kiállítást rekonstruáltak. 1908 nyarán mutatkoztak be Balatonföldváron a kőröshegyi Balatoni Festőkolónia alapítói, Boromisza Tibor, Kádár Géza, Némethy Miklós és Ungváry Sándor progresszív fiatal művészek. Ugyanebben az évben a kaposvári karácsonyi tárlaton Kunffy Lajos akadémista festő nagyméretű alkotásai mellett jelentek meg újító műveikkel, de a kiállítók között szerepelt az akkor már sikeres kaposvári Rippl-Rónai József is. Az utóbbi tárlaton jól kirajzolódott a modern és a hagyományos művészi nyelvezet közötti éles határvonal. Géger Melinda, a kiállítás kurátora úgy nyilatkozott: azt a folyamatot szeretnék bemutatni, ahogyan a modern művészet 1908 körül a vidéki Magyarországot is elérte, és hogy miként ütközött az új modern művészeti nyelvezet a hagyományos, akadémiákon iskolázott képi világgal. Kunffy Lajostól – aki a hagyományos irányzatot képviseli – mintegy tizenöt festmény szerepel a tárlaton: portrék, tájképek és életképek. Rippl-Rónainak a „kukoricás” képeiből, aktos kompozícióiból és Piacsek-bácsi sorozatából állítottak ki műveket, Boromissza Tibortól nagybányai képeit, önarcképsorozatát választották, Kádár Gézától pedig tájképeket.

NOGUCHI • BARBICAN ART GALLERY (LONDON) • 2022. január 9-ig • „Minden szobor. A térben korlátlanul megszülető bármely anyagot, ideát szobornak tekintek”, vallotta Isamu Noguchi, aki ír származású amerikai anya és japán apa gyermekeként 1904-ben született Los Angelesben, s 1988-ban halt meg. Óriási és sokrétű életműve alapján szobrásznak, formatervezőnek, látványtervezőnek, tájépítésznek is tekintik. Készített például lámpát, asztalt, széket, de színházi díszletet, jelmezeket ugyancsak, ahogy játszóteret, közteret, kertet és emlékművet szintén. Egész életében foglalkoztatta, hogyan lehet a szobrászat eszközeivel létrehozni közösségi tereket. Több mint hat évtizedes munkássága során azon igyekezett, hogy a szobrászatot a mindennapi élet részévé tegye. Noguchi maga úgy fogalmazott: a szobrászat „létfontosságú erő lehet a mindennapjainkban”, „a művészet pedig olyan dolog, amely megtanítja az embereket arra, hogyan váljanak emberré”. A londoni Barbican Art Gallery átfogó kiállítással ünnepli Isamu Noguchi japán-amerikai szobrászt, a 20. század egyik legkísérletezőbb művész-polihisztorát. Több mint 150 alkotását mutatják be, köztük kőből, kerámiából, fából és alumíniumból készült szobrok rendkívüli választékát, valamint színházi díszleteket, játszótéri modelleket, bútorokat.

FABERGE: ROMANCE TO REVOLUTION • VICTORIA AND ALBERT MUSEUM (LONDON) • 2021. november 20.–2022. május 8. • Peter Carl Fabergé francia származású orosz ékszerész, aranyműves, a híres Fabergé-tojások készítője 1920-ban halt meg. Halálának századik évfordulójára tervezték a londoni kiállítást. A Fabergé cég – amely az orosz kézművességet, a luxust és az eleganciát is szimbolizálta – 1903-ban nyitott egy üzletet Londonban. Kieran McCarthy és Hanne Faurby, a kiállítás kurátorai szerint a Fabergé londoni ága kevésbé

Romanov tricentenáriumi tojás, Fabergé, 1913
© Moszkva, Kreml Múzeum

Sándor-palota tojás, Fabergé, 1908
© Moszkva, Kreml Múzeum

ismert, mint az orosz, pedig a Fabergé-alkotások ugyanolyan népszerűek Nagy-Britanniában, mint Oroszországban, a New Bond Street-i üzlet vonzotta „az arisztokratákat, üzletembereket és a felső tízezer tagjait”. Fabergé akkor kezdett tojásokat készíteni, amikor III. Sándor cár 1885-ben felesége, Marija Fjodorovna számára húsvéti ajándékként ékszertojásokat rendelt tőle. Így lett ez Romanov-hagyomány aztán a következő három évtizedben. A cári család számára ötven tojás készült – mindegyik aranyból és/vagy ezüstből, zománc- és drágakődíszítéssel –, és állítólag 42 maradt fenn. Közülük hármat a moszkvai Kreml Múzeum adott most kölcsön a londoni tárlatra, egyik az úgynevezett Kreml-tojás, amelyet az Uszenszkij székesegyház épülete ihletett. De az angol királynő is kölcsönzött a kiállításához néhány Fabergét, köztük a VII. Edward királynak és Alexandra királynőnek készített egyedi darabokat. Több mint kétszáz tárgyat mutat be a V&A Múzeum. „Fabergé alkotásain keresztül a kiállítás időtlen történeteket tár elénk a szerelemről, a barátságról és a társadalmi feltörekvésről”, mondták a kurátorok.

JOSEF HOFFMANN. FORTSCHRITT DURCH SCHÖNHEIT • MAK (BÉCS) • 2021. december 15.–2022. június 9. • Josef Hoffmann (1870–1956) osztrák építész, tervező születésének 150. évfordulója alkalmából nyílik a kiállítás; ajánlója szerint ez az első tárlat, amely a teljes alkotói portfóliót veszi számba. Hoffmann a bécsi modernizmus meghatározó képviselője. A Bécsi Képzőművészeti Akadémián Carl von Hasenauer és Otto Wagner tanítványa volt. Kiemelkedő tehetségnek számított. Szembefordult az akadémia klasszikus elveivel. Wagner támogatásával, Gustav Klimttel, Koloman Moserrel és Joseph Olbrichhal közösen 1897-ben megalapították a bécsi szecessziót. Majd 1903-ban ő maga létrehozta a Bécsi Műhelyt, ahol jelentős osztrák tervezők lakberendezési tárgyait állították elő. Hoffmann kiállításokat is tervezett. Az art deco fontos előfutárának tekintik. Nem csupán új irányt képviselt, de elképzelései hatással voltak olyan építészek munkáira, mint Le Corbusier vagy Rem Koolhaas. A második világháború után hivatali feladatot kapott: a Velencei Biennálé osztrák általános biztosa lett, és a művészeti szenátus tagjává választották. A bécsi Iparművészeti Múzeum kiállítása keresztmetszetet ad terveiről és legfontosabb épületeiről, köztük a brüsszeli Palais Stocletről és a Purkersdorf Szanatóriumról. A Stoclet-ház 1905 és 1911 között épült, ezt tartják Hoffman főművének, egyúttal az art deco nyitányának is.

ÁHÍTATOS ÉPÍTÉSZETI FORMÁK / BAUMHORN LIPÓT TERVEI A SZEGEDI ZSINAGÓGAHOZ • HOLOKAUSZT EMLÉKKÖZPONT • 2022. január 20-ig • A Magyar Építészeti Múzeum és Műemlékvédelmi Dokumentációs Központ a Szegedi Zsidó Hitközséggel és a budapesti Holokauszt Emlékközponttal együttműködve kiállítással állít emléket a 160 éve született Baumhorn Lipótnak (1860–1932), a századforduló egyik legtehetségesebb és legtöbbet foglalkoztatott zsinagógaépítőjének és a 120 esztendősszegedi zsinagógának. Az épület kiviteli tervdrajzai és korabeli dokumentumai mellett a zsinagóga avatáskori rituális textiljei,

így tóraszekrény-függőnye (parohet) és tóráköpenye is látható a tárlaton. A gazdagon hímezett selyemtárgyakat a Szegedi Zsidó Hitközség restauráltatta ebből az alkalomból. A műtárgyak mellett bőséges fotóanyag illusztrálja Baumhorn Lipót életművét is. A hajdani Osztrák–Magyar Monarchia területén tizenkilenc önálló zsinagóga tervezése, további tíz felújítása fűződik a nevéhez. A kiállításnak helyet adó Páva utcai zsinagógát szintén ő tervezte. Az építőművész rajasztaláról pályafutása során nem csak vallási épületek tervei kerültek ki. „Tévedés volna azt hinni, hogy én mást sem csináltam, mint zsidó templomokat. Kivált Szegeden és más vidéki városokban van számos banképületem, bérpalotám, és ezekben mindig a célszerűség és a modernség gondolatát igyekeztem megvalósítani”, írja visszaemlékezésében Baumhorn.

„RÉZBŐRŰ VOLT AZ ALKONY” / A MAGYAR INDIÁNOZÁS NYOMÁBAN • PETŐFI IRODALMI MÚZEUM • 2021. december 31-ig. • A Petőfi Irodalmi Múzeum kiállításának kurátora, Wirth Imre abból indult ki: az indián mint metafora, életalakító tényező, gyerekkori emlék nemzedékek sorát kötötte össze, azok közé az alapszavak közé tartozott, amelyekhez szinte mindenkinek fűződött valamilyen érzelmi viszonya. Ha körül kellett írni, akkor barátságról, hősiességről, erkölcsi nemességről, természetszeretetről, hűségről beszéltek. Míg korábban nemzedékek nőttek fel indiánregényeket olvasva, és így áthagyományozódott a közös sors, a szabadságvágy eszménye, mára mindezek, az indiánregények feledésbe merülésével is lassan kihullnak a nyelvünkől. A kiállítás ennek a folyamatnak abban a pillanatában szeretne nyomot hagyni, amikor éppen „még minden megvan”. Például még nem merültek feledésbe Baktay Ervin Duna-kanyari indián-cowboy táborai, és a mai napig élő hagyomány a Cseh Tamás és barátai által 1961-ben életre keltett bakonyi indiánözás, de számos indiánözó magányosan vagy épp a magyar hagyományőrzéssel összefüggésben ápolja az indiánkultuszt.

WILDLIFE PHOTOGRAPHER OF THE YEAR • NATURAL HISTORY MUSEUM (LONDON) • 2022. június 5-ig • A londoni Természettudományi Múzeum a *Wildlife Photographer of the Year* (Az év természetfotósa) versenyét 57. alkalommal rendezte meg: a zsűri száz képet válogatott be a „természet legbámulatosabb és legmegindítóbb arcát” bemutató kiállításra. Nem volt könnyű dolguk. 2021-ben ugyanis ötvenezer pályamű érkezett 95 országból különféle kategóriákban. (Az első pályázatra, 1965-ben még csak 361 művel neveztek a fotográfusok.) A múzeum közleménye szerint ez a rekordszámú anyag meglepte őket, a pandémiás helyzet miatt nem számítottak ekkora érdeklődésre. Roz Kidman Cox, a zsűri elnöke úgy nyilatkozott: leginkább a képek lenyűgöző minősége kápráztatta el őket, és szerinte mivel a fotósok az elmúlt évben nem igazán utazhattak, több időt töltöttek azzal, hogy a legszebb műveik közül a „drágaköveket” válasszák ki és nyújtsák be a pályázatra. Doug Gurr, az intézmény igazgatója pedig úgy reagált: „Ezek a rendkívüli képek a földi élet gazdag sokszínűségét, változatosságát ábrázolják, és kíváncsiságot és csodálatot váltanak ki.” Az *Év természetfotósa* kiállítás üzenete az: legyen személyes élményünk a természet.

MESE, MÍTOSZ, HISTÓRIA – ARCHAIZÁLÁS ÉS MÁGIKUS REALIZMUS AZ 1960-70-ES ÉVEK MAGYAR MŰVÉSZETÉBEN • VASZARY GALÉRIA (BALATONFÜRED) • 2022. január 9-ig • A kiállítás a Kádár-kor magyar művészetének egy eddig kevésbé feltárt és méltányolt szeletét mutatja be. Ezek az alkotások a hivatalos művészet és az avantgárd köztes terében születtek, sem az ideológiailag elkötelezett drámai pátosz vagy plein air realizmus, sem a direkten politizáló, nyugati trendekhez igazodó avantgárd látásmód nem jellemző rájuk. Ezzel szemben figurális, részletező elbeszélő kedv hatja át műveiket, amely magas fokú mesterségbeli kidolgozottsággal társul. E kör alkotói a szocializmus szürke hétköznapjaival szemben egy álomvilágot, mítoszok és mesék világából szőtt alternatív valóságot teremtettek műveiken. A tárlaton a hatvanas–hetvenes évek művészi grafikáinak legkiválóbb alkotói vonulnak fel: Kondor Béla, Berki Viola, Gross Arnold, Szabó Vladimir, Gácsi Mihály, Hajnal Gabriella, Rékassy Csaba, Ágotha Margit, Gyulai Líviusz, Engel Tevan István, Molnár Gabriella, Galambos Tamás és Würtz Ádám. Kurátor: Révész Emese.

„EMBERNEK RÖPÜLNI BOLDOGSÁG” – LATINOVITS ZOLTÁN (1931–1976) • BAJOR GIZI SZÍNÉSZMŰZEUM • 2021. október 31.–december 31. • „A színész halála után csak emlékek maradnak. Játéklelkek, kellékek. Halálával művésze megszűnik. A kortársak halálával emléke is kivész. Festmény vagy fénykép marad utána, halott mozgókép, valamely régi pillanat viaszlemeze, kellékek, rossz kalap, sétabot, sír. Élete szüntével varázsa is megszűnik”, írta Latinovits Zoltán a *Ködszurkáló* című, 1973-as művében. Kilencven éve született Latinovits Zoltán, 45 éve halt meg. Nagy László koronázta szép búcsúszavaival színészkirályá. Az Országos Színháztörténeti Múzeum és Intézet tárlata (kurátor: Gajdó Tamás) a Latinovits-legendán áttörve az alkotás minden gyötrelmével, örömeivel, bánatával küzdő, teremtő ember alakját próbálja megidézni. Bemutatja azt a társadalmi környezetet, melyben a meg nem értett művész létezett. A kiállításban hangsúlyosan megjelenik Latinovits előadóművészi tevékenysége, melyet nemzetépítésnek tartott, s ennek szellemében állította össze önálló estjeit. A múlt költőivel kortársaihoz szólt. De a nemzetépítés gondolata, mindennapjait kitöltve, színházideálját is meghatározta. Latinovits minden megnyilvánulása mindig közügy is volt.

60 ÉV ALATT A FÖLD KÖRÜL – AZ EURÓPAI ISKOLA GRAFIKÁI A MAKARIUS-MÜLLER-GYŰJTEMÉNYBŐL • KISCELLI MŰZEUM – FŐVÁROSI KÉPTÁR • 2021. november 21-ig • A kiállítás a Makarius-mappa történetét járja körül. Két fontos gyűjtő sorsa bontakozik ki, bepillantást nyerve a hidegháború éveinek művészeti életébe, kiállításába Budapesttől Buenos Airesig, illetve a nyilvánosságból 1948 után kiszorult magyar művészek túlélési stratégiáiba, az absztrakt művészet recepciójának kérdéseibe és a közvetítő gyűjtők kulturális transzfer kísérleteibe. Ez a műtárgyegyüttes 2006-ban a New York-i biológus gyűjtőtől, Müller Miklóstól került a gyűjteménybe, tovább gazdagítva az addig is jelentős súlyt képviselő Európai Iskola anyagát. A rajzokat, nyomtatott grafikákat a Budapestről véglegesen távozni

szándékozó Makarius Sameer egyiptomi származású festő vitte magával 1946-ban. A művek hatvan év alatt jártak Zürichben, Kairóban, Párizsban, Buenos Airesben és New Yorkban, számos kiállításon szerepeltek. Ez volt a kortárs európai fejleményekhez kapcsolódó s a jelenben érvényes magyar művészet megteremtésére 1945-ben létrejött művészcsoporthoz, az Európai Iskola egyik első próbálkozása, hogy kapcsolatot teremtsen a kortárs művészet nemzetközi képviselőivel. A küldetés, a magyar kultúra bemutatása, terjesztése bizonyos szempontból nem járt sikerrel, hiszen a mappa lapjai visszatértek Budapestre. A kiállítás az egyén (művész, gyűjtő) kulturális közvetítési lehetőségeit és annak nehézségeit vizsgálja. A Makarius-mappa története a háború utáni magyar absztrakció nemzetközi recepciójának fontos része. A különböző olvasatok bemutatását segítik a Fővárosi Képtár gyűjteményének darabjai mellett a Szépművészeti Múzeumból és pécsi Janus Pannonius Múzeumból kölcsönzött tárgyak. Kurátor: Árvai Mária.

BOTTICELLI • MUSÉE JACQUEMART-ANDRÉ (PÁRIZS) • 2022. január 24-ig • A párizsi magánmúzeum kiállításának kurátora, Pierre Curie mesélt arról francia lapoknak, hogy a Botticelli-kiállításra a legtöbb képet közgyűjteményekből kapták kölcsön, olyan helyekről is, amelyek egyébként nem könnyen hozzáférhetők. A tárlat maga pedig egészen új szempontból láttatja Sandro Botticelli munkásságát, ugyanis nemcsak önálló művészként mutatják be, hanem a vállalkozói, tervezői és festőműhely-vezetői szerepét is kiemelik. Botticelli az egyik nagy kreatív tervezőstúdiót vezette Firenzében, amely a festmények mellett hímzősablonokat, intarziákat, nyomtatokat gyártott, sőt világítástervezéssel is foglalkoztak. Sokoldalú alkotói műhelye – a többi itáliai reneszánsz festőközponthoz hasonlóan – állandóan új ötletekkel kísérletezett, fontos képzési központnak számított. A nagyszabású párizsi kiállításon a látogatók megtekinthetik az amúgy a Louvre-ban található *A Szűz és a Gyermek*, a Cincinnati Szépművészeti Múzeumból érkező *Judit visszatérése*, valamint az amszterdami Rijksmuseum gyűjteményéből kölcsönadott *Judit elhagyja Holofernéz sátrát* című festményeket. De más 15. századi mesterek, például Verrocchio vagy Fra Filippo Lippi alkotásaival is találkozhatunk.

JASCHIK ÁLMOS ÉS A „HALHATATLAN PAPIROS” • PIM – ORSZÁGOS SZÍNHÁZ-TÖRTÉNETI MÚZEUM ÉS INTÉZET • virtuális kiállítás • 1936-ban egy új színház megnyitásának tervéről adtak hírt a lapok. A Fajankó Művészek Bábszínházának egyik szellemi atyja Jaschik Álmos volt. A virtuális kiállítás a művész születésének 135. és halálának 70. évfordulójára készült. Jaschik Álmos igazi polihisztor volt, grafikus, illusztrátor, művésztanár, újságíró és zeneszerzőként is működött. A tárlat középpontjában kevésbé ismert bábművészeti tevékenysége és az 1930-as évek bábos törekvései, kezdeményezései állnak, de néhány művön keresztül felvillantják életútját – iparművészeti, grafikai, jelmez- és díszlettervezői munkái közül szemezgetve. A tárlat anyagát Somogyi Zsolt válogatta, a bábok fotóit Szabó Róbert készítette. Technikai munkatárs: Sipőcz Mariann. A kiállítás az OSZMI honlapjáról érhető el.

szemle

Weinstock Ernő őrmesteri egyenruhában biliárdozik, 1916

FOGARASI KLÁRA

WEINSTOCK ERNŐ: A NAGY HÁBORÚ, EGÉSZEN KÖZELRŐL

Sári Zsolt: *Felhők között. Weinstock Ernő első világháborús fényképalbuma*

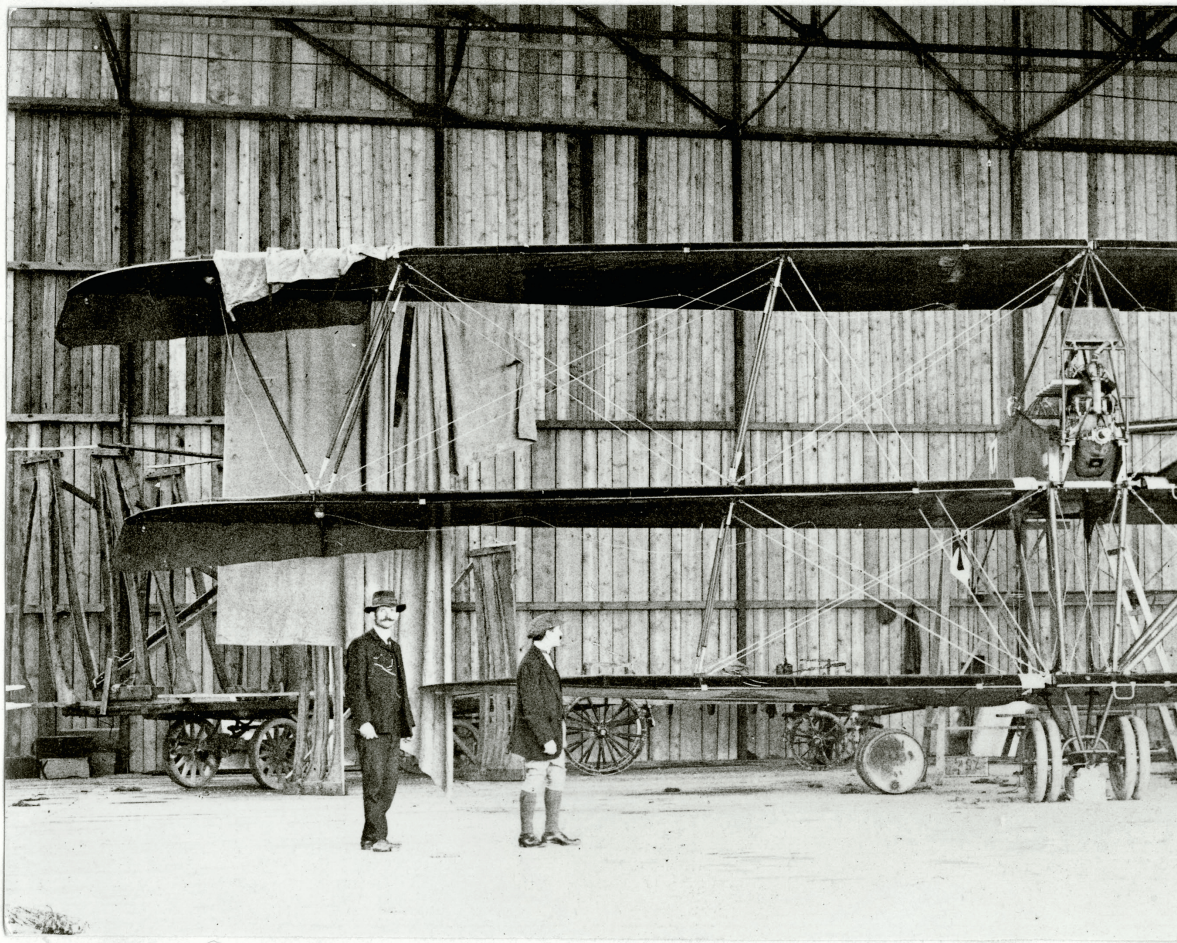
Szabadtéri Néprajzi Múzeum, Szentendre, 2020

A kötetben¹ Sári Zsolt etnográfus egy ismert és sokoldalú hazai fényképész korai tevékenységéhez kötődő munkáit tárja a nyilvánosság elé. A jól szerkesztett, áttekinthető struktúrával készített könyvben alapos bevezető tanulmány olvasható, amelyben megismerhetjük az album összeállítóját, Weinstock Ernőt, valamint az Osztrák–Magyar Monarchia légierjét. A kétnyelvű kötet a teljes albumot publikálja, és néhány fotót színezve is láthatunk – a jelenkor technikai lehetőségeit alkalmazva és kihasználva, izgalmas lehetőséget adva az összehasonlításra is. Természetesen a szerzők pontosan jelezték ennek tényét a színezett fotók mellett. A kötet vizuális arculata Peltán-Brósz Roland grafikus munkáját dicséri.

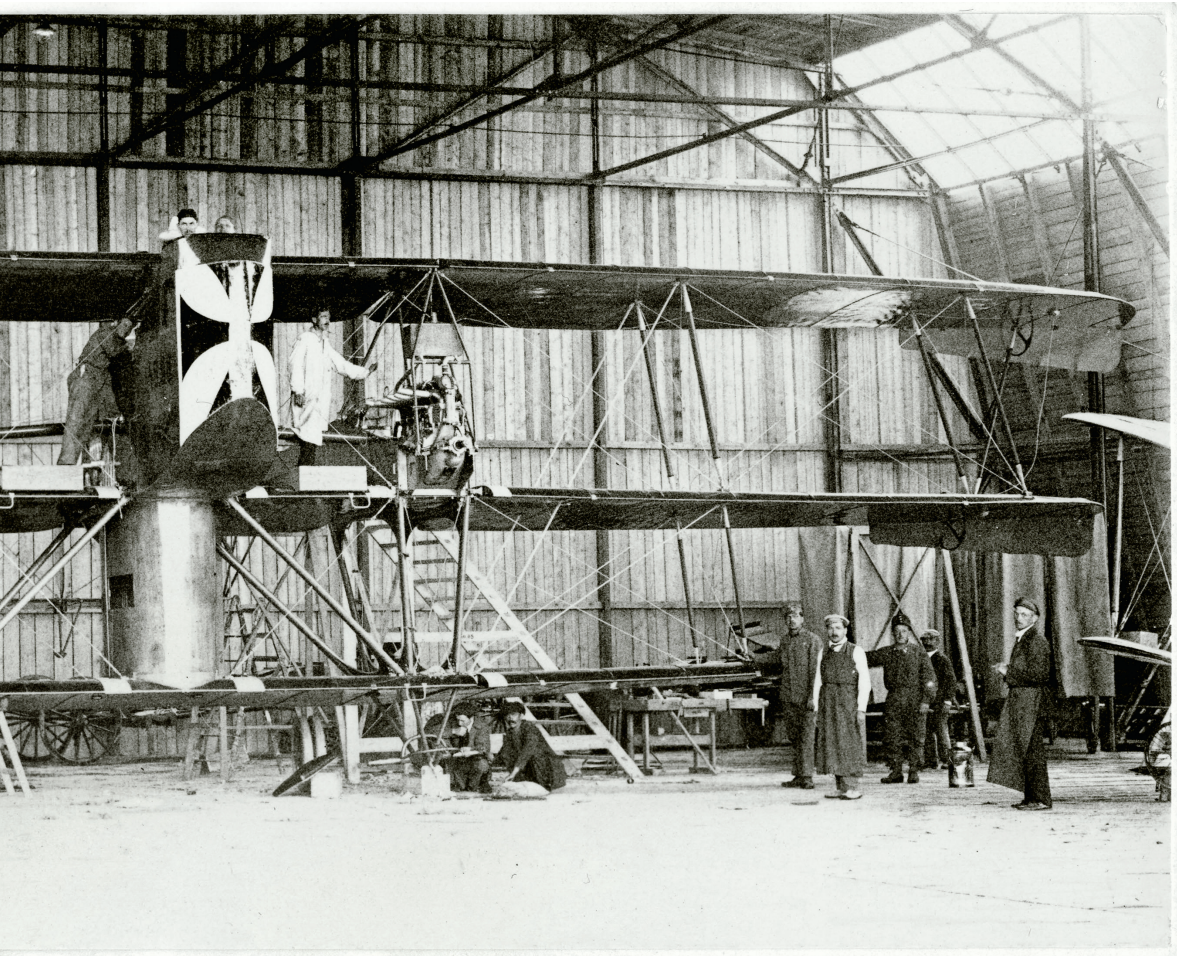
Weinstock Ernő (1893–1985) 21 évesen lett a Monarchia hadseregének, a Császári és Királyi Légjáró Csapatának hivatásos fényképésze, s az ekkor készült felvételekből válogatott albumába. A 92 évet megélt fotós korabeli hírneve azonban egy későbbi korszak merőben más jellegű fotográfiáihoz fűződik. Az 1920–30-as években ő volt a képeslapkiadás nagyfejedelme, e tevékenysége során települések sokaságának jelentős épületeit, műemlékeit, látképeit fényképezte, sokszorosította és juttatta el a kereskedőkhöz. A tökéletesen komponált, a tájat és a látványt mindig távolságtartó, az esztétikai zsinórmérték szabályaihoz igazítva megörökített képektől eltérően itt viszont a hadtörténet 1914 és 1918 közötti időszakának légi járművei, harci fegyverei, helyszínei (támadások előtt és után) s a háborút viselő emberek – elöljárók és bakák – nem mindennapi pillanatai sorjáznak a felvételeken.

A fiatal Weinstock az osztrák–magyar légierő egyik repülőszázadának (FliK 13.) tagjaként az Adriai-tenger délkeleti partján fekvő Cattarói-öböl melletti támaszpontonról felderítő feladattal indult a hadszínterekre. Pontos utasításokat teljesítve kellett a felvételeket készítenie (a felszállás után hány perc múlva s milyen időközönként exponálni stb.), a század felderítései támogatták az átkelést a Száván és a Drinán. A szerb front után az orosz frontra helyezték át az egységet, majd Munkácsra, a román betörés után 1916-ban Erdélyben állomásoztak, később Galíciában harcoltak. 1917 végén pedig visszatértek a Cattarói-öböl mellé.

A háború poklát megjárta fényképész albuma egyszerre vizuális napló, hiteles dokumentum és kíméletlen szembenézés, amely a 20. század első nagy

A Lloyd G 40.08-as hárommotoros, háromfedelű bombázó repülőgép magyar prototípusa az aszódi Magyar Lloyd Repülőgép- és Motorgyárban, 1916

A jól szerkesztett, áttekinthető struktúrával készített könyvben alapos bevezető tanulmány olvasható, amelyben megismerhetjük az album összeállítóját, Weinstock Ernőt, valamint az Osztrák–Magyar Monarchia légierejét.

világégéséről tudósít. Közelről látjuk a rombolás eszközeit, a félelmetes földi vasszörnyetegeket, a könnyű és törekeny, máskor súlyos bombákat rejtő légi járműveket bevetésre készen és harcképtelenné csonkultan; a fölégetett, néptelen né vált településeket, a sebtében kialakított vagy hosszas munkával kiépített lövészárkokat és a besorozott, hadköteles katonákat a támadások szüneteiben.

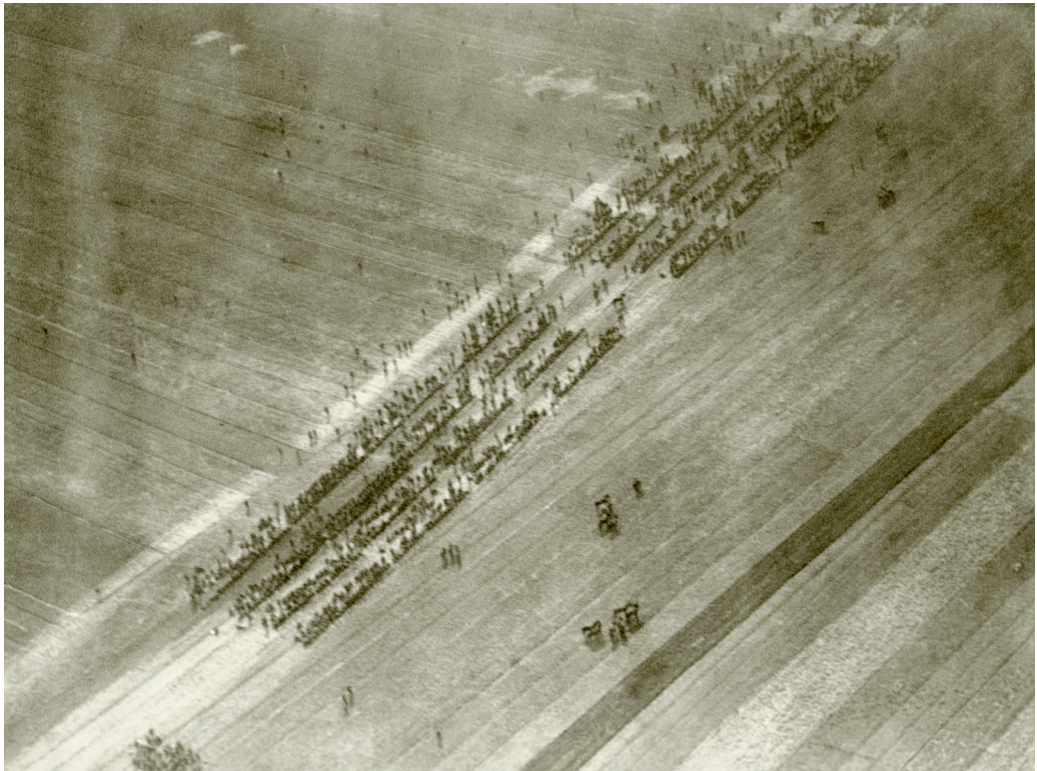
¶ Pontos képet kapunk a korabeli haditechnika különböző célokat szolgáló szerkezeteiről: milyen a légvédelmi fényszóró, a hárommotoros, háromfedelű bombázó repülőgép (egy pályázatra magyar főmérnök által tervezett prototípusa), milyen a szárny tetején géppuskával felszerelt együléses Hansa-Brandenburg D. I. (KD) vadászgép vagy az Aviatik felderítő- és kiképzőgép, s milyen látványt nyújt az első rendszeresített 96M kötött megfigyelő gömbballon az égbolton, a beépített gépfegyver páncélvédő redőny (azaz a fedezék alatt, a lövészárokbá épített stabil lángszóró, illetve „rókalyuk” a benne szorongó katonával), milyen a gyalogsági aknavető, a 15 centiméteres tüzérségi tarack. A fénykép minden apró részletet rögzítő tulajdonságának köszönhetően a néző szinte jelenlővőnek érezheti magát egy osztrák–magyar tábornoki szemlén vagy amikor Károly Ferenc József trónörökösöt szállítják egy Rába Grand típusú, faküllós kerekű személygépkocsiban, 1916 szeptemberében, vagy amikor egy bekötött szemű foglyot, orosz tisztet kísérnek az automobilhoz.

¶ A szinte minden családot érintő történések a következő generációk számára már véget nem érő elbeszélések, mesék, legendák formájában öröklődtek, így a Sári Zsolt által közreadott album, a komoly munkával azonosított helyszínekkel, adatokkal kiegészítik és gazdagítják korábbi tudásunkat, akár személyes élmények, akár iskolai tanulmányok voltak eddigi forrásai. Az első világháború centenáriumi eseményei – közöttük a Magyar Nemzeti Múzeumban,² majd a szentendrei Szabadtéri Néprajzi Múzeumban rendezett kiállítás³ során – már találkozhattak az érdeklődők Weinstock Ernő fényképeivel, kötetben azonban most tanulmányozhatók először a hadi fényképészet ritka dokumentumai. A Magyar Nemzeti Bank Értéktár Programjának anyagi támogatásával ugyanis 2015-ben a Szabadtéri Néprajzi Múzeum Közalapítvány megvásárolta a fotográfus és képeslapkiadó hagyatékát, melyben kilencezer üvegnegatív, hat és fél

ezer dia, ötezer negatív, hozzávetőleg hatszáz képeslap és családi fotó, 760 nagyméretű városkép, ezerháromszáz változatos témájú fotográfia, valamint mintegy háromszáz családi, illetve vállalkozással kapcsolatos irat szerepel – ahogy a kötet bevezetőjében olvashatjuk. 2016 és 2020 között került sor a Debreceni Egyetem Néprajzi Tanszékével közösen indított *A nagy háború hatása és emlékezete a vidéki kultúrára* című kutatássorozatra (helyszíni adatgyűjtésekkel, továbbá levelek, naplófeljegyzések feldolgozásával), amelynek eredményeit konferenciákon, előadásokon tették közzé.⁴

¶ A „fotográfusként (aktív készítőként), laboránsként (a fényképeket előhívó szakemberként) és gyűjtőként (a fényképet gyűjtő és megőrző polgárként)” a légierő kötelékében működő Weinstock első világháborús albuma – ahogy Sári Zsolt tanulmányában összegzi – magán viseli a „fotográfus szeme és keze” lenyomatát, személyisége rezdüléseit, noha itt elsősorban a katonai céllal készült felvételek a főszereplők, amelyek felderítési (az ellenséges területek, védművek, állások megismerése), képzési és oktatási céllal készültek. Mégis: ahol feltűnik az emberi arc vagy csoportképen szembesülünk a kiszolgáltatottság, szegénység, reményvesztettség, tanácstalanság jeleivel – megrendülten nézünk szembe a múlt szomorú árnyaival. A fotográfus sokoldalúságának bizonyítéka, hogy nemcsak mint professzionális szakmabeli, kiváló laboráns és a fényképezés korabeli technikai lehetőségeit birtokba vevő és élénk táró tanúságtevő jelenik meg előttünk, hanem a pusztítást, a rombolást elítélő humánus embere is. A fényképeken lenyűgöző a léptékváltások változatossága: települések, tájak a magasból légi felvételeken, majd arcok, testek intim közelségből a lövészárkok szűk odúiba kényszerítve – s a könyörtelen gépek rideg valósága, mind más-más aspektusa a „technika százada” második évtizedének. Az emlékezés, emlékeztetés nagyon is aktuális – minden generáció számára, köszönet ezért Sári Zsoltnak, az adatokat lelkiismeretes munkával felderítő kutatónak és a kötetet az érdeklődők elé táró szentendrei Szabadtéri Néprajzi Múzeumnak!

*Közről látjuk a rombolás eszközeit, a félelmetes földi
vasszörnyetegeket, a könnyű és törékeny, máskor súlyos
bombákat rejtő légi járműveket bevetésre készen
és harcképtelenné csonkultán; a fölégetett, néptelenné
vált településeket, a sebtében kialakított vagy hosszas
munkával kiépített lövészárkokat.*

Csapatszemléhez alakulatonként felsorakozott állomány a repülőtéren, az orosz fronton 1916–17
Weinstock Ernő felvétele

Klasszikus felderítő fénykép, amely egy üzem- vagy raktárépületről készülhetett
Weinstock Ernő felvétele

Török katonák egy galíciai vasútállomáson, 1916
Forrás: k.u.k. Kriegspressequartier, Lichtbildstelle - Wien

- [1] A háború során hivatalosan rendszeresített küllemű borítóval ellátott albumban 27 lapon 54 oldal és 377 fotó található, három különböző – világos-, sötétszürke, illetve vajszínű – lapra kasírozva. Légi felvételek, életképek a frontról, városképek, repülőgépek fotói, katonaportrék egyaránt szerepelnek közöttük, néhány rövid címmel, de legtöbbjük semmilyen felirattal vagy adattal nem rendelkezik. Weinstock Ernő maga készítette fotói mellett több sokszorosított, hivatalos fénykép is található az összeállításban. A fotók egy része a bécsi k. u. k. Kriegspressequartier, a császári és királyi Sajtóhadiszállás berkein belül készült.
- [2] A *front felett* című, 2014-ben az első világháború centenáriumán a Magyar Nemzeti Múzeumban megrendezett időszaki kiállítás kurátora Tomsics Emőke történész muzeológus volt.
- [3] *Amikor minden más lett. Élet a nagy háború alatt és után* címmel. A kiállítás anyag online is elérhető: <https://amml.skanzen.hu/>.
- [4] A Skanzen Galériában 2016 októberben nyílt meg az *Üzenet a frontról* című időszaki kiállítás, amely egy tüzér háborús levelezése, naplófeljegyzései, fényképei segítségével a hátszág mindennapjait és a lövészárkok világát jeleníti meg. 2018 májusától a Szabadtéri Néprajzi Múzeum *Élő történelem* programja során a *Véget ért a Nagy Háború* című interaktív játék napjainkkal köti össze a történeteket. 2019 májusában a Skanzen Pont ITT Galériában nyílt kamarakiállítás *51 hónap – Lélekváltozás 1914–1918* címmel, amely mentalitástörténeti szempontból vizsgálja az Osztrák–Magyar Monarchia katonáinak lelkiállapot-változását a háború alatt. A projektzáró tudományos konferenciát 2019. november 4-én tartották. A múzeum 2019-es *Fronton innen, fronton túl* című tematikus évének programjaiban a világégés hatásaira utaló, élő múzeumi helyszíneket alakítottak ki, melyeket játékos formában járhattak végig a látogatók, továbbá részt vehettek tematikus világháborús bringatúrán is. Az augusztus 20-hoz kötődő nagyrendezvény témája is a világháború volt. A Magyar Tartalékosok Szövetségének Hagyományőrző Tagozata elevenítette meg a katonák mindennapi életét, kiegészítve rögtönzött történelmi jelenetekkel. 2019-ig a múzeum 33 intézménnyel és 15 magánszeméllyel kötött együttműködési megállapodást, s az így összegyűjtött adattári tételek száma is több ezer: <https://nagyhaboru.skanzen.hu/>.

Dénes Mirjam-Fajcsák Györgyi-Piotr Sławski-Toshio Watanabe (eds.):
Japonisme in the Austro-Hungarian Monarchy
Ferenc Hopp Museum of Asiatic Arts, Budapest 2020

IBizonyos kulturális projektek megszületésére jó indok egy évforduló méltó megünneplésének vágya. Az esemény nemcsak kiemelt szakmai és közérdeklődést, hanem támogatói hajlandóságot is magával von – eszmei és anyagi értelemben egyaránt –, ami olyan projektek megvalósulását is elősegíti, amelyek a széles körű érdeklődés hiányában nem születhettek volna meg. Az itt bemutatott kötet témáját és megjelenésének apropóját a Japán és az egykori Osztrák–Magyar Monarchia utódállamai közt fennálló diplomáciai kapcsolat százötvenedik évfordulója adta, amelyet 2019 és 2020 során számos kulturális eseménnyel ünnepeltek Közép-Európában – többek közt Bécsben, Budapesten, Prágában és Krakkóban – és természetesen Japánban. Az Osztrák–Magyar Monarchia és Japán képviselői 1869. október 18-án írták alá Tokióban a két ország közötti kereskedelmi és barátsági szerződést, amely hatást gyakorolt a felek közti nemzetközi politikára, elősegítette a kereskedelem fejlődését és a kulturális transzfert. Bár a Monarchia 1918-as megszűnése után számos utódállamra bomlott, a közép- és kelet-európai régió számos országa közös kultúrtörténetének része lett a japán művészet és kultúra szeretete. A japonizmusnak, a Monarchia korának és egykori régiójának e közös kulturális öröksége adja témáját a 2020 során angol nyelven nyomtatott könyvként, 2021-ben pedig magyarul e-book formátumban megjelent tanulmánykötetnek.

IA japonizmus, azaz Japán inspirációja a nyugati művészetekre, kultúrára és életmódra (szándékosan használom a tág fogalmat a jelenség sokszínűségéből kifolyólag) Japán kikötőinek 1854-es megnyitása óta fokozatosan alakult ki és maradt fenn Nyugaton, és a jelenséget már a korban élők is megnevezték, magyar forrásokban „japonizmus”, „japanizmus”, „nipponizmus” néven egyaránt. A művészettörténet-tudomány az 1960-as évek óta foglalkozik a témával, s globális elismerésére az 1980-as és 1990-es években került sor. A kutatás lendülete máig töretlen, amiről nemcsak a számos japonizmus témájú konferencia, kiállítás és önálló kiadvány tanúskodik, hanem az is, hogy a *Journal of Japonisme* (Leiden, Brill) és a *Studies in Japonisme* (Tokió, Society for the Study of Japonisme) évente két-két, szigorúan lektorált számban adja közre a legfrissebb kutatási eredményeket. Magyarországon az 1980-as évektől, elsőként Geller Katalin foglalkozott a jelenség vizsgálatával, de a kutatás csak a 2000-es évektől, a japán

műgyűjtés magyarországi történetének feltérképezésével párhuzamosan kapott nagyobb lendületet. Egy kiállítás szükségessége, amely a magyar japonizmust tárgyalná, már 2008-ban felmerült, de csak 2016-ban, a Várkert Bazárban megrendezett *Gésák a Duna-parton – A japán kultúra hatása a magyar művészetre* című tárlattal valósulhatott meg.¹ A magyar japonizmus első átfogó kiállításának záróeseményeként megrendezhettük a *Japonisme in Global and Local Context* című nemzetközi konferenciát.² A résztvevők számára megnyilvánult a kutatási anyagok információgazdagsága, és láthatóvá vált, hogy már több párhuzamos kutatási projekt is létrejött az egykori Monarchia területén. A konferencia nemcsak az Egyesült Államok és a nyugat-európai országok (főként Franciaország, az Egyesült Királyság és Németország), valamint a kelet-európai régió japonizmusa, illetve japonizmuskutatása között fennálló különbségeket világította meg, hanem azt is, hogy az Osztrák–Magyar Monarchia egykori területein mennyire hasonló volt maga a japonizmus jelensége, és hogy mennyire egy irányba tart napjainkban is a kutatás szemlélete a régióban. Ekkor született meg az igény, hogy a közelgő diplomáciai évfordulót szem előtt tartva nemzetközi kutatócsoport alakuljon abból a célból, hogy a résztvevők a jelenséget egy új, közös nézőpontból tanulmányozhassák, amely eddig nem vagy legalábbis kevésbé nyert polgárjogot régióinkban a művészettörténet nemzeti narratíváiban.

¶ Jelen kötet egy hároméves együttműködési projekt gyümölcse, amelynek során olyan országok japonizmuskutatói dolgoztak együtt, amelyek egykor a Monarchia részét képezték: 13 kutató Ausztriából, Magyarországról, Csehországból, Lengyelországból, Romániából és Olaszországból. A kutatócsoportot a Japán Alapítvány és a Sainsbury Institute for the Study of Japanese Arts and Cultures támogatásával a Hopp Ferenc Ázsiai Művészeti Múzeum hívta életre, hogy a kutatás nemzetközileg elismert szaktekinthelyének, Toshio Watanabének szakmai felügyelete alatt közös kutatással, eszmecserével és nemzetközi workshopokkal segítse az együttműködést. A projekt végeredményeként – a pandémia okozta némi csúszással – 2020 őszén jelent meg a nagyméretű, háromszázhuszonnyolc oldal terjedelmű és csaknem kétszáz színes illusztrációval ellátott, egy kiállítási katalógus vizuális igényességével létrehozott, angol nyelvű tanulmánykötet. A kiadvány tematikus egységeként közelíti meg a japonizmus fogalmának értelmezési tartományait anélkül, hogy bármiféle kísérletet tenne a Monarchia földrajzi területe egészének, vagy a japonizmus aspektusainak teljes körű áttekintésére, amely célok teljes mértékben szétfeszítették volna a kötet terjedelmét, a projekt időbeli és pénzügyi kereteit. A kötet magyar verziója, a *Japonizmus az Osztrák-Magyar Monarchiában* 2021 végén, gazdasági és környezettudatos

[1] Gésák a Duna-parton. A japán kultúra hatása a magyar művészetre. Budapest, Várkert Bazár, 2016. december 14.–2017. március 15. Szerzők: Kovács Gábor Művészeti Alapítvány, Szépművészeti Múzeum – Hopp Ferenc Ázsiai Művészeti Múzeum, kurátorok: Dénes Mirjam, Fajcsák Györgyi, Gellér Katalin, Marosvölgyi Gábor. Ekkor született meg a magyar japonizmus első átfogó monografikus feldolgoása is: Dénes Mirjam – Gellér Katalin: Japonizmus a magyar művészetben / Japonisme in Hungarian Art. Budapest, Kovács Gábor Művészeti Alapítvány, 2017.

[2] Japonisme in Global and Local Context. Nemzetközi konferencia a Hopp Ferenc Ázsiai Művészeti Múzeum szervezésében. Budapest, Várkert Bazár, 2017. március 2–3. Program: https://hoppmuseum.hu/data/cikk/1698/cikk_1698/Japonisme_in_Global_and_Local_context_programme.pdf (utolsó letöltés: 2021. május 18.).

Lakk kesztyűtartó doboz (ltsz. 340), bronzváza (ltsz. 2088), rekeszománc fedeles edény (ltsz. 2292) és elefántcsont ecsettartó (ltsz. 4242) Xántus János 1869-es gyűjtéséből
Szépművészeti Múzeum – Hopp Ferenc Ázsiai Művészeti Múzeum, Budapest

Emil Orlik (1870–1932): *Japán nyomdász*, 1901
színes fametszet, 205×175 mm, ltsz. 1920-1136
Szépművészeti Múzeum, Budapest

okokból e-book formátumban lát napvilágot, a nyomtatott kötet szedését és struktúráját követve. A kötetek a szerzők és szerkesztők mellett Steve Kane és Nagy Zsuzsa fordítók, Borus Judit, Böröczki Noémi, Ruttkay Helga olvasó-szerkesztők és Megyeri Ágnes grafikus munkáját dicsérik. A nyomtatott kiadás az Academia Humana alapítvány anyagi támogatásának köszönhetően jöhetett létre.

- ¶ A tizenhét szaktanulmány négy tematikus szegmensre tagolódik. Az *Egy új ismerős* című egység megismerteti az olvasót a japonizmus kelet-közép-európai kezdetének történelmi, politikai, kulturális közegével, ami ugyanolyan különleges volt a fiatal Monarchia, mint a császári hatalom restaurációja által jelentős társadalmi változásokon áteső Japán Birodalom számára. A második rész, az *Utazó műtárgyak*, a közép-európai japán műalkotások befogadására, gyűjtésére és értelmezésére koncentrálnak. A harmadik egység, a *Művészek és műalkotások* a japonizmus olyan klasszikus témáit tárgyalja, mint a festészet, a grafika, a kerámia- és üvegművészet, valamint a színház. A kötet utolsó része, a *Japonizmus ösztönzői*, a közép-európai kulturális, politikai, társadalmi jelenségekre és léggörre összpontosít, amely termékeny teret adott a japán kultúra befogadásának, és nyitottabbá tette a Monarchia polgárait a keletről érkező új impulzusok iránt, mint korábban bármikor.
- ¶ A kötet kiindulópontja az első küldöttség Japánba indulása Trieszt kikötőjéből 1868-ban (Dénes Mirjam), majd visszakísérjük a japánokat Bécsbe, ahol az 1873-as világiállítás vendégei voltak (Fajcsák Györgyi). A következő tanulmányok göröcső alá veszik, milyen „japáni portékát” árult az Au Mikado Bécsben, Vanek úr Budapesten, C. Trau Triesztben és Stanek prágai boltjában (Stefano Turina), sőt azt is, hogy mit vehetett a jokohamai turista a Mizumachi főutca egyetlen monarchiabeli tulajdonú curio kereskedésében, Kuhn & Komornál (Kiss Sándor). Sorra vesszük a Monarchia nagy japán gyűjteményeinek rendezőelvéit, gazdasági, pedagógiai, esztétikai szempontok szerint (Piotr Sławski). Vizsgáljuk, milyen példaként szolgált Japán Közép-Európa népei nemzeti identitástudatának fejlődésére (Farkas Ildikó), mit jelent térségünkben az orientalizmus Nyugat-Európához képest (Agnieszka Kluczevska-Wójcik), és hogy milyen Japán-imázst sugallt a 19. század végének képes sajtója a Nyugat számára megnyitott legkeletibb országról (Stefano Turina). A Monarchia művész utazói elmesélik, mit láttak Japánban (Peter Pantzer, Bodor Kata), s akik sosem jártak ott, arról vallanak színt, mit merítettek a Távolság művészetéből és integráltak a festészetbe, a grafikába vagy az iparművészeti alkotásokba (Filip Suchomel, Földi Eszter). Az írások összefoglalják, milyen hatást gyakorolt Közép-Európa színpadaira a japán utazó előadóművészek – zsonglőrök, táncosok, színészek

Original-Holzchnitt "Bei den Spreefischern"
Handabdruck 27/60

Walther Klemm 06

Walther Klemm (1883–1957): Halászbárkák a Spree partján, 1906
színes fametszet, 543×383 mm, ltsz. 1907-180
Szépművészeti Múzeum, Budapest

– jelenléte a régióban (Dénes Mirjam). Megtudhatja az olvasó, mit keres Japán a Monarchia ikonikus kávéházaiban (Piotr Sławski), milyen szerepet töltek be a nők a japán kultúra közkedvelté tételében (Radu Leca), és hogy milyen súlya volt az aktuálpolitikának a Japán (és kultúrája) iránti szimpátia növekedésében és fenntartásában (Agnieszka Kluczevska-Wójcik). A végpont az 1918-as év, az Osztrák–Magyar Monarchia megszűnése.

- ¶ A projekt egyik megálmodójaként, menedzsereként, szerzőként és társszerkesztőként nehéz a kötetekről elfogultság nélkül nyilatkoznom, hisz a megvalósítása során felmerült nehézségek, hibák és hiányosságok, valamint a kötetek szépsége és információgazdagsága keserédes érzésekkel töltenek el. A projekt alulról jövő, szakmai kezdeményezésként indult, így a résztvevőknek kellett megküzdeniük a tervezés, szervezés és megvalósítás minden gazdasági, logisztikai, személyi és tudományos akadályával. Ugyanezen ok miatt a kötet szakmai tartalma azonban egy több éve együttműködő, nemzetközi tudományos közösség egyetértésében, szabadon, csupa új kutatási eredménnyel megrakva született meg. Szemléletmódja multidiszciplináris és transznacionális: a japanológia, a történettudomány, a művészet-, kultúr- és társadalomtörténet számos aspektusa járul hozzá a tartalomgazdagsághoz a nemzeti narratívák mellőzésével és a monarchikus (de semmiképp nem imperialista) szemléletmód alkalmazásával.
- ¶ Bár kétségtelen, hogy Japánról és kultúrájáról számos ismerettel gazdagodhatunk a kötetből, a kiadvány nem róluk, hanem rólunk szól. Hogyan viselkedtünk a gyarmatosítás korszakában itt, Kelet-Közép-Európában, a gyarmat nélküli Monarchiában, a nemzetiségek olvasztótégelyében, Kelet és Nyugat mezsgyéjén egy addig idegen kultúra megismerésekor, hogyan inspirálódtunk általa, mit sajátítottunk el belőle, és mi ellen tiltakoztunk? E kérdések vizsgálatának lehetősége a kiadvány létrehozásának hosszú folyamata során igazi privilégium volt. A kötet egy évfordulóra készült, aminek valós megünneplését számos más tervvel együtt elmosta a pandémia. Visszatekintve értettem csak meg, hogy a megvalósulás folyamata, az együtt gondolkodás, a közös munka során végig a japánokkal kötött kulturális kapcsolatot ünnepeltük. A kötet pedig e kapcsolat történetének krónikása marad az olvasók számára, évfordulón innen és túl.

Dénes Mirjam–Fajcsák Györgyi–Piotr Sławski–Toshio Watanabe (eds.):
Japonisme in the Austro–Hungarian Monarchy. Ferenc Hopp Museum of Asiatic Arts, Budapest 2020

(Dénes Mirjam–Fajcsák Györgyi–Piotr Sławski–Toshio Watanabe (szerk.):
Japonizmus az Osztrák–Magyar Monarchiában. Hopp Ferenc Ázsiai Művészeti Múzeum, e-book, Budapest 2021)

módszertan

Sárkányölő Szent György - Ferenczy Múzeumi Centrum
A 3D-modell elérhető:
<https://skfb.ly/6TMuo>
<https://resolver.museumap.hu/object/6862866>

T2021-ben véget ér a Közgyűjteményi Digitalizálási Stratégia 2017–2025 (KDS) első szakasza, amely a könyvtárak, múzeumok, levéltárak és audiovizuális archívumok digitalizált állományának és a közgyűjtemények tartalomszolgáltatásának arányát, egy közös keresőfelület létrehozását, a közgyűjteményi tartalmakra épülő digitális tananyagok számának növelését sürgette a múzeumokban, könyvtárakban és levéltárakban. A komplex stratégiai terv kidolgozói valószínűleg még 2019-ben sem bíztak abban, hogy a következő évben az utóbbi területen vágyott negyvenszázalékos növekedés megvalósulhat, mint ahogyan egy másik célkitűzésük is elég távolinak tűnt: a közgyűjteményi tartalmak egyre nagyobb számú állampolgár digitális kompetenciaképzéséhez, otthoni munkavégzéséhez, színvonalas rekreációjához, hazai és határon túli turisztikai desztinációk megismeréséhez járultak hozzá. Szinte hátborzongató mai szemmel felidézni, amint a KDS végrehajtásával megbízott szakemberek – a jövőről mit sem sejtve – előkészítették a terepet ahhoz, hogy a magyarországi múzeumok a koronavírus világjárvány következtében elrendelt veszélyhelyzet idején, zárt ajtók mögött, az online térben is elérhetővé tegyék alapfeladataikat, támogatást nyújtva az online oktatásra, otthoni munkavégzésre kényszerülő milliók számára. Ugyancsak érdemes végiggondolni, miként sajtótították el a járvány következtében megváltozott munkakörülmények, feladatok hatására a múzeumi dolgozók és a múzeumi digitális tartalmak felhasználói azokat az új készségeket, kompetenciákat, amelyek nélkülözhetetlenek a KDS második szakaszának a megvalósításához. A múzeumépületek hosszúra nyúlt zárvatartása és az intézmények online nyitvatartása nyomán határozottan érzékelhető, hogy a 21. század második évtizedében a hazai intézmények is elérnek az úgynevezett *posztdigitális korszak*ba. A Ross Parry, a Leicesteri Egyetem professzora, a múzeumok és digitalizáció nemzetközi szakértője által alkotott fogalmat kölcsönözve egyre több magyar közgyűjteményben kitapintható, hogy az új technológia és a média már nem a szükséges, ám annál kellemetlenebb problémák szimbóluma. Nem a fizikai valóság ellentétpárja, nem ellenség, nem barát, nem a fejlődés kulcsa, a változás lehetősége, hanem az élet természetes velejárója. A digitális eszközök éppúgy megkérdőjelezhetetlen létjogosultságra tesznek szert a múzeumokban, mint ahogyan a digitális készségek valamennyi

múzeumi műveletbe beleszövődnek, a mindennapi gyakorlat szerves részévé válnak. A digitális technológia olyan új normativitás, amely a munka és az élet része s nem egy, a múzeum fizikai mivoltától független, zavarba ejtő képződmény.¹ A múzeum offline és online terei egyre kevésbé válnak szét, a határok felolvadnak, a virtuális és analóg rendszerek egymást kiegészítve alkotják a múzeumok kortárs valóságát.

¶ Írásom célja, hogy ezt a jelen idejű, intézményenként eltérő, rendkívül hullámzó folyamatot és közvetlen előzményeit megragadja, dokumentálja. Ennek érdekében készítettem írásban interjút Bánki Zsolt Istvánnal, a Digitális Bölcsészeti Központ igazgatójával, Kómár Évával, az MNM Digitalizálási és Tartalomfejlesztési Csoport vezetőjével, MuseuMap koordinátorral, a múzeumi informatikai szakfelügyelet vezető szakfelügyelőjével, Lovas Lajossal, a Forum Hungaricum Nonprofit Kft. ügyvezető igazgatójával, Fonyódi Krisztiánnal, a Szépművészeti Múzeum Digitalizálási és Fotó Osztályának vezetőjével, Odler Zsolttal, a Néprajzi Múzeum Nyilvántartási és Digitalizálási Főosztályának vezetőjével, Katona Júlia művészettörténész-muzeológussal, az Iparművészeti Múzeum tudományos titkárával, korábban a BTM Digitális Média Csoportjának, az MNG Informatikai Osztályának és a Schola Graphidis Művészeti Gyűjtemény vezetőjével, Dragon Zoltán művészettörténésszel, a Ludwig Múzeum főmuzeológusával, domain managerrel, Kreiter Attila régésszel, a Magyar Nemzeti Múzeum Régészeti Adatbázisának vezetőjével, Hajós Bálinttal, a Göcseji Múzeum múzeumi informatikusával.

LÁTLELET: 2011

¶ Lassan tíz éve, hogy a *MúzeumCafé* 27. számában *Múzeumaink műtárgyai – gigabájtban mérve. A digitalizáció helyzete a hazai kiállítási intézményekben*² címmel, kilenc meghatározó múzeumi digitalizációval foglalkozó szakértő³ megkérdése nyomán rögzítettük a digitalizáció akkori jelenét, amelynek aktualitását a 2009-ben alakult, ma már nem működő, a területre specializálódó szakembereket tömörítő Múzeumi Digitalizálási Bizottság (MDB)⁴ *Múltunk jövője 2010* című konferenciáján túl az adta, hogy véget ért a Petőfi Irodalmi Múzeum által koordinált Athéna projekt, amelynek keretében nagyjából kilencvenezer magyar műtárgy kerülhetett be az uniós digitális könyvtár, a 2008-ban startolt Europeana adatbázisába, valamint elindult a múzeumok digitális vagyónának feltérképezésével, digitalizálásával, összekötésével és nyilvánossá tételével megbízott, mára megszűnt Magyar Nemzeti Digitális Archívum (MaNDA). Arról sem

szabad elfeledkezni, hogy az Európai Bizottság 2010-ben ismertette az *Európa 2020* stratégiát, melynek egyik pillére az Európai Digitális Menetrend volt.

¶ Mivel 2011 júniusában az Országgyűlés elfogadta a filmtörvényt és a múzeumi törvény módosítását, a kulturális alaptörvény módosításával,⁵ a Magyar Nemzeti Filmarchívum átalakulásával létrejött a Magyar Nemzeti Digitális Archívum és Filmintézet, a hazai közélet is a korábbinál erőteljesebben fókuszált a kulturális örökségünk digitalizációjára. Hasonlóan nagy port vert fel akkoriban a kulturális digitális kataszter elkészítésével megbízott MaNDA megalakulása mellett az ózdi „kultúrgyár”, azaz a Nemzeti Kulturális Dokumentációs Logisztikai Központ létrehozásának híre. A széles nyilvánosság előtt zajló, inkább politikai színvonalú, mintsem szakmai vitából kirajzolódottak a terület alapvető hiányosságai: a különböző közgyűjteményi területek eltérő lehetőségei, az infrastruktúra és a szaktudás hiánya, a megvalósításra éppen hogy, a fenntartásra egyáltalán nem elegendő pályázati források, a konvertálhatatlan és rossz minőségű digitalizált anyagok, az adatcsere-forgalomra alkalmatlan, a nemzetközi szabványoknak nem megfelelő szoftverek, használhatatlan adatbázisok, amelyek hozzáférhetetlenek, a névterek és leíró rendszerek sokfélesége, a szerzői jogok problematikája, a digitális adatok megőrzésének ügye, információhiány az Európai Unió digitális projektjeiről, a digitalizálandó műtárgyvagyron felmérésnek elmaradása, a digitalizálási stratégiák el nem készülte vagy a már meglévő digitális adatok hasznosításának elégtelensége. Ugyanakkor az előremutató kezdeményezésekre is nagyobb figyelem vetült: a Szépművészeti Múzeum, a Magyar Nemzeti Galéria, a Ludwig Múzeum nemzetközi cégek által fejlesztett komplex nyilvántartó rendszerei, a Duna Múzeum saját fejlesztésű KataLIN rendszere, a Néprajzi Múzeum és a Szabadtéri Néprajzi Múzeum Monarja, a Petőfi Irodalmi Múzeumban és a Természettudományi Múzeumban auditált HunTéka számos problémára adott választ. Ekkor volt új kezdeményezés az Europeana Inside, amelyben a PIM mellett a Szépművészeti és a Nemzeti Múzeum is részt vett. Ez a disszeminációs feladatokat is ellátó projekt kisebb részben tartalom-, nagyobb részben technológiai fejlesztésekre koncentrált, és múzeumi rendszereket készített fel a szabványos együttműködésre, hogy például a Magyar Zsidó Múzeum és Levéltárhoz hasonlóan adataik megjelenhessenek az Europeanán, virtuális kiállításokon, e-learning tananyagokban hívják fel magukra a figyelmet. Erre azért is nagy szükség volt, mert ekkor még nem működött Magyarországon olyan aggregátor, amely képes lett volna arra, hogy egy felületen összekapcsolja, kereshetővé tegye a különböző intézmények metaadatait. Ekkor egyetlen ilyen kezdeményezés volt még csak: az Arcanum Adatbázis Kft. munkájának köszönhetően – a szerzői jogokat is figyelembe véve – 48 hazai múzeum

kiadványai, valamint négy intézmény 210 ezer tételt tartalmazó-képeslap katalógusa vált a világhálón kutathatóvá.⁶

¶ Mindeközben a 2000-es évek vége, a 2010-es évek eleje, különösen a web 2.0-s alkalmazások, a közösségi média, az okostelefonok berobbanásával nemcsak az informatika és a technológia, hanem a társadalomtudományok irányából is meghatározó volt. Sorra születtek azok a máig releváns elméleti tanulmányok, kötetek, amelyek az internet, a világháló, a kultúra, az örökség- és memória-intézmények, valamint a társadalom kapcsolatát vizsgálták. Ekkor jelent meg többek között a már említett Ross Parry által szerkesztett, a korszak legfontosabb szakembereinek írásait felvonultató *Museums in a Digital Age* című terjedelmes tanulmánykötet, amely azóta is egyik kiindulópontja a témával kapcsolatos szakmai diskurzusnak.

AZ EZREDFORDULÓ

¶ A magyar múzeumi digitalizáció azonban ebben a pillanatban még a kezdő lépéseknél tartott. Ha elfogadjuk Fejős Zoltán állítását, miszerint a múzeumokat a digitális forradalom négy lépésben⁷ érte el, akkor a 2010-es évek elején néhány kiugró példától eltekintve a magyar múzeumok túlnyomó többsége még az első, a gyűjteményi nyilvántartások digitalizálásán sem lépett túl. Tény és való, hogy a nyugat-európai, észak-amerikai intézményekkel összehasonlítva, a magyar intézmények hihetetlen késéssel kezdhették meg a munkát. A New York-i múzeumok egy csoportja mára az 1960-as évek végén megalakította a *Museum Computer Network* elnevezésű hálózatot, amely a múzeumok számítógépesítésével kapcsolatos információk gyűjtőhelyeként szolgált,⁸ vagy egy kevésbé ismert példa: Finnország múzeumaiban már az 1970-es évektől megjelentek a számítógépek. Ezzel szemben Magyarország 1981-ben az intézményi számítógépek és adatbázisok szinte teljes hiánya miatt nem tudott bekapcsolódni a CIDOC (International Committee for Documentation of the International Council of Museums)⁹ konferenciája után egy nemzetközi hálózatba. Annak ellenére, hogy 1989-ben a Nemzeti Múzeumban beindulhatott az első komolyabb adatbáziskezelő-rendszer, a MIDAS múzeumi integrált dokumentációs adatkezelő szoftver, a közgyűjtemények informatikai felszereltsége még sokáig nem engedte meg a komolyabb digitalizációs munkát. A Művelődési és Közoktatási Minisztérium késhegyig menő viták után csak 1990 októberében döntött a múzeumok nyilvántartási feladatainak elvégzésére alkalmas szoftverek beszerzéséről.¹⁰ Erre azért is szükség volt, mert a rendszerváltást követően aztán mind

több múzeum tekintette fontosnak, hogy nyilvántartási feladatai ellátásához a komputertechnikát hívja segítségül. Az informatika iránt elkötelezett múzeumi kollégák jóvoltából egyre több adatbáziskezelő-rendszer bukkant fel, mint például a Nemzeti Múzeum INGRES alapú adatbázis-kezelője vagy a Szabadtéri Néprajzi Múzeumban fejlesztett DOS alapú Textar. A sporadikusan tapasztalható kezdeményezések azonban még nem voltak elegendők egy országos rendszer kialakítására, így az 1996–97-ben tervezett MAMA – Magyar Múzeumok Adatbázisa még nem tudta létrehozni a központi, kereshető adatcentralizációra épülő platformot. A könyvtárakkal és a levéltárakkal ellentétben a múzeumok gyűjteményi anyagainak sokfélesége, a nyilvántartás hiányosságai ma is megnehezítik az egységes adatfelvételt, az egységes tezauszrendszer kialakítását.

¶ A 21. század első évtizedében mégis elindult egy lassú szemléletváltás, ugyanakkor kevés olyan eredményes projekt volt, mint amilyen például a Szabadtéri Néprajzi Múzeum 2003–2004-ben elvégzett digitalizálási programja,¹¹ valamint a PIM-ben kialakított egységes múzeumi elektronikus szolgáltatási környezet. Ez utóbbi az intézményen belül egységes integrált rendszer bevezetését, újfajta webes megjelenést, a múzeumhoz kötődő társportálok összekapcsolását, digitális megoldásokat, eszközparkot, a fizikai térben megépülő kiállítások virtuális támogatását, virtuális kiállítások létrehozását jelentette az évtized második felében.¹² Az ad hoc pályázatok, céltámogatások sikertelensége után a Magyar Nemzeti Múzeum kapta meg 2008-ban kiemelt feladatként „a múzeumokban őrzött kulturális javak digitalizálásával összefüggő, országos szintű módszertani és koordinációs tevékenységet”, ennek egyik eredménye a már említett Digitalizálási Bizottság létrejötte.¹³ Ugyancsak 2008-tól pedig már a nemzetközi projekteknek is van magyar múzeumi résztvevője. Az ekkor induló Athena projektben már ott a PIM, amelyhez két év múlva csatlakozik a Szépművészeti és a Magyar Nemzeti Múzeum is.¹⁴ 2011 októberében jött létre a Magyar Nemzeti Múzeumban a Központi Múzeumi Igazgatóság jogutódjaként az Országos Muzeológiai Módszertani és Információs Központ (OMMIK), amelynek számos ágazati feladatköre mellett a múzeumokban őrzött kulturális javak digitalizálásával összefüggő országos szintű módszertani és koordinációs feladatokat is el kell végeznie.¹⁵ Az intézménynek köszönhető többek között az évről évre Budapesten megrendezett MuseumDigit nemzetközi konferencia, ahol nemcsak a különböző szolgáltatók és szakemberek találkozhatnak, hanem nemzetközi hírű szaktekintélyek is fellépnek. A szakmai eseményre azért is különösen nagy szükség volt, mert néhány év alatt az ország múzeumai között a digitalizáció kérdésében mérhetetlen távolság alakult ki. Míg néhány nagy országos múzeum nemzetközi szintű, online kereshető nyilvános adatbázisokat hozott létre, amelyeket

Butélia - Balatoni Múzeum
A 3D-modell elérhető:
<https://skfb.ly/6XDpt>
<https://resolver.museumap.hu/object/6800549>

a robbanásszerűen fejlődő közösségi médiában, web 2.0-s felületeken is progresszív módon alkalmazott, addig számos intézményben az alapvető informatikai eszközök sem voltak elérhetők a munkatársak számára.

A KDS ÉVTIZEDE

¶ A folyamatokat az évtizedet záró 2010 kormányváltás terelte új mederbe, amelynek egyik nyitánya a már említett 2011-es törvénymódosítások és a 2016-ig működő MaNDA létrehozása. A kormánypárt nemzeti eszmére épülő politikája a kulturális örökség digitalizációjában és nemzeti aggregációjában meglátta a virtuális nemzetegyesítés és a nemzeti reprezentáció ideáját, valamint annak a lehetőségét, hogy a nyelvi és kulturális közösség minden tagja számára biztosítani tudja a kulturális értékekhez és tartalmakhoz való hozzáférést.¹⁶ Mindezt az Európai Unió is sürgette, az Európa Tanács 2010. november 18–19-én tartott ülésén meghatározott, 2011–2014-ig terjedő kulturális munkaterve hangsúlyozza a digitalizálás területén az összehangolt fellépés szükségességét: „Európának sürgősen cselekednie kell a digitalizálás és digitális megőrzés előnyeinek kiaknázása érdekében.” Az ajánlás felhívja a figyelmet arra, hogy a digitalizálás fontos anyagokkal látja el a kreatív iparágakat, amelyek az EU GDP-jének 3,3 százalékát és foglalkoztatásának három százalék adják.¹⁷ Mindezzel párhuzamosan a társadalom teljes egészét átható digitális forradalom és a muzeológia nemzetközi trendjeinek változása sem volt figyelmen kívül hagyható, így a különböző pályázatoknak, támogatásoknak hatására felgyorsult a magyar múzeumi digitalizáció fejlődése is. A kormányzat Nemzeti Infokommunikációs Stratégiája 2014–2020, majd a Digitális Jólét Program (DJP) azon belül Magyarország Digitális Oktatási Stratégiájával (MDOS) összehangolt, 2017-ben elfogadott KDS célja, hogy országosan biztosított legyen a nemzeti kulturális kincs, a közgyűjteményi tartalmak minél szélesebb körű, akadálytalan hozzáférése a felhasználók számára.

¶ A KDS nemcsak a jövő feladatait tűzte ki, hanem feltárta a közgyűjteményi területeken, így a múzeumok 2015-ig elért digitalizálási eredményeit is. A múzeumok ekkor 1,2 millió digitalizált tételt mondhattak magukénak, amely nyolc százaléka volt a teljes digitalizálandó állománynak. Azt is megállapította, hogy míg a digitalizált könyvtári és levéltári állomány nagy hányada elvben hozzáférhető bárki számára, a múzeumok vonatkozásában a digitalizálási tevékenység társadalmi realizálása alacsony határfokú, a digitalizált múzeumi állomány 91 százaléka nem volt hozzáférhető. Ennek okát a stratégia kidolgozói részben abban

látták, hogy a múzeumi műtárgyak digitalizálási folyamata lassabb és körülményesebb eljárást kíván, mint a másik két területé, ugyanakkor arra is felhívta a figyelmet a dokumentum, hogy szemléletváltásra van szükség. Az intézmények a digitalizálásban a megőrzés egyik hatékony eszközét fedezték fel, és a digitalizálásra elsősorban a biztonság és nem az érdeklődés, illetve a kutatási igények kielégítése okán került sor. A stratégia alkotói szerint ezért is egyértelműen meg kell határozni az egyes felhasználói igények szerint kialakítandó csoportokat, legyen szó közoktatásról, felsőoktatásról, közművelődésről, tudományos kutatókról vagy a kreatíviparról. A közgyűjteményeknek nemcsak a műtárgyakat kell digitalizálniuk, nem csupán gyűjteménykezelő rendszereket kell kialakítaniuk, hanem a felhasználói igények ismeretéből kiindulva úgy kell megtervezniük a szolgáltatott tartalmat és annak felhasználhatóságát, hogy azzal valóban segítsék a potenciális felhasználót speciális céljai elérésében, legyenek ezek rekreációs, oktatási vagy gazdasági jellegűek. Azaz a közgyűjteményeknek a kulturális örökség őrzőiből a kulturális örökség első számú, autentikus, forrásértékű megosztóivá kell válniuk, hogy az emberek könnyebben juthassanak hozzá olyan tudáshoz, amely egyéni élethelyzetüket javítja.¹⁸ Éppen ezért vált kiemeltté a már korábban említett ráta, miszerint 2020-ig a Digitális Oktatási Stratégiához igazodva jelentős arányban kellett emelkednie a közgyűjteményi tartalmakra épülő digitális tananyagok és a tartalomszolgáltatást igénybe vevő felhasználók számának. 2025-ig, a megvalósítás második szakaszában pedig az audiovizuális archívumok tartalomszolgáltatásának teljes körűvé válása éppúgy elvárás, mint a Kárpát-medence egész területén működő webarchíválás (webaratás) szolgáltatás.

- ¶ Ha ismét elővesszük a Fejős Zoltántól már idézett négy lépcsőt, a KDS alapvető célja, hogy a múzeumok többsége elérje a legmagasabb szinten, azaz a közgyűjteményi tartalmak sikeresen integrálójának a web 2.0 világába. A stratégia a megvalósítás érdekében elvileg szakmai és anyagi segítségek rendszerét rendelte az ágazati feladat megvalósításához. A Közgyűjteményi Digitalizálási Stratégia múzeumi ágazati aggregátora a Magyar Nemzeti Múzeum és a Szépművészeti Múzeum lett, 2020 óta azonban a Digitális Bölcsészeti Központnak (DBK) is feladata a tervezet megvalósítása, felügyelete, összközgyűjteményi koordinálása.
- ¶ A Petőfi Irodalmi Múzeum által elindított DBK 2020-as létrejötte nemcsak azt jelzi, hogy a hazai közgyűjteményekben zajló digitalizáció, tartalom- és szolgáltatásfejlesztések támogatására, koordinálására és dinamizálására, az ezzel kapcsolatos problémák megoldására, az ellentmondások áthidalására ismét egy új intézmény jött létre, hanem a szervezet új tónusokkal kiegészült missziója

– kapcsolatépítés a kreatíviparral, turizmussal –, valamint szakmai specifikációja – humáninformatika, digitális bölcsészet – arra is utal, hogy a magyarországi múzeumi digitalizáció lényeges határközhöz érkezett. A magyar közgyűjtemények, legalábbis jelentős részük, digitalizációs tevékenységen már nem csupán a számítógépes nyilvántartás, az adatbevitel, a szkennelés vagy a két- és háromdimenziós adatfelvétel, adatbázisépítés kérdéseit értik, hanem egyre fontosabb szerepet játszik a területen a már létrejött digitális adatállomány fejlesztése, aggregációja, hasznosítása, disszeminációja, megjelennek benne a globalizált világ polgárainak sokrétű igényei. A múzeumi területre is koncentrált digitális bölcsészet mára önálló tudományág, amely számítógépes technológiákat használ bölcsészeti és társadalomtudományi kutatások során. A Digitális Bölcsészeti Központnak így elsődleges feladata, hogy olyan platformot fejlesszen, amely egységes irodalomtudományi és nyelvtechnológiai kutatói környezetet jelent az irodalomtudomány, a nyelvtudomány és más humán tudományok számára, továbbá lehetőséget teremt digitális szövegtárak publikálására, nyelvtechnológiai elemzések elvégzésére, adatvizualizációk létrehozására, illetve born digital (digitálisan született) szöveges tartalmak feldolgozására és közzétételére.

- ¶ A DBK másik missziója a humáninformatikai csoport hatásköre. Ők egyrészt a PIM gyűjteménykezelő rendszerének, illetve az intézmény által épített adatbázisok karbantartásáról gondoskodnak, másrészt országos szintű koordinációt, illetve intézményközi együttműködést megvalósítva a közgyűjteményi ágazat új technológiáinak, jó gyakorlatainak felkutatására, közzététele törekednek, valamint támogatják, felügyelik a Közgyűjteményi Digitalizációs Stratégia (KDS) megvalósulását. Céljuk a terület szabványosítási feladatainak ellátása, valamint a 2019 májusa óta béta verzióként megtekinthető Nemzeti Névtér¹⁹ építése és gondozása. Ha ez utóbbi megvalósul, a magyar közgyűjtemények lassan harmincéves vágya teljesül: számos kudarc után létrejöhét olyan platform, amelyen a különböző kulturális gyűjteményi adatbázisok összeérnek. Azaz olyan integrált online felület készülhet, ahol jelenleg földrajzi, személyi és területi nevekre keresve egyszerre kapunk adatokat az ország különböző, lokális, intézményi és országos adatbázisaiból. Hasonlóan régi álom a Nemzeti Értéktár megvalósítása. A Nemzeti Turisztikai Ügynökséggel együttműködve 2020 őszén indult el egy olyan georeferált online felület kialakítása, mely a magyar nemzeti értékek körét egy egységes keretrendszerbe foglalva mutatja be, és teszi széleskörűen elérhetővé.
- ¶ Az új intézmény létrehozása ezért azt is jelenti, hogy míg a közgyűjtemények egészét felölelő Nemzeti Névtér kidolgozásán a Petőfi Irodalmi Múzeumhoz

kapcsolódó DBK dolgozik, addig a Magyar Nemzeti Múzeum OMMIK-ja működteti a múzeumi ágazat aggregációs szolgáltatását, a közös keresőfelületet biztosító MuseuMapet, hogy ezzel is segítse a múzeumokban keletkezett digitális műtárgyadatok mind szélesebb körben történő online megjelenését. A szolgáltatáshoz kapcsolódó intézmények meghatározott adatai – igény szerint – a MuseuMapen keresztül automatikusan feltöltődnek és kereshetővé válnak az Europeana portálon is. Az aggregációs szolgáltatás kiépülésével lehetőség nyílik a magyarországi muzeális intézmények koncentrált, egy helyen kereshető online hazai megjelenésére és az európai szinten kereshető magyar műtárgyadatok számának szignifikáns növelésére.²⁰ A KDS megvalósításához szükséges források azonban már akadoznak, ezért az ágazatnak egy hároméves mintaprojektet kellett kidolgoznia, amelyben a Szépművészeti Múzeum–Magyar Nemzeti Galéria feladata a digitális gyűjteményfejlesztés, a Magyar Nemzeti Múzeum a jó minőségű digitális objektumokat és műtárgyrekordokat fogadja és szolgáltatja a MuseuMap portálon. A közgyűjtemények ezenkívül segítséget kaphatnak a gyakorlati digitalizációs munkájukban is, például egy mobil digitalizációs labor házhoz megy, és ingyenesen digitalizálják a múzeumok műtárgyait. A labor szakemberei nem csupán nagy felbontású digitális műtárgyfotókat rögzítenek, hanem lehetőséget biztosítanak a műtárgyak 3D-modelljeinek elkészítésére is. Többek között ennek is köszönhetően a tárgyak képvonatkozásai, a metaadatok minősége lassan javul. De Kómár Éva arra is felhívta a figyelmet, hogy a műtárgy-digitalizálás minősége nagyban függ a digitalizáló eszközök paramétereitől, csak néhány múzeum rendelkezik megfelelő reprodukciók létrehozásához szükséges infrastruktúrával. A KDS projektben eredetileg több mobil digitalizáló labor felállítását tervezték, de végül csak egy darab létrehozására volt elég forrás. A Szépművészeti Múzeum által készített fotók és 3D-modellek kiváló minőségűek, ám a műtárgyakhoz tartozó leírások sokszor csak jelentős késéssel készülnek el az intézményi részről. Megfelelő kontextus híján a továbbhasznosítás csak nehezen valósítható meg.

¶ A források azonban az eredmények dacára és a KDS-t támogatandó Digitális Bölcsészeti Központ létrehozása ellenére is tovább csökkentek, 2020-ban az előző évi keret csupán 47 százalékát kapták meg, ami nem tette lehetővé a tervezett fejlesztések folytatását. Pedig fontos lenne az aggregáció és szolgáltatás fejlesztése, mivel a befektetett munka eredménye ezeken a platformokon mutatható meg a közönség számára. Az OMMIK 2019-re kidolgozott *Fehér könyv – Módszertani útmutató a közgyűjteményi kulturális örökség digitalizálásához és közzétételéhez* című segédlethez kapcsolódó workshopjai is hasznosak bizonyultak, lényeges szerepet játszanak a múzeumi dolgozók szemléletformálásában,

Pecsétnyomó – Déri Múzeum
A 3D modell elérhető:
<https://skfb.ly/07LGv>
<https://resolver.museumap.hu/object/7753665>

a hátrányos helyzetben lévő intézmények felzárkózásában. A képzésnek külön jelentőséget adott a koronavírus világjárvány, amikor az online tartalomközlésre koncentráló bezárt intézmények munkatársai webináriumokon kaptak szakmai segítséget. Hasonlóan fontos volt a 2021-es *Gyűjteményi nyilvántartások* képzés, amelyen ezeröttszáz szakember fejlődhetett.

MANDA-BÓL FORUM HUNGARICUM

¶ A közgyűjtemények digitalizációját támogató intézmények változékonysága és állandósága kapcsán nem szabad elfeledkezni a MaNDA-ról, arról a Magyar Nemzeti Digitális Archívumról, amely a 2010-es évek első felében a múzeumi digitalizációról szóló közbeszédben meghatározó szerepet játszott, mára azonban megszűnt. Az intézmény sorsáról vezetőjét, Lovas Lajost kérdeztük, aki így fogalmazott: „Az egyes központi hivatalok és költségvetési szervek formában működő minisztériumi háttérintézmények felülvizsgálatával összefüggő jogutódlásról, valamint egyes közfeladatok átvételéről szóló 378/2016. (XII. 2.) Korm. rendelet a kulturális javak digitalizációjával kapcsolatos – korábbiakban a szakmai jogelőd Magyar Nemzeti Digitális Archívum és Filmintézet által ellátott – közfeladatok ellátásának folytatására a százszázalékos állami tulajdonban álló Forum Hungaricumot jelölte ki. A szakmai jogelőd Magyar Nemzeti Digitális Archívum és Filmintézetnek törvény írta elő alapvető digitalizációs feladatait, ilyen jogi háttérrel a Forum Hungaricum nem rendelkezik.” A Forum Hungaricumot irányító szakember arra is felhívta a figyelmet, hogy a szervezet továbbra is részt vesz a kulturális javak digitalizálásában, a kulturális digitális adatbázisok metaadat-sztenderdjeinek és nyilvántartó rendszereinek egységesítésében, a nemzeti kulturális digitális kataszter kialakításában és a Közgyűjteményi Digitalizálási Stratégia végrehajtásában. Az olyan európai uniós forrásból finanszírozott, folyamatban lévő és fenntartási kötelezettséggel terhelt projekteket is folytatja, mint a térinformációra, kiállításokra fókuszáló Digitális Erőmű, a Nemzeti Filmtörténeti Élménypark vagy a közfoglalkoztatási program. A Forum Hungaricum a KDS-ben is részt vállal, a projektben az *Egyéb intézmények, kiemelten egyházi fenntartású intézmények* aggregátoraként szerepel. „Ha mérleget kellene vonni a MaNDA 2013 és 2016 közötti tevékenységéről, azt mondhatnánk, hogy noha elmaradt az egységes országos digitalizálási stratégia megteremtése; és az eszközpark differenciált fejlesztésére is szükség lett volna; mindenképpen az erősségek közé tartozik, hogy a MaNDA DB aggregációs adatbázis megvalósult; az Europeana-export szabványos alapokra került, kiépült

az automatizált folyamatot biztosító infrastruktúrája; a hazai gyakorlatban pedig terjesztette a digitális tartalmakhoz rendelt jogi információk alkalmazását. Az alapítványi, egyházi gyűjteményekben, kulturális feladatokat ellátó intézményekben, civil és művészeti szervezeteknél a MaNDA megjelenéséig jellemzően nem zajlott tömeges és tervszerű digitalizáció. Összességében a MaNDA tevékenysége – mind a részvétel feltételeit illetően, mind informatikai értelemben – fontos tanulságokkal szolgált és, valamint – a fentebb mondottakkal egyetemben – országszerte sok helyen elősegítette a digitalizálást” – fogalmazott Lovas Lajos, aki azt is kiemelte, a magyarországi aggregátorok közül a Forum Hungaricum exportálta a legtöbb (424998) magyar kulturális elemet az Europeanába.

VÁLTOZÓ AGGREGÁTOROK

- ¶ A múzeumi aggregáció különösen fontos területe a múzeumok digitális világának. A különböző nemzeti és hazai felületek lehetőséget biztosítanak, hogy a különböző jellegű, háttérű tartalmak összekapcsolódjanak, összehasonlíthatóvá váljanak, áttörve az intézményi falakat, legyőzve a földrajzi távolságokat. Magyarországon ilyen jellegű szerepet a MuseuMapen és a MaNDA DB-n kívül, a MúzeumDigitár (csak Digitár-felhasználók tartalmai) és a Hungaricana tölt be.
- ¶ A 2014-ben indult MúzeumDigitár révén kisebb gyűjtemények is bekapcsolódhatnak minimális költséggel a digitális publikációba. A német fejlesztésű szoftver 2009-ben kezdte meg vándorútját, azóta csaknem hatszáz múzeum, két és fél ezer gyűjteményét és több százezer műtárgyát tömöríti. A rendszer 2019-re a magyar közgyűjteményi szféra egyik leginkább elterjedt szoftverévé vált, 105 magyar köz- illetve magángyűjtemény és négy külföldi intézmény (Erdély, Egyesült Államok) adataival. A 2015-ben az Országgyűlési Könyvtár, Budapest Főváros Levéltára és az Arcanum Adatbázis Kft. összefogásával elindított Hungaricana is múzeumi digitalizált tartalmak sokaságát vonultatja fel. Az oldal számos olyan újszerű kezdeményezést valósított meg, mint a közösségi közreműködést, a „crowdsourcing”-et lehetővé tévő működést vagy a sikeres Google-optimalizációt. A modell olyan eredményes volt, például 2016 júliusában a Hungaricanát majdnem annyian látogatták, mint az Europeanát a világ bármely szegletéből összesen.²¹
- ¶ Fonyódi Krisztián még egy 2016-os beszélgetésünk során hívta fel a figyelmet arra, hogy az aggregációs modell nem minden esetben váltotta be a hozzáfűzött reményeket.²² Ahogy az általa kezdeményezett, nemzetközi szakértőkkel folytatott levelezésből kiderült, a fejlesztők nem számoltak azzal, hogy a felhasználók nem alkotnak homogén közösséget, a múzeumi szakembereknek

és a nagyközönségnek különböző tartalmi igényeik, elvárásaik vannak. Egy angol aggregációs portál webes látogatói viselkedést vizsgáló statisztikája kimutatta, hogy az átlagos webes látogató maximum egy tárgyra keres rá, majd elhagyja az oldalt. Tehát az aggregációs modell megalkotásában lényegesnek vélt webes látogatói magatartás, az úgynevezett „böngészés” nem életszerű, a platformokon található tartalmak pedig nem láthatók az online keresőmotorok számára. Mindez a látogatószámokból is kiderül mind az Europeana, mind a német Deutsche Digitale Bibliothek esetében. A 2013. januári 1-jei 411 ezer látogatáshoz képest 2016 szeptemberében már csak 296 ezer látogatót regisztráltak az Europeanán. 2016 szeptemberében az alábbiak szerint alakultak az Europeanát használók havi látogatottsági adatai: Németország: 25 676 fő, Franciaország 15157 fő, Nagy-Britannia 23 321 fő, Olaszország: 15 644 fő.²³ Ugyancsak problémát okoz, hogy egy múzeumi aggregátorhoz az intézmények önmaguktól nem csatlakoznak, megnyerésük sok munkába kerül. Holott a Göcseji Múzeum informatikusától, Hajós Bálinttól tudjuk, hogy számukra fontos lehetőség, hogy a MuseuMapre felkerült 31 ezer tárgyuk, 190 ezer rekordjuk egyúttal a nemzetközi Europeanára is felkerülhet, vagy részt tudnak venni tematikus virtuális kiállítások létrehozásában tartalmaikkal. Az informatikus azt is kiemelte, hogy nekik nem jelent pluszmunkát az adatok feltöltése: a muzeológusok ugyanabban a rendszerben (Huntéka-M), ugyanúgy dolgoznak, a háttérben a programok az adatcserét megoldják. Ez egy jó példája annak, miért fontosak a szabványos adatformátumok.

¶ Többen azonban felrötták éppúgy a MuseuMapnek, mint az Europeanának, hogy a tartalmaik nem elég vonzóak, nem mérhetőek például a virtuális térélményre és a nagyfelbontású, a műalkotások múzeumi környezetben alig érzékelhető részleteit virtuálisan bemutatható, 2011-ben indult Google Arts & Culture projekthez. Éppen azért az elmúlt időszakban számos disszeminációs fejlesztés történt az Europeanán és hazai MuseuMapen. Az utóbbi felületen a már említett mintaprojekt keretében mesterséges intelligencia alapú színereső adatelemző fejlesztés készült, amely lehetővé teszi a színek szerinti keresést, valamint egy mesterséges intelligencia alapú múzeumajánló applikáció (MuseumON). A mintaprojektben előírt és tavaly digitalizált 11 ezer új digitális rekord és kétszáz darab 3D-objektum publikálása folyamatos az aggregációs portálon, amelyhez egy új oldal is csatlakozott, a virtuális kiállításokat, oktatási tartalmakat, 3D-objektumokat megjelenítő MuseumapGallery. Mindez azt is eredményezte, hogy 2020-ban a felhasználók számának növekedése mellett 41 új partner is csatlakozott a szolgáltatáshoz.

¶ A Forum Hungaricum felületén is gyarapodik a hetente megújuló virtuális kiállítások és a digitális tartalmakra fókuszáló, azokat új kontextusba helyező,

közösségi médián is megosztott ismeretterjesztő írások száma, sőt a Múzeum-Digitárhoz is kapcsolódik egy Themator nevű alkalmazás, amelynek segítségével történetek mentén népszerűsíthetők a gyűjteményi tárgyak.

- ¶ Hogy a látogatószámok növekedése a fejlesztéseknek köszönhető-e, már nem tudjuk meg. A pandémia felülírta a trendeket. Az Europeana statisztikai adatai szerint 2019-hez képest 2020-ban 34 százalékkal, 4,79 milliőről 6,25 millióra nőtt a nemzetközi közgyűjteményi weboldal látogatottsága. Közlésük szerint partnereik is hozzájuk hasonlóan kiugró emelkedést tapasztaltak 2020 márciusában.²⁴ Ez Magyarországon is tapasztalható volt: a MaNDA DB-n az oldalmegtekintések száma például a 2019-es 1,86 milliőről 2,58 millióra nőtt. Ami viszont biztos, az aggregátorok lehetőséget, mintát nyújtanak adatszolgáltatóinknak, milyen tartalomtípusokkal lehet élményszerűvé, interaktívvá, felhasználóbaráttá tenni a digitális adatállományokat.

GYŰJTEMÉNYKEZELŐ RENDSZEREK

- ¶ „A muzeológus szakmában evidencia lett, hogy a korszerű szakmai munkához hozzátartozik az informatika, beleértve a gyűjteménykezelő rendszerek, szakértői adatbázisok, online tartalomszolgáltatások és a kiállítási informatika területét. Amíg egy évtizeddel ezelőtt az intézményeknek csak egy szűkebb, főleg az országos múzeumokra korlátozódó köre látta ezeket elengedhetetlennek, addig mára a szakma döntő többsége számára ez világhosszúvá vált. Ennek fényében meghatározódott a múzeumi informatikai szolgáltatások száma, és minőségük is jelentősen fejlődött” – mondta Bánki Zsolt, aki azonban problémának érzi, hogy nem alakult ki idehaza gyűjteménykezelői szoftverpiac. A magyar múzeumi számítógépes rendszerek közül legtöbbször Huntékát használják, többen Monarit, és 2020-ban a Duna Múzeum is lecserélte saját fejlesztésű Katalin-ját MúzeumDigitárra. Katona Júlia azonban figyelmeztet: „a hazai fejlesztésű rendszereknél a nemzetközi szabványok integrálása, pár kivétellel, az esetek többségében hiányzik vagy problémát jelent.” A Monari a Néprajzi Múzeum honlapján jelen pillanatban is több százezer műtárgy közötti nyilvános keresést tesz lehetővé, a felhasználókat azonban türelmetlenné teheti a rendszer rugalmatlansága. „A Monari természetesen sokat fejlődött, ami elsősorban a strukturális felépítésében érhető tetten. Új mezők, új adatbázisok, keresések lettek, de ez mind a struktúra javára írható. Mivel az alapok, a SQL-motor és maga filozófia nem változott, így továbbra sem tudja azokat az automatizmusokat elvégezni, amelyek a 21. században már elvárhatók lennének. Továbbra sem felhőalapú,

weboptimalizált rendszerben épül. Ennek következtében a külső megjelenésben, kezelőfelületében sem történtek lényegi változások” – fogalmazott Odler Zsolt.

¶ A nemzetközi fejlesztésű múzeumi integrált gyűjteménykezelő rendszerek közül a Szépművészeti Múzeum továbbra is a The Museum Systemet, a Ludwig Múzeum a MusemPlust használja. Ez utóbbit már a Magyar Műszaki és Közlekedési Múzeum is megvásárolta. Ugyanakkor egyre többen veszik igénybe a MúzeumDigitárat, amely olyan külföldi, felhőalapú integrált gyűjteménykezelő rendszer, amely egyben az online publikálást is megoldja, egyszerűsíti. Kómár Éva ugyanakkor arra is felhívta a figyelmet, hogy a „külföldi szoftvereket használó gyűjtemények egyike sem ment át még sikeres auditvizsgálaton, mivel a nemzetközi rendszereket nem a hazai szabályozási környezet alapján fejlesztették. Természetesen a múzeumok bármilyen szoftvert használhatnak, hivatalos nyilvántartás azonban csak akkor vezethető digitálisan, ha az auditvizsgálat után a minisztérium engedélyt adott az átállásra.” És persze a szoftver sem minden, ahogy Hajós Bálint meg is jegyezte, abból nem derül ki, hogy hol milyen a gyűjtemény digitális feldolgozottságának mértéke. Sőt az sem biztos, hogy bizonyos szoftvereket használva egy gyűjtemény auditált lenne, hiszen ez utóbbit vizsgálják, nem a számítógépes rendszert. Ugyancsak ő mutatott rá, hogy a számítógépes nyilvántartást szabályozó rendelet hamarosan betölti huszadik életévét. Az utóbbi években egyre több intézményben válik mindennapossá a gyűjteménykezelő rendszerek használata, és mind több intézményben merül fel, hogy felhagy a papíralapú nyilvántartással, és áttér a digitális rendszerre, ehhez azonban érdemes lenne összehangolni a kortárs igényeket, lehetőségeket és a nagykorúvá vált szabályozást. Bizakodásra ad okot Kómár Éva, aki jelezte, hogy a múzeumi informatikai szakfelügyelet dolgozik az auditálási eljárás módosításán, valamint a számítógépes nyilvántartásra vonatkozó szabályozás frissítésén.

TÁRGYNEVEK, LEÍRÓ RENDSZEREK, NÉVTEREK

¶ A múzeumi nyilvántartások, adatbázisok fejlesztésének egyik legnagyobb akadály, ha az adott intézmény gyűjteményeiben nincs egységes tárgyszórendszer, szakterületenként mások a hagyományok. Mindez a különböző metaadatkezelők, adatcentralizálóra épülő platformok kialakítását is sokáig akadályozta. „Az utóbbi években – a képzéseknek és a módszertani kiadványoknak köszönhetően – sikerült felhívni a muzeológus munkatársak figyelmét az intézményi rendszerben kezelt közös szótárak, tárgyszólisták egységes használatára, a folyamatos karbantartás (duplumszűrés, homonimák kezelése, kiegészítő

Sztereoszkóp - Országos Pedagógiai Múzeum és Könyvtár (OPMK)
A 3D modell elérhető:
<https://skfb.ly/07LGt>
<https://resolver.museumap.hu/object/6887407>

adatelemek felvétele stb.) jelentőségére” – mondta Kómár Éva, aki azt is hozzátette, problémát jelent, amikor konverzió után több szegmentált adatbázisból képződnek az intézményi névterek, szótárak. Nagyságuktól függően akár több évet is igénybe vehet a manuális tisztításuk. A Magyar Nemzeti Múzeum szakembere arról is beszélt, hogy még mindig nem szűnt meg az igény, hogy legyenek – a különböző diszciplínák szakértői által jóváhagyott – intézmények feletti, többnyelvű tárgyszólisták, amelyeket az ágazati aggregátor vagy az egyik módszertani központ oldaláról le lehet tölteni. Az egész közgyűjteményi szakma várja, hogy végre elinduljon a Magyar Nemzeti Névtér szolgáltatás, amelynek használata nagyban megkönnyítené a múzeumi feldolgozó munkát is, az entitások (tulajdonnevek, köznevek) azonosításával és egymástól való megkülönböztetésével. A jól karbantartott, közösen gondozott névterek hozzájárulnak a jobb keresési eredmények generálásához és közös szolgáltatási rétegek kiépítéséhez. Ennek hasznosságát Fonyódi Krisztián is alátámasztja, hiszen az általa vezetett MúzeumDigitárnak van saját, a nemzetközi előírásoknak megfelelő, német fejlesztésű, személyekre, intézményekre, időbeli és földrajzi vonatkozásokra, kulcsszavakra fókuszáló névtere. A MaNDA DB jelenleg szabad tárgyszórendszerrel működik, a partnerintézményeink számára azonban az OSZK Köztezaurusát ajánlja. A PIM-ben van személy-, földrajzi és tárgyi névtér is. A személynévtér publikus, a legnagyobb közgyűjteményi névtéren, a földrajzin és a tárgyin most dolgoznak, hogy ősszel önállóan is publikálják az online katalógusban. Többek között angol fordításokkal is gazdagítják a műfaji tárgyszavakat.

A RÉGÉSZETI AGGREGÁCIÓ

¶ Sajátos helyzetben vannak a régészeti adatbázisok, amelyek nemcsak a társadalmasítás, hanem a kutatók szempontjából is komplex szerepet játszanak, nézhetjük ezt akár az egyes területeken fellelhető régészeti leletek vagy egy adott korszak fennmaradt emlékeinek összegzése szempontjából. Nem véletlen, hogy Magyarországon a múzeumi informatika elindításában a régészek meghatározó szerepet játszottak. Kreiter Attilától tudjuk azonban, hogy az elmúlt harminc évben számos kezdeményezés futott zsákutcába. Csak az utóbbi éveket tekintve, az iparrégészeti kataszter a mai napig nincs befejezve, a Nemzeti Múzeum közgyűjteményét tájegységenként, lelőhelyenként és kőzetfajták szerint összegző Litotéka a makroszkópos leírások ellenére nem tartalmaz képet és keresőt, miközben jó példa is van, a római limes lelőhelyeit tartalmazó CLIR adatbázis.²⁵ „Hazai viszonylatban régészeti szempontból talán az MNM

Régészeti Adatbázisa a legfontosabb mérföldkő, mert minden regisztrált lelőhelyet tartalmaz az összes metaadatával együtt, sőt ahol rendelkezésre áll, ott dokumentációkat is. A hazai régészeti lelőhelyeket érintő külföldi kezdeményezések közül az Ariadne programon kívül a másik legfontosabb talán az Europeana, ahol szintén számos archeológiai anyaggal találkozhatunk.

¶ Kreiter szerint az „MNM Régészeti Adatbázisa, az Ariadne kivételével az összes felsorolt kezdeményezés hiánya, hogy kevés metaadatot tartalmaznak, és nem tárolnak dokumentációkat, pedig az adatbázisoknak ez adna igazán komolyabb szakmai és társadalmi szerepet” – fogalmazott a szakember. Az MNM régészeti adatbázis célja a lelőhelyek adatainak kereshetővé tételén keresztül éppen ezért az volt, hogy az érdeklődők az egyébként szétszórt régészeti adatokat, valamint a szürke irodalmat²⁶ egyetlen platformon, egységes rendszeren keresztül érhék el. Ezáltal a szakma, a társadalom, a beruházók és a döntéshozók egy helyen érhetik el az adatokat. A célok azonban csak részben valósulhattak meg. A lelőhelyek alapadatai (a téradatok kivételével), valamint a *Régészeti Kutatások Magyarországon* kötetek jelentései alapértelmezetten bárki számára hozzáférhetők, a dokumentációk és a lelőhelyek téradatai viszont csak a szakma számára láthatók, ugyancsak kontrolláltan. Vagyis az érdeklődők (társadalom) nem mélyedhetnek bele mélyebben a régészet eredményeibe. A szakemberek a digitalizálást, vagyis az adatbázis tartalmának növelését sem tudták a terveknek megfelelően elvégezni, mert nem kaptak kellő intézményi támogatást a Központi Adattár papír alapú dokumentációjának digitalizálásához, illetve a korábban beérkezett papíralapú dokumentációkhoz tartozó digitális adathordozók (CD, DVD) digitális archiválásához, még úgy sem, hogy csak a régészek beleegyezését követően teszik nyilvánossá az adatokat. Ez a hozzáállás nem egyedi, ahogy Kreiter Attila felhívta a figyelmet, a kelet-európai országok hasonló problémával küzdenek a dokumentációk nyilvánosságra hozatalában, ugyanakkor számos nyugat-európai országban vagy például Japánban az az elv érvényesül, hogy a közpénzből létrehozott dokumentációk köztulajdonnak számítanak, a régésznek kötelező nyilvános nemzeti repozitóriumban elhelyezni a dokumentációt. Embargó több helyen megengedett, de előbb-utóbb a dokumentáció nyilvános kell hogy legyen.

¶ Ettől függetlenül és a magyarországi GPS-adatokra épülő interaktív térkép hiányától eltekintve az Ariadne platform nagyon sikeres. A teljes európai anyag korszakonként szűrhető, a nemzetközi standardok alapján rögzített metaadatok könnyedén összehasonlíthatók, sőt térinformatikai fájlok is feltölthetők, így az adott lelőhely különböző korszakai rétegenként vizsgálhatók, modellezhetők lehetnek. A jövő feladata, hogy megszülessen egy olyan országos

és kötelező érvényű digitalizálási és archiválási stratégia, amely szabályozza, hogyan tárolják az ország különböző múzeumaiban őrzött ásatási dokumentációkat. Ez mindenképp sürgető, mert a Kreiter által „digitális kincsnek” nevezett anyag még a szakma számára is ismeretlen, így tudományos szinten sem tudnak hasznosulni, a társadalmi hasznukról nem is beszélve.²⁷

A LEGNAGYOBB ADÓSSÁG: MIÉRT NEM TALÁLNAK RÁ AZ INTERNETES KERESŐK A DIGITALIZÁLT TÁRGYAKRA?

¶ A nagy aggregációs oldalak talán egyik legnagyobb hiányossága, hogy az ott fellelhető adatok nem jelennek meg egy egyszerű Google-keresés során. De számos más múzeumi adatbázis is láthatatlan marad az internet keresőmotorjai előtt. Ritka kivétel, hogy a Ludwig Múzeum, a MúzeumDigitár vagy a MaNDA DB és az Ariadne adatai így is előbukkannak a találatok között. Most már a MuseuMap mögött is működik már a keresőoptimalizálás, így a Google felől is megtalálhatók a műtárgyak. Kómár Éva kérdésemre részletesen kifejtette, hogy a „múzeumi tartalomszolgáltatók figyelmét fel kell hívni arra, hogy ma már önmagában nem elég a webes publikálás, a gyűjteményi adatbázisokból szolgáltatott tartalmakat a keresőmotorok számára is »láthatóvá«, értelmezhetővé kell tenni. Erre szolgál a szemantikus web technológia, amely nemcsak az adatokat, hanem a köztük lévő kapcsolatokat is képes definiálni. Továbbá a weben történő tartalomszolgáltatás sikerének kulcsfontosságú eleme magának a weboldalnak a keresőoptimalizálása (SEO), hogy tartalmainkat a keresőmotorok a találati listában minél előrébb rangsorolják. Amennyiben a keresőoptimalizálás nem vagy csak nagyon alacsony szinten valósul meg, a szolgáltatott tartalmak gyakorlatilag láthatatlanok maradnak a Google felől érkező nagyközönség számára. Az adatbázisokban tárolt publikus adatok gépi értelmezése és a weboldalak keresőoptimalizálása ma már elengedhetetlen részei a múzeumi tartalomszolgáltatási stratégiának. A jövőben a múzeumi aggregációban is jóval nagyobb hangsúlyt kell helyezni a keresőoptimalizálásra, egyrészt a MuseuMap portálon, másrészt a digitális kompetencia képzéseken. A KDS is célul tűzte ki egy összközgyűjteményi kereső kiépítését (NAP projekt), ahol a Google »zajos« találati listájával szemben a felhasználó célzott keresést valósíthat meg a közgyűjteményi digitális tartalmak között. A közös kereső terve a mai napig megosztja a szakembereket, a szkeptikusok szerint szükségtelen a fejlesztés, mivel a közönség továbbra is a Google keresőjét használná, inkább a SEO-ra és a szemantikus web technológiára érdemes koncentrálni.”

Hevelius-éggömb - OPKM
A 3D modell elérhető:
<https://skfb.ly/07LGy>
<https://resolver.museumap.hu/object/6889640>

Hevelius-éggömb - OPKM
A 3D modell elérhető:
<https://skfb.ly/07LGy>
<https://resolver.museumap.hu/object/6889640>

Hevelius-éggömb - OPKM
A 3D modell elérhető:
<https://skfb.ly/07LGy>
<https://resolver.museumap.hu/object/6889640>

BEÁGYAZHATÓSÁG, MEGOSZTHATÓSÁG

¶ Hasonlóan problémát jelent a digitális tartalmak felhasználhatósága szempontjából, ha egyáltalán nem vagy csak rossz minőségben oszthatók meg a különböző közösségi médiafelületeken. Ebben az esetben pedig a különböző motivációval rendelkező felhasználók maguk járulhatnak hozzá a múzeumi platformok népszerűsítéséhez. Hasonlóan nem segíti ezt a fajta, számos lehetőséget tartogató web 2.0-s folyamatot, ha a képeken vízjel van. A megjelenések szempontjából pedig az sem árt, ha az egyes rekordok embed, iframe vagy más kódokkal beágyazhatók különböző internetes felületek, portálok cikkeinek szövegtörzsébe, még inkább erősítve a múzeumi tartalmak hipermediális kötelékeit. Ez nemcsak a forrásmegjelölést teszi automatikussá, hanem a cikkek olvasóit az adatbázisba vezeti, miközben a képes megjelenésnek köszönhetően az adott publikációs felületnek is extra illusztrációs, tartalmi lehetőséget kínál.

NYILVÁNOSSÁG

¶ Már a tíz évvel ezelőtt készült interjúban is megosztó kérdés volt a digitalizált adatok interneten való megjelenítésének kérdése. A helyzet azóta sem változott, az intézmények csak a tökéletesen kidolgozott rekordjaikat teszik közzé. Fonyódi Krisztián, a Szépművészeti Múzeum szakembere már abban az esetben is a nem érzékeny adatok közzététele mellett áll ki, ha a műtárgyról nem áll rendelkezésükre minden információ. „A megjelenített adatok így a tudomány jelenlegi állását mutatják, és ha bármilyen változás adódik bennük, folyamatosan frissülhetnek. Míg a hagyományos felfogás szerint a művészettörténetész határozza meg, hogy a felhasználónak mire van szüksége, addig a nemzetközi trendek szerint már megfordult a dolog: kiadjuk, amink van, és döntse el a felhasználó, mire van szüksége.” A PIM-ben a műtárgyleírások nyolcvan-kilencven százaléka, a rekordokban létrehozott metaadatok körülbelül hetven százaléka kimegy a publikus felületekre. A MaNDA DB olyan megállapodásokat kötött ugyan, amely szerint a rekordjaik metaadatait és nézőképeit közkinccsé teszik, az adatgazdák harminc százaléka azonban csak a belépett felhasználók számára teszik láthatóvá anyagaikat. A Göcseji Múzeumban alapértelmezetten nyilvános a metaadatok szűkített köre és a fotók. Ettől a gyűjteményért felelős muzeológus eltérhet, illetve a segédgyűjteményekben csak válogatott fotók csoportja érhető el bárki számára. Ez viszont országosan nem mondható el. Ha a megnézzük a hazai múzeumok publikus katalógusait, sok műtárgyreklord rossz minőségű képpel

és kevés metaadattal jelenik meg. „Az elmúlt tíz évben – nemzetközi léptékel mérve – a hazai múzeumi terület alig mozdult el afelé, hogy a már meglévő digitális tartalmához széles körű hozzáférést biztosítson, a nagy felbontásban tovább használható reprodukciókról nem is beszélve. Az intézmények részéről a szerzői jogi akadályokon túl még mindig a bevételkieséstől való félelem a leggyakoribb indok. A jövőre nézve fontosnak tartom, hogy alaposabban megvizsgáljuk az okokat, közelebről felmérve a tartalomgazdák szempontjait, és hogy intenzívebb legyen a szakmai diskurzus a probléma megoldásáról” – hívta fel a következő évek egyik megoldandó feladatára a figyelmet Kómár Éva.

¶ A probléma ugyanakkor nem egyedi. Az európai múzeumok gyakorlatáról legutóbb a NEMO végzett átfogó felmérést.²⁸ A válaszadó múzeumok több mint nyolcvan százaléka gyűjteménye digitalizálásakor elsődleges célként a láthatóság növelését határozta meg, ezt szorosan követi a múzeumok 75 százaléka, amelyek a nagyobb hozzáférést és az oktatási felhasználást tartják fontosnak. A múzeumok több mint 65 százaléka pedig a kutatói igények kiszolgálását kezeli prioritásként. Ez viszont meglehetősen nagy ellentmondásba ütközik azazal a ténnyel, hogy a digitalizált gyűjteményeiknek kevesebb mint húsz százaléka volt online elérhető, azaz a digitalizált tárgyak fele sem tekinthető meg a világhálón.

HIPERMEDIÁLIS KONTEXTUS

¶ A Google Art, az Europeana, a MuseumMap és más aggregációs felületek egyik legfontosabb előnye, hogy képesek egy-egy téma, fogalom mentén összekötni a különböző múzeumok, gyűjtemények tartalmait hiperlinkek segítségével. A Google Arts & Culture talán egyik legnépszerűbb és most már a MuseumMapen is alkalmazott megoldása, hogy egy-egy színárnyalatra kiadja a memóriájában őrzött hasonló színt tartalmazó, különböző gyűjteményekből származó műtárgyat. A számos jó gyakorlat ellenére az általános gyakorlatban mégis ritkán találkozunk azzal, hogy a múzeumok a különböző online tartalmaikat végtelen hálóként szőnék össze. Mindennaposak az olyan közlések, ahol a készítő egyszerű, hiperlinkeket sem tartalmazó elektronikusan elérhető szöveges-képes, esetleg mozgóképes anyagot publikál. Üdítő kivétel ilyen szempontból a Ludwig Múzeum weboldala és adatbázisa, ahol nemcsak a nyilvántartásban szereplő különböző kategóriák (tárgynév, gyűjtés helye, technika stb.) mentén vannak összefűzve a tartalmak, hanem azt is láthatjuk, hogy az adott tárgy milyen kiállításban, kontextusban jelent meg.

Teás utazókészlet – Déri Múzeum
A 3D modell elérhető:
<https://skfb.ly/07LGF>
<https://resolver.museumap.hu/object/7754155>

TOTÁLIS ADATBÁZIS ÉS KÖLTÖZÉS

- ¶ A múzeumok digitális infrastruktúrájára, a magyar múzeumi szakma digitalizációhoz való viszonyában a pandémiához hasonló változásokat indíthat el egy másik tapasztalat, ez pedig a budapesti új Országos Múzeumi Restaurálási és Raktározási Központ (OMRRK) létrejötte, ahová a Néprajzi Múzeum, a Szépművészeti Múzeum és a Magyar Nemzeti Galéria összesen csaknem 350 ezer műtárgya költözik be. A többéves előkészítés és költözés nem csupán a tárgyak mozgatását, hanem az állomány teljes körű elektronikus adatbázisban való rögzítését is jelenti. A Néprajzi Múzeumban például 250 ezer tárgyat vettek számba az archívum és a könyvtár gyűjteményei mellett. A munka során a legapróbb darab is kapott QR-kódot: azaz egyetlen pillanat alatt elérhetők az adott objektumhoz kapcsolódó digitális adatok. Ugyanakkor Odler Zsolt arra is felhívja a figyelmet, hogy a csomagolás, a költözés több évig tartó folyamata során „a műtárgyak digitalizálása érezhetően átfordult a minőség oldaláról a mennyiség oldalára. Segítendő a költözést, igyekeztünk minden tárgyat legalább egy képi megjelenítésben leképezni. Ebbe a munkába a digitalizáló szakembereken túl más munkakörök képviselői is bekapcsolódtak.”
- ¶ Ez a folyamat több szempontból is előremutató. Azon túl, hogy a gyűjtemény valamennyi tárgya bekerült az adatbázisba, a múzeum munkatársai nemcsak aktív részesei lettek a digitalizáció munkafolyamatainak, hanem a terület fontosságáról, hasznosságáról is kollektív tapasztalatra tettek szert. Az előttünk álló időszak egyik ígéretes kérdése, hogy a nemzetközi szempontból is kiemelkedő digitalizációs folyamatra milyen fejlesztések épülnek majd a jövőben, és azok milyen széles felhasználói réteget érnek majd el.

HASZNOSULÁS

- ¶ A koronavírus világjárvány alatt a múzeumok világszerte számtalan megoldást kipróbáltak, hogy hónapokon keresztül fenntartsák látogatókból lett követőik, felhasználóik érdeklődését. A NEMO 2021. januári jelentése szerint a látóköriükbe került főként európai intézmények 93 százaléka bővítette online kínálatát. Számításaik szerint a közösségi médián közzétett tartalmak (67 százalék) után legtöbbször videókat, (39 százalék), virtuális kiállításokat, túrákat (29 százalék) és online oktató programokat (27 százalék) készítettek. A MOKK ugyanekkor közreadott tanulmánya a közösségi média mellett hasonlóan a videók, kisfilmek készítését, online játékok fejlesztését, digitális oktatási segédanyagok

Az egész közgyűjteményi szakma várja, hogy végre elinduljon a Magyar Nemzeti Névtér szolgáltatás, amelynek használata nagyban megkönnyítené a múzeumi feldolgozó munkát is, az entitások azonosításával és egymástól való megkülönböztetésével.

készítését emelte ki.²⁹ A 2021. május 24. és július 30. között 389 múzeumi szakember körében végzett online kérdőíves kutatásom szerint, az intézményi dolgozók legtöbbször Facebook-bejegyzéseket (47,1 százalék), gyűjteményi adatbázisokat (38,6 százalék), virtuális és online kiállításokat (31,8 százalék), múzeumi blogokat (27,9 százalék), múzeumról szóló híryananyagokat (26,3 százalék), oktatást segítő anyagokat (26 százalék) készítették. A januárban ezer főt megszólító kérdőíves látogatókutatásomban a felhasználók ugyanezre a kérdésre más sorrendet határoztak meg: virtuális és online kiállítások, galériák, Facebook-bejegyzések, virtuálisan bejárható múzeumi terek, múzeumlátogatással, aktualitásokkal kapcsolatos hírek, YouTube-videók voltak leginkább érdekesek a számukra. Fájdalmas különbség, hogy a listájukból hiányzik az online gyűjtemények megtekintése, pontosan feleannyian néztek meg ilyen tartalmat, mint mondjuk virtuális kiállítást.

¶ A két felmérés egyértelműen rávilágított, hogy az intézmények szerteágazó online tevékenysége ellenére a meglévő adatbázisok, a digitalizált műtárgyállomány közreadása nem kapott kellő figyelmet az online tartalomszolgáltatások pandémia alatt lezajlott „forradalma” idején. Az adatközlők háromnegyede nem hozott létre olyan online tartalmat, amely intézményük meglévő digitalizált adatbázisait népszerűsítette volna. Összesen 82 válaszadó törekedett erre. Az ő gyakorlatuk ugyanakkor a későbbiekben is inspiráló lehet: blog- és közösségi médiabejegyzésekben, videóknak mutatták be az online elérhető gyűjteményeket, online vezetéseket reklámoztak a digitalizált tárgyakon keresztül, útvonaltippeket, virtuális kiállításokat készítették 3D szkennelt tárgyak beillesztésével, használták őket az online játékaikban, online tananyagaikban, régi online elérhető kiadványokat, forrásokat mutattak be, hét műtárgya vagy más műtárgyismertető sorozatot indítottak, online látványtárat szerkesztettek, a honlapon külön menüpontban kiemelték az adatbázisukat. A Göcseji Múzeum például Múzeumi Szertár néven nyitott új felületet a weboldalán, ahová a muzeológusok a nyilvános adatbázisukból válogatva írtak tematikus tartalmakat, azzal a céllal, hogy a diákok otthoni tanulását segítsék.

- ¶ A múzeumi digitalizáció szempontjából nem elhanyagolható kérdés, hogy a világhárvány alatt erőteljesen fejlődő digitális múzeum hogyan kapcsolódik össze a digitalizált műtárgyállománnyal. Nem vitatható, hogy a múzeumok online terei, a múzeumi dolgozók digitális kompetenciái javultak, az sem, hogy a közgyűjteményi tartalmakra épülő digitális tananyagok száma éppúgy jelentős mértékben növekedett, mint az egyéb célú felhasználók száma. Az azonban már dilemmát okoz, hogy ezek a tartalmak valóban a digitalizált múzeumi állomány hasznosulását vagy más online elérhető tartalmak bővülését jelentették. Ami viszont biztos, Bánki Zsoltot idézve, hogy a pandémia kreatív lendületet adott az online szolgáltatásoknak. Ki kéne használni és tervezett mederbe terelni a „felfedezéseket”. Ez azonban nemcsak a múzeumi szakembereken múlik.
- ¶ „Ahhoz, hogy az utóbbi évek lendülete megmaradjon, elengedhetetlen, hogy a KDS projekt megfelelő támogatás mellett folytatódjon, ne álljon le a digitális kompetenciafejlesztés, és fejlődjön a múzeumi gyűjtemények webes publikációja” – mondta Fonyódi Krisztián, amihez Kómár Éva hozzátette: „A 2019-ben az Emmi által elindított hároméves KDS Mintaprojekt 2021-ben véget ér. A KDS 2.0 keretében ígért forrás a mai napig bizonytalan, így egyelőre nem látni, hogy a szakági aggregációs feladatok milyen finanszírozással folytatódnak tovább. Amióta múzeumi digitalizáció létezik, folyamatos probléma a fenntartói disztribúció hiánya. Az időszakonként kicsit más formában újrainduló központi digitalizációs projektek két-három év után kifulladásra kerülnek, és az induláskor tervezett forrás is csak részben áll rendelkezésre a projektek ideje alatt. Emellett az ágazati digitalizáció felgyorsításához szükség lenne egy erős szakmai koordinációra, az egymással versengő intézmények helyett konszenzuson alapuló szakmai együttműködésre. Tovább kell folytatni a digitális kompetencia képzéseket a kollégák számára, valamint a módszertani segédletek publikálását. A muzeológusok érzékenyítése alapvető feladat, hiszen az általuk készített narratívák nélkül a digitalizált objektumok csak holt anyagok maradnak. Az OMMIK és a megújult informatikai szakfelügyelet is igyekszik ezeknek a kihívásoknak megfelelni a jövőben.” Ezt Bánki Zsolt is alátámasztotta, aki szerint amíg nincs tervezett, szolgáltatáscentrikus gondolkozás, minőségbiztosítás, egységes kritériumrendszeren alapuló, felügyelt projekt, addig minden megy a maga ellentmondásosságában. Lesznek szép eredmények, de rettentő hullámlázmódon. Dragon Zoltán az adatbiztonság, a felhőalapú szolgáltatások és digital born anyagok problematikájának megoldatlanságára is felhívta a figyelmet, Katona Júlia pedig a szaktudás, szakképzés hiányosságain túl a digitalizálás

szervezeti integrációja szempontjából is fejlesztene. Ez pedig már egy másik irányba mutat: hogyan lehet a múzeumi szakterületek képviselőit érzékenyíteni a digitalizációra, továbbá szakmai kompetenciáikat informatikai készségekkel bővíteni.

¶ **Hogy mindez meg tud-e valósulni maradéktalanul? Hogyan hat majd a DBK működése a múzeumi digitalizáció egészére? El tud-e indulni a KDS következő szakasza? Mind olyan kérdések, amelyek megválaszolása a 21. század második évtizedének múzeumi valóságát, az online és a fizikai terek viszonyát jelentős mértékben meghatározzák. (A cikk 2021 augusztusában készült – a Szerk.)**

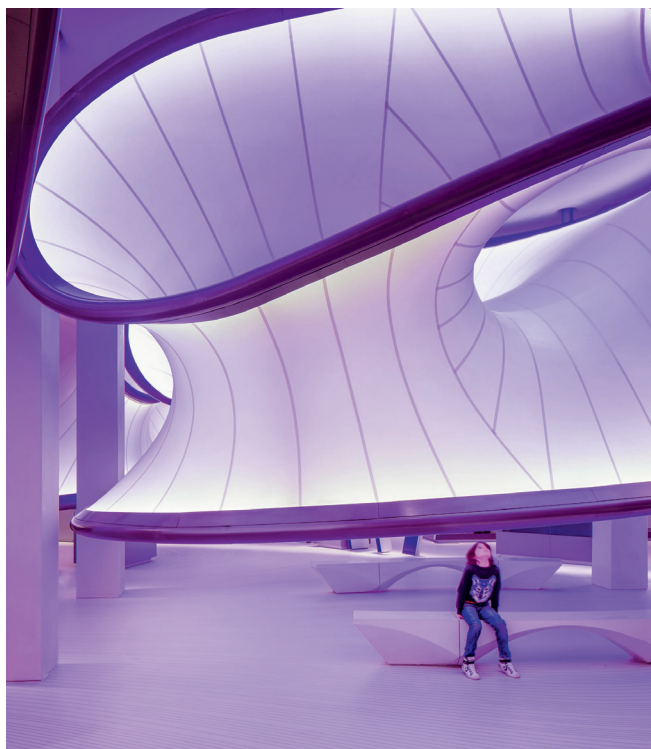
Jegyzetek

- [1] Parry, Ross: The End of the Beginning: Normativity in the Postdigital Museum, *Museum Worlds*, Vol. 1. 2013. 24–39.
- [2] Berényi Marianna: Múzeumaink műtárgyai – gigabájtban mérve. A digitalizáció helyzete a hazai kiállítási intézményekben. In: *MúzeumCafé* 27. 2012/1. 48–57.
- [3] A cikk nyilatkozói, akkori titulusukkal: Rezi Kató Gábor, a Magyar Nemzeti Múzeum főigazgató-helyettese, az akkori Múzeumi Digitalizálás Bizottság elnöke, Bánki Zsolt, a Petőfi Irodalmi Múzeum könyvtár és informatikai főosztályvezetője, Lovas Lajos miniszteri biztos, a Manda főigazgatója, Ország György, a Geo-Kart Számítástechnikai Szolgáltató vezetője, Balogh András, a Pazirik Informatikai Kft. vezetője, Dragon Zoltán, a Ludwig Múzeum adattárosa, Katona Júlia, a Nemzeti Galéria Informatikai Osztályának vezetője, Toronyi Zsuzsanna, a Magyar Zsidó Levéltár igazgatója, Fonyódi Krisztián, a Szépművészeti Múzeum digitális archívumának vezetője.
- [4] Az MDB anyagait tartalmazó www.digitmus.hu weboldal ma már nem elérhető. A működésükkel kapcsolatos egyetlen bővebb forrás itt található: <http://www.nefmi.gov.hu/kultura/muzeumi-szakmai/muzeumi-digitalizalasi>.
- [5] 2011. évi LX. törvény.
- [6] https://library.hungaricana.hu/hu/collection/magyar_muzeumi_digitalis_konyvtar/, <https://gallery.hungaricana.hu/hu/>.
- [7] Fejős Zoltán: *Új helyek, új metaforák. Közeltések a jelenkor múzeumi etnográfijához*. Debrecen 2017, 111. 1. gyűjteményi nyilvántartás számítógépesítése; 2. gyűjtemények elektronikus hozzáférése, 3. digital born anyagok rögzítésének dilemmája 4. közösségi média megjelenése.
- [8] Williams, David: A Brief History of Museum Computerization. In: Parry, Ross (ed.): *Museum in Digital Age*. The Routledge, 15–21. 2010, 18.
- [9] Rezi Kató Gábor: A MAMA-tól az Europeanáig. Útkereső stratégiák a múzeumi digitalizációban. In: *Tudományos és Műszaki Tájékoztatás (TMT)*, 57. évf. 2010, 6. sz. 240.

- [10] Lásd *Múzeumi Hírlevél*, 1991, 12. évf. 9. sz., 1990, 11. évf. 6. és 10. sz., *Múzeumi Közlemények*, 2008, 2. sz.
- [11] Bereczki Ibolya: Archívumdigitalizálás a Szabadtéri Néprajzi Múzeumban. In: *TMT* 54. évf. 2007, 9. sz.
- [12] Bánki Zsolt István: Digitális múzeum: egységes múzeumi elektronikus szolgáltatási környezet kialakítása a Petőfi Irodalmi Múzeumban. In: *Az irodalom emlékezte: tanulmányok az irodalmi muzeológiáról*. Szerk.: Cséve Anna–Lenkei Júlia–Sulyok Bernadett, PIM 242–252.
- [13] Rezi 2010, 241.
- [14] Bánki Zsolt István: A szabványos integrált múzeumi rendszer alkalmazásának szükségessége és feltételei. In: *Néprajzi Értesítő*, 2008/XC. 117–123.
- [15] Sz. Fejes Ildikó: Amit az OMMIK-ról tudni kell – szakmai adatbázis a Magyar Nemzeti Múzeumban. In: *MúzeumCafé* 52. 2016/2. május–június, 58–71.
- [16] Lásd Nemzeti Névtér leírása: <http://abcd.hu/2019/05/13/a-nemzeti-nevter-ertelmerol-es-hasznarol/>.
- [17] KDS 8.
- [18] KDS 41.
- [19] <http://abcd.hu/>.
- [20] Sz. Fejes 2016.
- [21] KDS 17.
- [22] A kérdésben kialakult vitáról, eltérő tapasztalatokról lásd Berényi Marianna: Aggregátorok halála és felhőben úszó archívumok. In: *MúzeumCafé* 65. 2018/3., május–június, 56–75. A halálraítéltek nevében. Reflexió a *MúzeumCafé* 2018. 65. számában megjelent Aggregátorok halála és felhőben úszó archívumok című interjúra. In: *MúzeumCafé* 67. 2018/5. szeptember–október. 41–46.
- [23] KDS 9.
- [24] Europeana DSI-4_C.2_C.3 Users and usage report_M30.
- [25] <https://archoindustriesites.com/hu>, <https://clir.hu/>, <http://www.ace.hu/litot/index.html>.
- [26] Ásatási jelentések, feltérési dokumentációk, térinformatikai adatok, rajzok, fotók, restaurálási dokumentációk, feldolgozási dokumentációk, leltárkönyvek, vagyis minden.
- [27] Kreiter Attila: *The Hungarian Archaeology Database*. Internet Archaeology 58. <https://doi.org/10.11141/ia.58.9>. 2021.
- [28] 2020. július 15-én közzétett jelentés: NEMO Final report. Digitalization and IPR in European Museums, <https://www.ne-mo.org/news/article/nemo/nemo-report-on-digitisation-and-copyright-challenges-of-making-museum-collections-accessible-online.html>.
- [29] Online múzeumi tartalmak a digitális oktatás támogatására 2021. Jelentés. https://mokk.skanzen.hu/admin/data/file/20210303/kutatasi_jelentes_online-muzeumi-tartalmak-a-dig.pdf 25.

„A szakma ugyan az ötvenes évek közepén elindult folyamatot nem fogadta lelkesedéssel (hiszen ez a múzeumügy perifériára sodródását jelentette), ám ma már látható, hogy a politikától való függetlenedés nagyobb teret adott a független, szakmai kezdeményezéseknek. Vagyis ez a – korábbi évekhez viszonyított – depolitizált légkör vezetett a magyar múzeumlétezés és múzeumépítészet relatíve aranykorához.”

múzeumépítészet

Science Museum, Winton Gallery, London
Tervező: Zaha Hadid
Fotó: Luke Hayes

GÖTZ ESZTER

IRÁNYVÁLTÁS – A MÚZEUMÉPÍTÉSZET LEGÚJABB KIHÍVÁSAI

TA kulturális intézmények között az utóbbi két évtizedben a múzeumok szerepváltása a legszembetűnőbb. A könyvtár, de még a színház műfaja sem változott akkorát a televíziózás, majd a digitális tartalmak elterjedésével, mint a múzeumoké. Nem új a téma, az ezredforduló óta rengeteg cikk és tanulmány született azokról az új feladatokról, amelyeket a múzeumoknak mielőbb fel kell vállalniuk, ha talpon akarnak maradni.

TMindenknek komoly következményei vannak az építészetben is, ami persze nem most kezdődött. Éppen fél évszázaddal ezelőtt, 1971 nyarán vált nyilvánvalóvá. Ekkor hirdették ki ugyanis a párizsi Centre Beaubourg tervpályázat nyertesét, az akkor még alig ismert Renzo Piano és Richard Rogers pályaművét, amely 1977-re épült meg, és ma Pompidou Központként ismeri a világ. Azon a napon született meg – igaz, akkor még csak papíron – az „új típusú” múzeum. A tervezők egy jól karbantartható, racionálisan működtetett, rugalmas és fejlődőképes intézményt képzeltek el az acél-üveg monstrumba, amelynek a közlekedő- és gépészeti rendszerét egyszerűen kítették a falakon kívülre.

a tervezők egy jól karbantartható, racionálisan működtetett, rugalmas és fejlődőképes intézményt képzeltek el az acél-üveg monstrumba, amelynek a közlekedő- és gépészeti rendszerét egyszerűen kítették a falakon kívülre.

TA rugalmasság és a fejlődőképeség az addigi határok tudatos áttörését, a paradigmaváltást jelzi. A felkészülést arra, hogy a múzeum, amely a 18. század vége óta arra szolgál, hogy gyűjtse, őrizze és továbbadja az előző generációk által értéként elismert örökséget – legyen az kulturális, ipari, történelmi vagy természeti –, ne csupán kikristályosodott normákat közvetítsen, hanem kérdéseket is megfogalmazzon. Vagyis együtt mozogjon az újabb generációk tudásával, értékválasztásaival és útkereséseivel. Ahogyan a '68-as mozgalmak megnyitották az egyetemek sokáig elbarikádózott tudásfelfogását, a Pompidou épülete is kulturális frontáttörést mondott ki az építészet nyelvén. Ez a nyelv azóta is nagyon érzékenyen követi

ne csupán kikristályosodott normákat közvetítsen, hanem kérdéseket is megfogalmazzon

a társadalom átalakulását, és a maga módján ékesszóló tolmácsa lett nemcsak újabb értékeknek, hanem az értékváltságoknak is. Ha ma körülnézünk a múzeumépítészet legújabb törekvéseiben, világosan kirajzolódik néhány markáns jövőkép, amelyet a múzeumok és tervezőik felkínálnak a közönségnek, illetve amit maga a befogadó a múzeumoktól vár.

MERRŐL MERRE?

¶ Először is tisztázni kell a múzeumok szerepváltozásának összetevőit. A felvilágosodás áramlata megindította a korábbi uralkodói és főúri magángyűjtemények nyilvános múzeummal alakítását, tehát egy eredendően kincsfelhalmozásból származó műtárgygyűjtemésből oktatási és esztétikai célokat szolgáló, egyszerre oktató-nevelő és gyönyörködtető intézmény lett, amit a nagyközönség viszonylag olcsó áron váltott jegyekkel elérhet, befogadhat, használhat. De az is nyilvánvalóvá vált, hogy a múzeum, mint az aktuális hatalom reprezentánsa, szintén használja a közönségét: formálja az ízlését, az értékpreferenciáit, a múlthoz és ezen keresztül a mindenkori jelenhez való viszonyulását. A múzeumépítésznek ennek megfelelően sokáig nagyvárosi paloták, arisztokratikus megjelenésű csarnokok tervezését jelentette. Elég, ha egy pillantást vetünk a Nemzeti Múzeumra vagy a Hősök terén a Műcsarnok és Szépművészeti Múzeum egymással szembenező kettősére: stabil, kiegyensúlyozott, szimmetriára törekvő, gazdagságot és pompát kifejező épületek, a kultúra templomai. A széles lépcsősorok szinte behívják a látogatót, a tértől elemelt bejárati szint pedig szó szerint emelkedettséget sugall, a látogató – ekkor még kizárólag nézői szerepben – a lélegzetét visszafojtva lépked egy szakralizált közegben. Fontos érzékelni az időbeliséget is: a három múzeum közül legkésőbb a Szépművészeti nyílt meg, 1906-ban – nem egészen egy évtizeddel az előtt, hogy Marcel Duchamp a New York-i Society of Independent Artists 1917-es kiállítására beadta a híres, hátulján álnévvel dedikált piszoárt. Az avantgárd ehhez hasonló „betörési” kísérletei dacára a múzeum még a 20. század utolsó

kincsfelhalmozásból
származó
műtárgygyűjtemésből
oktatási és
esztétikai célokat
szolgáló, egyszerre
oktató-nevelő és
gyönyörködtető
intézmény lett

stabil,
kiegyensúlyozott,
szimmetriára
törekvő,
gazdagságot és
pompát kifejező
épületek, a kultúra
templomai

harmadáig inkább volt templom, mint eleven kulturális helyszín. A New York-i Guggenheim Múzeum emelkedő spirállépcsője is ennek a felfogásnak a modern átírata.

- ¶ Száz év alatt sokat változott a múzeum intézménye, de talán soha annyira, mint az utóbbi húsz évben. A Pompidou Központ meghozta az áttörést, és azóta olyan újabb kihívások érték a múzeumépítészetet, amelyekkel a hetvenes évek elején még sem a tervezőknek, sem a megbízóknak nem kellett számolniuk. Ma a szolgáltatóvá vált múzeum, a művészeti és tudományos területek szoros összekapcsolódása, hálózatosodása egy sor kérdőjelet tett a tárgyi, anyagi örökség hagyományos közvetítési modellje mellé. Még ennél is radikálisabban hatott rá a 21. század három nagy témája: a közösségek szétesése, a fenntarthatóság követelménye és a digitális forradalom. Adott tehát egy korszak, amelynek távlatait a bolygó ökoszisztémájának instabilitása, az izoláltság és a materiális kultúra digitális felhőkben való megjelenése határozza meg. Mindhárom értékvesztéssel, a földi térben való elbizonytalanodással jár együtt. Merre tarthat ebben a helyzetben a tárgyi-természeti örökséget gyűjtő, őrző, konzerváló és bemutató múzeum, és azt milyen építészeti tudja megfelelően támogatni?

még ennél is radikálisabban hatott rá a 21. század három nagy témája: a közösségek szétesése, a fenntarthatóság követelménye és a digitális forradalom

ÚJRAHASZNOSÍTOTT HELYEK

- ¶ Például az, amelyik a használatból kiesett helyszíneket múzeummá avatja. A párizsi Musée d'Orsay egy volt pályaudvar emelt a művészet szentélyei közé. Azóta sok ipari, közlekedési vagy akár mezőgazdasági építmény született újra múzeumként. Az ezredfordulón egy erőműből alakította ki Herzog & de Meuron a Tate Modernt, 2018-ban a franciaországi Roubaix-ban egy valaha gyönyörű art deco uszodából lett szobor- és kerámiamúzeum. 2021 májusában a párizsi Tőzsdepalotába költözött François Pinault csaknem tízezer darabos magángyűjteménye, miután Tadao Ando kortárs művészeti múzeummá alakította a 18. századi épületet, a belsejében egy gigantikus betongyűrűvel és tíz kiállítóteremmel, amelyek

többsége rugalmasan alakítható. A példákat hosszan lehetne sorolni, talán a legtöbb új múzeumépület az elmúlt két évtizedben ilyen leromlott, pusztulásra ítélt helyekből született. Az értékőrzés ilyenkor kettős, hiszen maga az épület is részben konzerválódik, részben új műalkotásként értelmeződik. A múzeum emelkedettsége, a mindennapok tömegkultúrájához képest kívülállósága megmarad ugyan, de magához vonja, ha úgy tetszik, szakralizálja a helyszínt, és ezzel az értékőrzés gesztusát magára az épületre is kiterjeszti.

A MÚZEUM MINT IDENTITÁSKÉPZŐ

a múzeumépületek a turizmus fő vonzerejévé, egyben városfejlesztési kulcstényezőkké lettek. Az ikonképzéshez pedig sztárépítészeket szólítanak meg, akik a kánonokat túllépve új fogalmakkal társítják a múzeumokat

¶ A múzeumban való kollektív önkifejezés láza ma világszerte a kulturális élet egyik leglátványosabb jelensége, városok, régiók, országok igyekeznek új múzeumokkal meghatározni az identitásukat. A múzeumépületek a turizmus fő vonzerejévé, egyben városfejlesztési kulcstényezőkké lettek. Az ikonképzéshez pedig sztárépítészeket szólítanak meg, akik a kánonokat túllépve új fogalmakkal társítják a múzeumokat. Mindannyian ismerjük a Frank O. Gehry által tervezett bilbaói Guggenheim Múzeum hatását, az úgynevezett Bilbao-effektust, amit sok más kísérlet követett, persze nem mindegyik sikerrel. Az 1997-ben átadott Gehry-féle épület ma már egyre inkább önmagáért való ikonnak tűnik, ami a leromlott iparváros vonzerejét látványosan megnövelte, évi egymillió látogatót hozott, ám a fenntarthatósága erősen vitatható. Múzeum jellege helyett inkább izgalmas épületszobor, ami nem a múzeumi szerepváltozásra reagál, hanem a pusztta létével rajzolta fel Bilbaót a világ turisztikai térképére.

¶ A bilbaóihoz hasonló szerepet vállalt fel a Tel-Aviv melletti Holonban 2010-ben megnyitott Design Museum of Israel, amelynek cortenacélból hajlított, hullámzó szalagokkal körülvett tömbjét Ron Arad tervezte. Ez is egy nagyszabású városfejlesztési program fontos állomása volt, de a múzeum tartalma és Arad koncepciója együtt rendkívül nyitott intézményt eredményezett, amiben a bemutatás és az oktatás egyenlő arányban van jelen, és az építészeti kifejezés a design

a bemutatás és az oktatás egyenlő arányban van jelen

kulcsfogalmát, a kreativitást hangsúlyozza; nem zárt formákból komponált egység, hanem interaktív, viszonyulásra ösztönző tér.

¶ Zaha Hadid, a „fluid terek mágusnője” számos múzeumot tervezett, ezek közül például a glasgow-i Riverside közlekedési múzeum (2011) a bilbaói épülethez hasonlóan új életre keltette a sokáig állandóságba merevedett várost és különösen a folyópartját, amely hosszú időn át Skócia hajógyártásának központja volt. Sokan Glasgow Guggenheimjének is nevezik. A cikcakk vonalú tetőszerkezettel kiemelt épület a két végén nyitott, ezáltal egy üvegalagutat képez a város és a folyó között, valamiféle hajótestet. Az alátámasztás nélküli, hatalmas csarnokok tulajdonképpen hagyományos módon prezentálják a közlekedéstörténeti anyagot, de maga az építészeti megfogalmazás rendkívül kommunikatív. Nem olyan talányos és költői, mint Gehry csillámló épületplasztikája, viszont jóval szorosabban kötődik a városhoz, akár a múltjához, akár a jövőjéhez.

maga az építészeti megfogalmazás rendkívül kommunikatív

¶ A gízai piramisok lábánál 2002 óta épülő Nagy Egyiptomi Múzeumot évek óta a „legek legje”-ként említik. A fáraómúmiák, a teljes Tutanhamon-leletegyüttes és hasonló, unikális kincsek otthonának szánt épületet Heneghan Peng ír építész tervezte, és várhatóan 2021 végére teljes egészében látogatható lesz. A múzeumhoz kapcsolódó vendéglőkomplexum, a beduin táborokat idéző éttermek és kávézók láncolata, a Pyramids Lounge már működik, persze természetes anyagokból, hogy a fenntartható turizmust támogassa, és elektromos buszok szállítják a helyszínre a látogatókat. Egyiptom nem a saját identitását erősíti ezzel a projekttel, hanem a világban tükröződő képét, illetve az arab tavasz óta jócskán meggyengült turisztikai forgalmát igyekszik felívelő pályára állítani.

Egyiptom nem a saját identitását erősíti ezzel a projekttel, hanem a világban tükröződő képét

¶ Szintén Heneghan Peng tervezte a 2017-ben megnyitott Palesztin Múzeumot a Földközi-tengerre néző ciszjordániai Birzeit városában, az egyetemi campus területén. Peng a politikai elzártság, illetve a tájra nyitott palesztin kultúra kettős tapasztalatából indult ki. A lágyan lefelé hullámszó lejtőn ritmikusan váltakozó sima, fehér falak és teraszok szekvenciáiból komponálta az épületet, utalva a környék évezredes teraszos

A James Simon Gallery bejárata a Múzeumsziget felől, Berlin
Tervező: David Chipperfield

földművelési hagyományaira. A mészkőlapokkal határolt, erős szögekben megtört formák messziről akár természetes domborzatnak is tűnhetnek, de a fehérségük szinte vakít a mediterrán napsütésben. A múzeum önálló gyűjtemény nélkül, kulturális keretbe foglalt közösségi színtérként működik. Ugyanakkor nagy hangsúlyt helyez a fenntartható működésre: ez Palesztina első energiatudatos „zöld” épülete.

¶ Az identitást erősítő múzeumi vállalkozások egyik legdrámaibb példája az Új Akropolisz Múzeum Athénban (2009), a görög kultúra csúcscaként tisztelt Parthenonnal éppen átellenben. A tervezője, Bernard Tschumi az épületet a talajba ágyazott betonlábakra ültette, hogy szabadon hagyja a területen feltárt régészeti leletanyagot, sőt a földszinti sík ovális alakú áttörésével az épület részévé tette, így a látogató belülről lenézve az ókori település romjait látja. A középső, háromszög alaprajzú szinten, a kolonnáddal körülvelt üveghomlokzat mögött, hatalmas belmagasságú csarnokokban állnak a régi Akropolisz múzeum szoborkincsei. A múzeum eszmei középpontja a legfelső, téglalap alakú szint, ami enyhén elfordul, hogy éppen szembenézzen a hegytetőn álló Parthenonnal – ide várja vissza a görög állam azokat a márványszobrokat, amelyek kétezer évig épp szemben álltak, 1811 óta azonban a British Museum féltett kincsei. Tschumi víziója tiszta geometrikus alakzatokkal, ékesszólón fogalmazza meg egy múltját visszaperlő nép jövőképét.

¶ A kulturális identitás eszközéül választott múzeumépítés leggyakrabban említett példája, a bécsi MuseumsQuartier 2001-ben nyílt meg a császári lovarda barokk épületeinek helyén, a város központjában, egy sokáig alulhasznosított, de kiváló adottságú helyen. Több nagy múzeum és kisebb kiállítóter lakja be, de az igazi karakterét az épületek közötti, folyamatosan lüktető szabad tér adja, ami gyakorlatilag bármilyen esemény befogadására alkalmas. Ezt mutatja, hogy a komplexum különböző részeibe idővel vagy hetven intézmény, szervezet, alkotócsoporthoz, kreatív cég és kiadó költözött be. Itt a magas művészet és az alternatív irányzatok jól megférnek egymás mellett, tematikus átjárók alakultak, vagyis a Piano és Rogers által előre vetített rugalmas múzeum elképzelés itt

igazi karakterét az épületek közötti, folyamatosan lüktető szabad tér adja, ami gyakorlatilag bármilyen esemény befogadására alkalmas

tökéletesen kiteljesedhetett, a tér és a használat mindig a jelenre reagálva változik.

- ¶ Jóval merevebb modellt követ a berlini Museumsinsel, amely a német újraegyesítés utáni kulturális egységet fogalmazza át a 21. század nyelvén. Itt az eredeti építészeti karakterhez való viszonyulás, a neoklasszicista örökség felfrissítése volt a tét. A fejlesztés legújabb része az Altes és a Neues Museumot összekapcsoló fogadóépület, a 2019-ben megnyitott James-Simon-Galerie, amelyik David Chipperfield terve nyomán a múzeumokat egy föld alatti Archeológiai Promenáddal is összeköti. Ezáltal több szinten is nyilvános szabad teret nyit az egyes múzeumok között, ahol a kint és a bent, az épített környezet és a vízre nyíló új udvar, a kávézó és a terasz komplex egységet alkot. Tágabbra nyitja a használói környezetet, mint a fogadóterek immár klasszikussá vált példája, a Louvre I. M. Pei-féle üvegpiramisa, mivel nem csupán forgalomirányító és összekötő szerepe van, hanem a korábban alárendelt, járulékos múzeumi funkciókat, mint amit a kávézó, a kilátóterasz vagy az udvar képvisel, kiemeli alárendelt szerepükből, és a Louvre-beli föld alatti plázapasszázzsal ellentétben méltóságos pozícióba helyezi.

több szinten is nyilvános szabad teret nyit az egyes múzeumok között, ahol a kint és a bent, az épített környezet és a vízre nyíló új udvar, a kávézó és a terasz komplex egységet alkot

A TÉR FELOLDÁSA

- ¶ Itt érkeztünk el a kortárs múzeumépítészet egyik fő kihívásához: a féltve őrzött kincseskamra-szemlélettel szakító térfelfogáshoz. A befogadó múzeum egyben szolgáltató és közösségi hely is lett, ami a terek egymásba nyitásával, a funkciók és tematikák összefüggésbe hozásával az építészeti kialakításra is nagy hatással van. Ezt erősíti a 21. század tudásbázisú szolgáló világháló, amely az információáramlást kívül helyezi a háromdimenziós tér kötöttségein.
- ¶ Zaha Hadid lépésről lépésre dolgozta ki ennek a téralakításnak az új múzeumépítészeti szótárát. A kétezres évek elején a Cincinnati Rosenthal Kortárs Művészeti Központ volt az első, nagy feltűnést keltő múzeumépülete, amelyben a forgalmas városi csomópont dinamizmusát bevitte az épület belsejébe,

Hans Christian Andersen House, Odense
Tervező: Kengo Kuma. Fotó: Lærke Beck Johansen

Hans Christian Andersen House, Odense
Tervező: Kenjo Kuma
Fotó: Lærke Beck Johansen

Hans Christian Andersen House, Odense
Tervező: Kengo Kuma
Forrás: Kengo Kuma Associates

Hans Christian Andersen House, Odense
Tervező: Kengo Kuma
Fotó: Lærke Beck Johansen

Hans Christian Andersen House, Odense
Tervező: Kengo Kuma
Fotó: Rasmus Hjortshøj

Hans Christian Andersen House, Odense
Tervező: Kengo Kuma
Fotó: Rasmus Hjortshøj

Hans Christian Andersen House, Odense
Tervező: Kengo Kuma
Fotó: Rasmus Hjortshøj

Hans Christian Andersen House, Odense
Tervező: Kengo Kuma
Fotó: Rasmus Hjortshøj

és különféle términőségek összekapcsolásával radikálisan szakított azzal a felfogással, amelyik semleges, hófehér, lehetőleg mesterséges megvilágítású kiállítócsarnokokban látta a kortárs művészet bemutatásának egyetlen autentikus módját. Ezután sorra tervezte az új típusú múzeumokat. A legismertebb ezek közül a Rómában 2009-ben elkészült MAXXI, a 21. századi művészet bemutatóhelye. Hadid itt továbbvitte a Cincinnatiben megkezdett gondolatot, és a MAXXI lélegző, hullámzó tereivel, az eltolt szintek izgalmas összhatásával és a váratlan látványokkal felszabdalta a múzeumok hagyományosan dobozokba zárt, elkülönített terek sorából álló koncepcióját. Az összefüggésekre, az ismeretek áramlására helyezte a hangsúlyt. Ahogy ő maga is megfogalmazta, a múzeum nem tárgykonténer, hanem művészeti campus, ahol az áramlások és az utak átfedik egymást, dinamikus és interaktív teret hoznak létre. A MAXXI függesztett lépcsői, ívelt falai, nyitott mennyezete a beáramló természetes fénnel a modern élet rendezetlenségét, „töredezett geometriáját”, egy új fajta térbeliséget képvisel. Nem akarja megkönnyíteni az épületben való tájékozódást, viszont előcsalogatja a látogatók kreativitását és nyitott asszociációit. Tulajdonképpen egy virtuális teret foglal anyagi keretbe.

*egy új fajta
térbeliséget képvisel*

*előcsalogatja
a látogatók
kreativitását
és nyitott
asszociációit.
Tulajdonképpen egy
virtuális teret foglal
anyagi keretbe*

¶ A londoni Science Museumban 2016-ban megépült Winton Gallery még radikálisabban szakít a korábbi múzeumi térélfogással. Hadid eredetileg matematikusnak tanult, építészetének kulcsa az arányokból, algoritmusokból megalkotott tér. A Winton Galleryben a racionális gondolkodást és a költőiséget közvetlen kapcsolatba hozta, úgy, ahogyan azok eleve összefüggnek, az idők kezdete óta. Szimbolikus, ugyanakkor rendkívül érzéki teret hozott létre a láthatatlan légáramlatok finom jelzésével, a fémesszürke burkolatok által homogén közegeben egy ibolyaszínű, sátorszerűen lebegő installációval, jelzésszerű bútorokkal fölerősítve a tér szinte tapintható minőségét. Így jutott el a racionális-tudományos gondolkodás és az asszociatív-poétikus megközelítés szintéziséig.

*szimbolikus,
ugyanakkor
rendkívül érzéki
teret hozott létre
a láthatatlan
légáramlatok finom
jelzésével*

¶ Amint a Winton Galleryben is megfogalmazódott, a tudás egyszerre érzéki és szellemi csatornákon közlekedik. Az érzéki faktort leginkább az élménytársadalom adekvát építésze, az „architainment” közvetíti, aminek hálás terepet kínál a múzeum műfaja. Santiago Calatrava 2001-es Quadracci Pavilionjától (a Milwaukee Art Museum bővítése) a Jean Nouvel tervezte Abu Dhabi-i Louvre-ig (2016) poétikus, látványos, szimbólumokban gazdag múzeumépületek születtek, amelyek azonban sokkal inkább a helyi gazdasági-turisztikai igényekre reagálnak, mint a múzeum szerepváltására.

*a fizikai tér
érzéki-spirituális
élménye a kerten át
is megközelíthető*

¶ Az élményépítészet kínálta izgalmak valóban mágnesként vonzzák a közönséget. De korántsem csak ez válthat ki ilyen hatást: a fizikai tér érzéki-spirituális élménye a kerten át is megközelíthető. Ennek legelső és egyben legkitűnőbb példája a dániai Humlebækben 1958-ban nyílt, és 1990-ig folyamatosan formálódott Louisiana Museum of Modern Art, amely egy magángyűjteményt fogad be. A Louisiana a múzeumi funkcióváltás korai ikonja: az épület, a kert és a szoborpark egysége, az átkötő folyosók kiállítótér szerepe megelőlegezte a mai múzeumépítészeti irányokat. A vegetációval operál a 2006-ban megépült párizsi Musée du Quai Branly is, a francia néprajzi múzeum, amit Jean Nouvel egy függőleges kert mögé rejtett, ezzel választva le az afrikai, ázsiai, óceániai, dél-amerikai etnográfiai gyűjteményt a 21. századi európai nagyváros nyüzsgéséről. Ezt a hangsúlyos elkülönülést erősíti az épületet körülölelő, dzsungel sűrűségű vízszintes kert is, csak ezen áthatolva léphet be a látogató a múzeumba.

*az Andersen-mesék
világát egy
mágikus kertté
transzformálta a
városka közepén,
és a magyarázatok,
információk helyett
átadta a főszerepet
az öt érzéknek*

¶ A legfrissebb példa arra, hogy egy kert maga múzeumi szerepet vállal fel, a 2021 nyarán megnyílt Andersen Museum a dániai Odensében. Tervezője, Kengo Kuma az Andersen-mesék világát egy mágikus kertté transzformálta a városka közepén, és a magyarázatok, információk helyett átadta a főszerepet az öt érzéknek. Magas sövények között vezető, kanyargós ösvények tágitják ki a múzeum-kert terét, a növények textúrája, illata, színe erős fantáziaképeket kelt. Nem is az épületek – a gyermekház, a fából készült kis pavilonok, illetve a föld alá

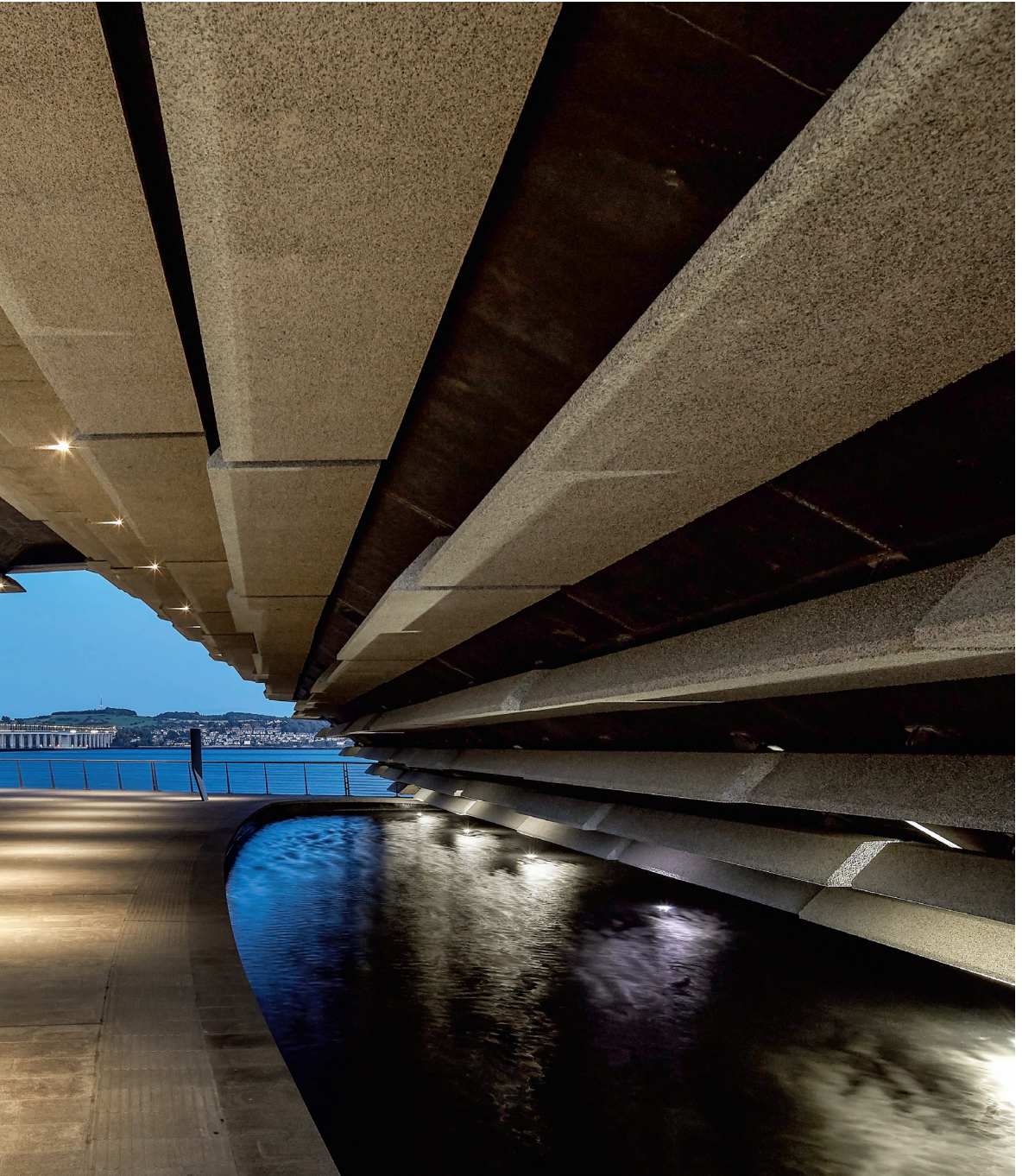

V & A Museum, Dundee, Skócia. Építész: Kengo Kuma
Forrás: V & A © Hufton+Crow

V & A Museum, Dundee, Skócia. Építész: Kengo Kuma
Forrás: V & A © Hufton+Crow

V & A Museum, Dundee, Skócia. Építész: Kengo Kuma
Forrás: V & A © Hufton+Crow

V & A Museum, Dundee, Skócia. Építész: Kengo Kuma
Forrás: V & A © Hufton+Crow

V & A Museum, Dundee, Skócia. Építész: Kengo Kuma
Forrás: V & A © Hufton+Crow

helyezett kiállítótér – vagy a kiállítások teremtik meg az Andersen-mesék közegét, hanem maga a kert. Az óváros oromfalas lakóházai közül alig tűnik ki a fatornácos kis bejárati építmény, és mögötte az alig hatezer négyzetméteres telek a sokszorosára tágul a látogató érzékelésében.

ZÖLDMÚZEUM

a múzeumi rendszer
a fenntarthatóság
egyik
kulcsintézménye

- ¶ A kert témája átvezet a „zöldmúzeumok”, a fenntarthatóság kérdésköréhez. A múzeumi boom óriási erőforrásokat emészt fel, és kérdéses, hogy a látványépítészet mai csodái mikor válnak megunt tegnapi divattá. Az épületek karbantartása, üzemeltetése, folyamatos energiaellátása, a konzerváláshoz használt vegyi anyagok, a raktározás körülményeinek környezeti hatásai is egyre gyakrabban tematizálódnak a múzeumi szakmán belül. Az ICOM 2019-es kiotói közgyűlése a korábbi szerepváltásokhoz képest jóval radikálisabban fogalmazott, kimondta, hogy a múzeumi rendszer a fenntarthatóság egyik kulcsintézménye.
- ¶ A működésben és a szakmai munkában felvállalt környezeti tudatosság az utóbbi néhány évben már az épületekben is megjelenik. Három friss példát szeretnék hozni erre a törekvésre. Rio de Janeiróban 2015-ben nyílt meg a Holnap Múzeuma. Építésze, Santiago Calatrava organikus formákból indult ki: a Brazíliában honos bromélia lándzsaszerű virágát nagyította fel, ami kifejezi, hogy a múzeum a művészi kreativitást ötvözi a racionális-tudományos gondolkodásmóddal. Profiljából adódóan interaktív technológiai eszközökkel szólítja meg a közönségét, és elsősorban a fenntarthatósággal foglalkozik. Az épület üzemeltetése is ezen az elven alapul, a Nap járását követő, mozgó napelemekből nyer energiát, a közeli öböl vizét saját víztisztító rendszerén keresztül keringeti, majd a használt vizet újabb tisztítás után visszajuttatja ugyanoda. A múzeum területének kétszeresét kitevő kert nyilvános szabadidős park bicikliutakkal és esővizet hasznosító medencékkel.
- ¶ Kengo Kuma, az Andersen Museum tervezője egy skóciai kikötővárosban építette meg az első skót design múzeumot, a V & A Dundee-t. Formáját egy tengerparti szikla ihlette:

két szabálytalan, fordított piramisszerű tömbből áll, amelyek a földszinten szétválnak, majd feljebb egymásba forognak. Ezáltal egy természetes fénnel megvilágított alagút fúrja át az épület alsó szintjét, összeköti a várost a folyóparttal, és keretbe foglalja a vízre való kilátást. A múzeum ilyenformán kapu lett a város és a víz között, Kuma víziójának megfelelően összekapcsolja az embereket a környezettel, a közösséget a hellyel: a város „közös nappaliját” hozza létre. A belseje a nagy méretek ellenére is inkább otthonos, mint emelkedett, faburkolatú közösségi térrel, teraszos vendéglővel, a digitális és az offline foglalkozások változatos kínálatával. Az energiaellátás is fontos része a múzeum szellemiségének, üzemeltetését geotermikus energiával oldották meg.

¶ A harmadik példa a jövőtudatos múzeumépületre a 2021 októberében megnyíló oslói Munch Múzeum. Ez egy háromszintes, zárt betonépítményből, és egy tizenhárom emeletes toronyból áll a város tengerpartján, aminek üveghomlokzatát egy második rétegben újrahasznosított, perforált alumíniumlemezek védik. A torony szabálytalan szögben dől kifelé, a vízpart irányába, mint egy billenő emberalak; messziről feltűnő építészeti jel, önmagában is erős landmark. A spanyol Estudio Herreros építésziroda a lehető legkisebb ökológiai lábnyomot kívánta hagyni az építkezéssel és az üzemeltetéssel is: kétszáz évre tervezte az épület szerkezetét, a kompakt forma, illetve a beton és az újrahasznosított fémek előállítására jóval kisebb környezetterheléssel járt, mint bármely más építőanyagé, és a szellőztetést is természetes módon oldották meg, ami egy ekkora középületnél nagyon ritka.

¶ A világ múzeumtermése olyan tempóban gyarapodik, amit nehéz precízen átlátni, ennél fogva a válogatás is csak szubjektív lehet. De a múzeum műfaját újrafogalmazó fő tendenciák kitapinthatók; ezek között van, amiről már most látszik, hogy rövid távú hasznon túl nem kecsegtet mással, de jócskán előremutató koncepciókat is találunk a példák között. Nagy kérdés, hogy a fizikailag is testet öltő múzeumok mellett mikorra várható a digitális gyűjtemények tömeges megjelenése, és ezek hogyan fogják befolyásolni a tárgyakhoz fűződő közvetlen, érzéki viszonyunkat.

Látványtervek a Kelenföld Indóház rekonstrukciójához
Magyar Műszaki és Közlekedési Múzeum

VITÉZY DÁVID-ZSIGMOND GÁBOR

KELENFÖLD INDÓHÁZ, A KÖZLEKEDÉSI MÚZEUM LEENDŐ TAGINTÉZMÉNYE

TA kormány 2011/2017. (XII. 22.) határozata alapján a Közlekedési Múzeum új központi kiállítóhelye Budapesten, a kőbányai Északi Járműjavító területén épül fel. A nemzetközi tervpályázaton kiválasztott, világhírű New York-i Diller Scofidio + Renfro építésziroda és az Ybl-díjas Noll Tamás vezette M-Teampannon tervezésében a másfél évszázados ipari örökségi terület megőrzésével és kortárs bővítésével nemzetközileg is jól látható, Budapest turisztikai vonzerejét is tovább növelő, családbarát múzeum valósulhat meg, ami zászlóshajója lesz a kőbányai rozsaövezet megújulásának. A tervezési munka közben egy másik fontos ipari, közlekedéstörténeti műemlék is a Közlekedési Múzeum látóterébe került: az 1884-ben emelt kelenföldi indóház. A Magyar Műszaki és Közlekedési Múzeum jelenleg is hat tagintézményt működtet, járműgyűjteményének kiemelt darabjai több mint tucatnyi kiállítóhelyen láthatók állandó jelleggel – ez az országos hálózat most tovább bővül. Még az egykori Északi Járműjavító területén újjászülető új Közlekedési Múzeum 2026-ra tervezett átadása előtt elkészülhet ugyanis a Kelenföld Indóház, amely a helyszín örökségét megőrizve és bemutatva az ország egyik legnagyobb vasúti terepasztalával, új kiállítással és egyéb közösségi funkciókkal nyit majd meg.

*a helyszín örökségét
megőrizve és
bemutatva az
ország egyik
legnagyobb vasúti
terepasztalával,
új kiállítással és
egyéb közösségi
funkciókkal nyit
majd meg*

KELENFÖLD ÉS A VASÚT

- ¶ A kelenföldi az ország egyik legidősebb indóháza, Budapest egyik legrégebbi épített vasúti emléke, ráadásul ma is Magyarország negyedik legnagyobb forgalmú pályaudvara, ezek alapján pedig a helyszín a magyar vasút iránt érdeklődők igazi zarándokhelyévé válhat.
- ¶ A terület története a magyar vasút aranykorába vezet vissza bennünket. Az egykori Déli Vasút tulajdonában lévő

az ország
ekkoriban sorra
építette ki vonalait,
ez az időszak vált
a magyar vasút
aranykorává

Buda–Kanizsa vonal 1861-ben épült meg, és áthaladt az akkor Újbudának nevezett Kelenföldön. 1877-ben, a Déli összekötő vasúti híd építésével jött létre Kelenföld mint elágazó állomás. Itt kapcsolódott a Déli Vasút a bal parti körvasút segítségével a többi vasút pályájához, valamint létrejött a kapcsolat az egyre jelentősebb teherforgalmat lebonyolító Ferencváros pályaudvarral. A Pécsi Vasút (1882) és az Újszőny–Bruck vasútvonal (1884) révén Kelenföld szerepe tovább erősödött. Az ország ekkoriban sorra építette ki vonalait, ez az időszak vált a magyar vasút aranykorává. A Keleti pályaudvarral egyidős, 1884-ben emelt kelenföldi indóház kezdetektől a MÁV, akkor Magyar királyi Államvasutak tulajdonában volt.

¶ A gyorsan fejlődő állomást az első világháború után is bővíteni kellett. A trianoni békeszerződés után, a Budapest–Pozsony–Marchegg vonal elvesztése miatt ugyanis a szerepe még inkább felértékelődött, hiszen a bécsi útirány most már Kelenföldön át haladt. Az indóházat a húszas években kisebb, jellegtelen raktárépületekkel toldották meg mindkét irányban, környezetében pedig újabb rakodók, felvételi épületek és további vágányok épültek. Ekkoriban szinte korlátlan forgalmú, nagy teljesítőképességű pályaudvart álmodtak ide hatalmas raktárak végeláthatatlan sorával. A vasúti terület folyamatos bővítésének semmilyen komoly akadályja nem volt, hiszen Kelenföld ekkoriban még mindig a város szélén feküdt, hely bőven rendelkezésre állt volna. Újbuda a két háború között egyre népesebb lett – ebben jelentős szerepe volt az elcsatolt területekről érkezőknek is –, de az indóház környékére csak jóval később kerültek lakótömbök, jórészt már a szocializmus lakótelep-építései idején. Első lépésként még 1926-ban egy fedett tejrakodó és gyorsáruraktár épült, majd a következő lépésben újabb épületek felhúzását és a teherforgalmú vágányok számának növelését kezdték meg. Vámos Ferenc a Magyar Mérnök és Építész Egylet Közlönyében 1930-ban bemutatott tanulmányában azonban már nemcsak nagy kapacitású teherpályaudvarként tekintett Kelenföldre, hanem Rákosrendező mellett ide tervezte Budapest fő személypályaudvarát „Budapest-Fürdőváros Főpályaudvar” néven. A korábbi nagy fejpályaudvarokat, a Keletit, a Délit

ide tervezte
Budapest fő
személy-
pályaudvarát
„Budapest-
Fürdőváros
Főpályaudvar”
néven

a nagyszabású
tervek
megvalósítását
a második
világháború
elsodorta

és a Nyugatit eszerint bezárták volna, a két fő személypályaudvart pedig a Duna alatt alagúttal kötötték volna össze. Az elgondolás később visszaköszönt több vasútfejlesztési koncepcióban, sőt még a Kereskedelmi és Közlekedésügyi Minisztériumban egészen a második világháború végig foltoztatott tervekben is. Csakhogy a nagyszabású tervek megvalósítását a második világháború elsodorta.

¶ A háború végén, Budapest ostroma idején a heves budai harcokban a Déli pályaudvar teljesen elpusztult, és a befutó vasútvonalak is használhatatlanná váltak. Paradox módon éppen ezek az óriási károk adtak lökést ahhoz, hogy a két világháború között született vasútterveket újra elővegyék. A Fővárosi Közmunkák Tanácsa már 1945 decemberében a háború alatt véglegesített minisztériumi vasútfejlesztési tervek megvalósítását szorgalmazta, vagyis a megszűnő nagy fejpályaudvarok helyett Kelenföldnek is jóval nagyobb szerep jutott volna. Az egész tervezetből legtovább az az elgondolás tartotta magát, miszerint a szétlőtt Déli pályaudvar funkcióit lényegében teljes egészében áttelepítették volna Kelenföldre. Pénz azonban nem volt erre, idővel pedig változott a koncepció is. A hatvanas évek elejére Kőváry György építész tervei szerint végül megépítették az új Déli pályaudvart. (Ugyanez a Kőváry ezzel a munkával párhuzamosan vett részt az új Közlekedési Múzeumnak a jövőben otthont adó egykori Északi Járműjavító területén található, monumentális méretű dízelcsarnok tervezésében.) Ezzel együtt pedig Kelenföld több évtizednyi tervezgetés után végül mégsem lett Budapest fő személypályaudvara.

Kelenföld több
évtizednyi
tervezgetés után
végül mégsem
lett Budapest fő
személypályaudvara

MŰEMLÉKBŐL MÚZEUM

¶ A megváltozott vasútfejlesztési tervek szerint a hetvenes években Kelenföldön is nagyszabású fejlesztésekbe fogtak. A fő cél a kapacitásbővítés és a jellemző két irány forgalmának elkülönítése volt. Mindennek első jelentősebb állomására akkor került sor, amikor 1983-ban a Déli pályaudvartól Kelenföldig felsővezeték került a pálya fölé. Ezzel egyidejűleg

A trianoni békeszerződés után, a Budapest–Pozsony–Marchegg vonal elvesztése miatt ugyanis a szerepe még inkább felértékelődött, hiszen a bécsi útirány most már Kelenföldön át haladt.

a pusztaszabolcsi vonalat is villamosították. Ekkor épült meg a három perontető, majd 1986-ban elkészült a pályaudvar – régóta várt – aluljárója, amely az Etele teret köti össze Őrmezővel. A következő évben a vasúti pályát már Székesfehérvárig villamosították. Az indóházhoz 1984-ben, építésének centenáriumán nyúltak hozzá, ez azonban mindmáig a legutóbbi felújítási munka volt az épületben. A 125. évforduló idején az épület csendesen enyészett tovább. Némi vigaszt, de fontos lépést jelentett, amikor az indóház az 53/2011 (VIII. 25.) NEFMI-rendelet értelmében műemléki védeltséget kapott.

¶ Időközben nem a MÁV, hanem a főváros egyik fontos vasút-építése alakította tovább a helyszínt. Az M4 metróvonal végállomásához kapcsolódóan Budapest egyik legjelentősebb intermodális csomópontja épült itt ki 2014-re. A leromlott állapotú felvételi épület azonban ettől fogva már kiesik az utasáramlásból, az indóház a vasúti funkcióit elveszítette, 2019-ben a jegypénztár is elköltözött innen. Noha a közlekedési csomópont kiépítése beindította a térség fejlődését, a súlypontnak tekinthető állomásépület funkciója bizonytalanná vált. Az épület veszélyeztetett műemlékké kezdett válni, féltő volt, hogy a dinamikusan fejlődő, átalakuló Etele tér közelségében idővel lebontják. Ekkor a Közlekedési Múzeum jelentkezett Budapest és az ország egyik legrégebbi indóházának megmentésére.

¶ A környék közlekedési kapcsolatai kiválóak, a térség fejlesztése évek óta folyamatos, így az indóház valójában kitűnő helyszíne lehet kulturális és közösségi funkcióknak. A legutóbb csaknem negyven éve felújított épület azonban mára már több helyen beázik, alá van dúcolva, állaga régóta romlik. Ugyanakkor az ország és a főváros történelmében is meghatározó épület Kelenföld megszokott városképi eleme, a magyar vasútállomás-építészet egyik legnagyobb múltú

az indóház a vasúti funkcióit elveszítette, 2019-ben a jegypénztár is elköltözött innen

kitűnő helyszíne lehet kulturális és közösségi funkcióknak

és legszebb példája, sokaknak pedig a Balatonra vagy a Bécsbe utazás nosztalgikus emlékéhez is hozzátartozik. Az indóház közel 140 éves múltja pedig egyenesen predestinálja arra, hogy valamilyen közösségi funkciót kapva megújulhasson, és újra mindennapjaink részévé váljon.

- ¶ Magyar és nemzetközi példák bizonyítják, hogy használaton kívüli állomásépületek felújításával közkedvelt kulturális attrakciók hozhatók létre. Ilyen Brüsszelben a Schaerbeek állomás, ahol ma a belga vasúti múzeum, a Train World működik, de idehaza is sikerült megmenteni és kulturális-közösségi térré alakítani az egykori zugligeti lóvasúti épületet vagy a gödöllői királyi várót. A kelenföldi indóház megújulását követően a Közlekedési Múzeum egyedi tematikát felvonultató kiállítóhelyként és rendezvényközpontként tervezi működtetni az épületet, amely a kelenföldi csomópont színvonalát növelő kereskedelmi és vendéglátási funkciókat is befogadhat. Egészen biztos, hogy sokakat fog majd idevonzani az emeletre megálmodott óriási vasúti terepasztal, amely az ország egyik legnagyobb ilyen típusú attrakciója lesz.

sokakat fog
majd idevonzani
az emeletre
megálmodott óriási
vasúti terepasztal

MI IS AZ AZ INDÓHÁZ?

- ¶ A Czuczor Gergely és Fogarasi János-féle *A magyar nyelv szótára* (1865) Pesten az MTA által kiadott kötet szerint: „(indóház v. induló-ház) ösz. fn. Pályaudvar vagy pályafő a vasutaknál, honnan a gőzkocsik, illetőleg mozdonyok kiindulnak. Szorosb ért. e végre készített épület a pályaudvaron.” Vagyis ez az az épület, ahonnan a vasút születése óta a vonatokat elindítják.

ez az az épület,
ahonnan a vasút
születése óta a
vonatokat
elindítják

- ¶ Az épület múltjának és a nevének megőrzése mellett megmenekül egy sajátos építészeti gondolkodás is a MÁV típusépületek világából. Hasonlókkal szinte mindenütt lehet találkozni az országban, Budapest legnagyobb állomásai viszont ettől eltértek. A kétszintes indóház kétszeres alapterületű az I. o. MÁV-típusállomások méretéhez képest. Az épület mellett a váróterem, az étterem, sőt még a bútorzat is szabványok és típusminták alapján nyerte el végleges formáját. Eredetileg

a várótermek külön osztály szerint különültek el (ez nem volt sokáig így), a vasúti étterem pedig az utcafront és a vasút felől is megközelíthető volt. A vasútnál híres fegyveletről és rendről tanúskodik, hogy még a verandák kinézetét is előírták, sőt a szolgálati lakásokra is szigorú szabályok vonatkoztak.

- ¶ Az épület tartószerkezeteit az építési kor szokásos szerkezeteinek felhasználásával alakították ki: téglafalazatok készültek, fa- és acélgerendás födémek adják a vízszintes tartószerkezeteket, és készültek boltozatok is. A fedélszék az ilyen épületekre jellemző, gyönyörű ácsolt szerkezet, a tető pedig szintén a korra jellemző ácsszerkezettel készült. A homlokzati felületek különböző mértékben károsodtak az idők folyamán, így ma már a homlokzat teljes rekonstrukciója szükséges, de a vakolt, kváderes homlokzat az eredeti, 1880-as évekbeli vasúti architektúrának megfelelően látványosan és korhűen helyreállítható.

a vakolt, kváderes homlokzat az eredeti, 1880-as évekbeli vasúti architektúrának megfelelően látványosan és korhűen helyreállítható

AZ INDÓHÁZ MEGMENTÉSE

- ¶ 2019 őszén a Miniszterelnökséget vezető Gulyás Gergely miniszter jelentette be, hogy a Közlekedési Múzeum vállalkozott arra, hogy megmenti a régi kelenföldi indóházat, amelyet a MÁV korábban bezárt. A múzeum koncepciója szerint vasúti terepasztalokat és modelleket bemutató, kifejezetten családbarát kiállítóhely és új közösségi tér születhet a csaknem száznegyven éves, mára elhagyott kelenföldi állomás-épületből. A közlekedéstörténeti szempontból kiemelt emlékek számító épületben a volt Északi Járműjavító területén újjászülető Közlekedési Múzeum felépítésének ideje alatt is kiállításokat és programokat terveznek.
- ¶ A kormány által akkor biztosított százmillió forintból, valamint Újbuda önkormányzatának húszmillió forintos támogatásával megkezdődött az épület átfogó műszaki állapotfelmérése és rekonstrukciójának tervezési folyamata. Az épület újratervezését a Közlekedési Múzeum megbízásából az Építész Stúdió végezte el. A tervek az eredeti épület megmentését célozzák, valamint az indóház műemléki jellegének, karakterének

tiszteletben tartása mellett az új funkcióknak megfelelő kortárs építészettel egészítik ki. Az Építész Stúdió egyébként korábban a Helsinkiben Nemzeti Múzeum megépítésére vagy éppen a volt Északi Járműjavító területén felépülő Új Közlekedési Múzeumra kiírt nemzetközi tervpályázatokon is eredményesen megmérette magát. Nevükhöz fűződik a Széll Kálmán tér rekonstrukciója, az FMH Fővárosi Múvelődési Ház és lakóház tervezése, de a győri Mobilis interaktív kiállítási központ terveinek elkészítése is.

- ¶ A Közlekedési Múzeum által előkészített tervek nyomán 2021 februárjában a kormány kiemelt beruházássá minősítette az indóház megmentését, és rendelkezett az építési engedélyezés menetéről, valamint a kivitelezési közbeszerzés kiírásáról.

KIÁLLÍTÁSOK, TEREPA SZTAL, MÚZEUMKERT

- ¶ A múzeum terve az, hogy a bezárt épületbe új életet lehel, kulturális és közösségi funkciókat hoz létre, illetve egy olyan vasúti fókuszú kiállítóhelyet alakít ki, amely tematikus programokkal, kiállításokkal, valamint a múzeum világhírű vasútmodelljeivel méltó funkciót ad a régi állomásépületnek. A Közlekedési Múzeum gyűjteményének világhírű 1:5 méretarányú vasúti modelljeinek egy részét is itt mutatják majd be. A páratlan és nemzetközi ritkaságnak számító modellek között száz, sőt százötven évvel ezelőtt készült alkotások is vannak. Az állomásépület teljes felújításával, bővítésével létrejövő új múzeumi kiállítóhely fő attrakciója pedig az ország egyik legnagyobb vasúti terepasztala lesz, így a vasútbarátok és a kisgyermekes családok számára különlegesen izgalmas helyszín jön létre az autentikus helyszínen.

A múzeum koncepciója szerint vasúti terepasztalokat és modelleket bemutató, kifejezetten családbarát kiállítóhely és új közösségi tér születhet a csaknem száznegyven éves, mára elhagyott kelenföldi állomásépületből.

*nemcsak a vasút
történeti szerepét,
múltját, jelenét,
jövőjét kívánja
a múzeum
bemutatni, hanem
a helyszínhez
kapcsolódó
emlékeket,
történeteket is*

- ¶ A több száz négyzetméter alapterületű terepasztal a vasúttörténeti kiállításához szervesen kapcsolódva mutatja majd be a városon belüli vasúthálózat jelentőségét, funkcióját. Kelenföld az ország egyik legforgalmasabb vasútállomásaként kitűnő helyszín arra, hogy a terepasztal mellett az itt létesülő kiállítás bemutassa Budapest és a vasút szerves kapcsolatát. A kiállításban a Kelenföldi pályaudvar mint városi és vasúti tér biztosan meghatározó szerepet kap majd, ahol nemcsak a vasút történeti szerepét, múltját, jelenét, jövőjét kívánja a múzeum bemutatni, hanem a helyszínhez kapcsolódó emlékeket, történeteket is.
- ¶ Az emlékek gyűjtésére a múzeum egy felhívást is közzétett, aminek keretében azokat szólították meg, akiknek van régi képeslapja, fényképe, egyéb tárgyi emléke, története, ami Kelenföldhöz kapcsolódik. (Ilyen emlékekkel bármikor meg lehet keresni a múzeumot a kelenfold@kozlekedesimuzeum.hu e-mail címen.)
- ¶ Emellett a múzeum a pandémia idején létrehozott egy kelenfold.kozlekedesimuzeum.hu honlapot, ahol egy kérdőív kitöltésére kérték az érdeklődőket. Itt nemcsak kérdésekre lehetett válaszolni, hanem további javaslatok megfogalmazására is lehetőséget kínáltak, például a tervezett rendezvényekkel, a kisgyerekeseknek szóló programokkal, a várható látogatási szokásokkal vagy épp a bisztró kínálatával kapcsolatban. A kérdőívet csaknem kétezren töltötték ki, az eredményeket pedig a múzeum beépítette a tervezési folyamatba.
- ¶ A tartalomfejlesztési munka keretében megkezdték a leendő tagintézmény arculatának kidolgozását is, ami illeszkedni fog a Magyar Műszaki és Közlekedési Múzeum ernyőbrandjéhez, de a többi logóhoz hasonlóan itt is erős utalást tartalmaz majd a konkrét helyszínre.
- ¶ Az új tagintézményben a kulturális kínálatot időszaki kiállítások és múzeumpedagógiai foglalkozások színesítik majd. Az épület környezetében pedig vasúti tematikájú múzeumi játszókert létesül, teraszán szabadtéri mozivetítéseket tarthatnak, az épület pedig kiegészül egy kilátópontként, trainspotterhelyként is szolgáló új, kortárs terasszal a vasút felé. A múzeum tervei szerint egy bisztró is helyet kap

az épületben, az épület előtt, szabadtéren pedig az indóházzal szinte egyidős gőzmozdony fog állni.

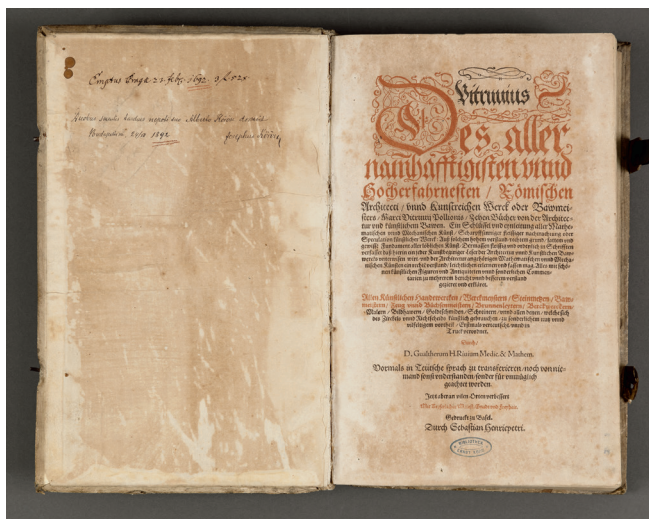
HOGYAN TOVÁBB?

¶ A következő fontos mérföldkő az volt, amikor Budapest Főváros Kormányhivatala 2021. július 8-i határozatában megadta az építési engedélyt a Magyar Műszaki és Közlekedési Múzeumnak Kelenföld vasútállomás egykori indóházának felújítására. Ezzel a gyors tervezési folyamat után megkezdődhetett tehát a kivitelezési közbeszerzés kiírása.

¶ Mindezek alapján a megújuló műemléki épület előtti, város felőli tér az új tagintézmény fogadóterévé válik. Az indóház eredeti karakterét visszaállító műemléki helyreállítás mellett az épület új közösségi-kulturális funkcióját gazdagító kortárs bővítménnyel egészül ki a vasút felőli oldalon. Megvalósulhat a régi utasfogadó csarnok és a jegypénztárának korhű bemutatása, létrejön egy vasúti múltat, illetve a vasúti vendéglátás jellemzőit idéző étterem, valamint az említett – szintén vasúti tematikájú – múzeumkert is. A földszinten kezdődő és az emeleti térben is helyet kapó kiállítás az indóház történetéről, valamint a vasút és város együvé tartozásáról szól majd, bemutatva, hogyan és miért alakult ki napjaink vasúti hálózata, hogyan alakította a környéket a vasút és a vasútállomás, és milyen utazások kiindulópontja vagy állomása Kelenföld. Mindennek koronájaként az emeleti kiállítóterben az ország egyik legnagyobb vasúti terepasztala élményszerűen mutatja majd be a vasút szerepét mindennapjainkban és városaink fejlődésében. Ez a program joggal számíthat nagyszámú látogatóra.

¶ Amíg tehát felépül majd az egykori Északi Járműjavító területén az új Közlekedési Múzeum, addig a város budai oldalán egy ugyancsak meghatározó vasúti műemlékben a múzeum egy újabb tagintézményt hoz létre, hogy a közlekedés iránt érdeklődő látogatóinak minőségi tereket és programokat kínáljon. Vagyis néhány év múlva Kelenföld, nem sokkal később pedig Kőbánya lesz majd a közlekedés szerelmeseinek – két – új zarándokhelye.

az épület új
közösségi-kulturális
funkcióját
gazdagító kortárs
bővítménnyel
egészül ki a vasút
felőli oldalon

2020 őszén sikerült beazonosítani azt az 1614-ben Bázelen kiadott német nyelvű Vitruvius: *Tiz könyv az építészetről* című kötetet, amelyet a MÉM MDK Dokumentációs Osztálya könyvtára őriz. A latin nyelvű dedikáció szerint Szántói Kőrösy József statisztikus 1892 karácsonyán ajándékozta azt unokaöccsének, a frissen diplomázott Kőrösy Albert Kálmánnak. A könyv 1960. május 6-án került az akkori Országos Műemlékvédelmi Hivatal könyvtárába. Ismereteink szerint ez az egyetlen Kőrösy Albert Kálmánhoz köthető személyes tárgy

KOVÁCS DÁNIEL

AZ ÉPÍTÉSZET HELYE

A MAGYAR ÉPÍTÉSZETI MÚZEUM ÉS MŰEMLÉKVÉDELMI DOKUMENTÁCIÓS KÖZPONT MŰLTJA ÉS TERVEI A VÁROSLIGETI FASORBAN

T Bár elődintézményei sok évtizedes múltra tekinthetnek vissza, a Magyar Építészeti Múzeum és Műemlékvédelmi Dokumentációs Központ (MÉM MDK) jelen formájában 2017-ben jött létre. A budapesti XIII. kerület egyik félreeső utcájában működő múzeum országos gyűjtőköre, tudományos tevékenysége és az itt őrzött értékek dacára még ma is nehezen látható a nagyközönség számára – ám mindez gyökeresen megváltozhat, ha megvalósul új otthona a Városligeti fasorban.

I Az 1968-ban az Országos Műemléki Felügyelőség kereteiben létrehozott Magyar Építészeti Múzeum joggal büszkélkedhetne a „legtöbb fedél alá beálmódott múzeum” kétes értékű címével. Az impozáns lista egy székesfehérvári polgárháztól és a Dísz téri De la Motte–Beer-palotától a fordultatos sorsú óbudai barokk Selyemgombolyítón, a Domus Áruházon, a Párizsi Nagy Áruházon és a Kiscelli Múzeumon át a főváros több zsinagógájáig és a budavári polgárváros számos üres telkének beépítéséig terjed. Ehhez képest az intézmény jelenleg a XIII. kerületi városháza mögött egy raktár- és irodaépületben működik – a korábbiakhoz képest így is komoly előrelépést jelentenek az itteni körülmények, elsősorban a gyűjtemény számára biztosított, állandó hőmérsékletű, klimatizált termék. Ráadásul nemrég kiírták az országos tervpályázatot a Városligeti fasori új helyszínre; itt, az egykori BM-kórház területén, több történeti épület bevonásával valósulna meg a magyar építészet régi-új múzeuma.

I A mostani történések némileg egybecsengenek egy több mint 115 évvel ezelőtti eseménnyel. A Magyar Mérnök- és Építészegylet 1904–1905-ös nagypályázatának témája ugyanis a „szabadon álló építészettörténelmi múzeum” tervezése volt. Ekkor már évek óta beszélt arról a szakma, hogy a szépművészeti és az iparművészeti múzeumok mintájára a hazai építészet is

*jelenleg a
XIII. kerületi
városháza mögött
egy raktár- és
irodaépületben
működik*

saját intézményt érdemelne. Végül 1935-ben a korábbi pályázatot kiíró egyesület impozáns anyagából létre is jött az Országos Magyar Műszaki Múzeum, amely előbb a Déli pályaudvar igazgatósági épületébe, majd az első bécsi döntés nyomán a visszacsatolt Kassára költözött. A tizenhárom vasúti kocsiban tárolt gyűjtemény megfelelő helyszín hiányában, illetve bizonyos közismert világpolitikai események okán éveket rostokolt a kassai pályaudvaron. Végül 1943. november 11-én az egykori kassai Pénzügyi Palota épületében megnyílhatott a vidéki Magyarország legjelentősebb országos múzeuma. Egyben legfontosabb építészeti gyűjteménye, valamivel több mint egy évig – 1945 januárjában ugyanis a Vörös Hadsereg elfoglalta a várost, amely ezzel egy másik országhoz került. Az intézményt ma Kelet-szlovákiai Múzeumnak hívják, a magyar kutatók számára felbecsülhetetlen értékű, többek közt a Parlament építésze, Steindl Imre autográf rajzait rejtő kollekciója digitálisan hozzáférhető.

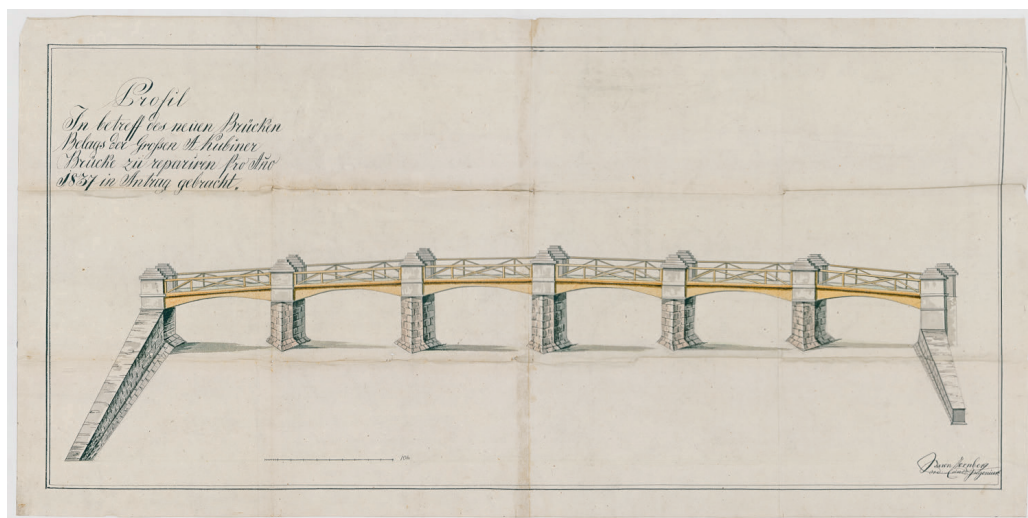
a műemlékvédelem
éppoly fontos
menekülőutat
biztosított az
építészettörténészek
és a tehetséges
építészek számára,
mint az ipari
tervezés

¶ Az 1945 utáni Magyarországon, különösen az ötvenes évek szocialista realizmusának idején a műemlékvédelem éppoly fontos menekülőutat biztosított az építészettörténészek és a tehetséges építészek számára, mint az ipari tervezés. Az 1957-ben életre hívott Országos Műemléki Felügyelőség ehhez nem csupán a szervezeti kereteket biztosította, de ápolta a Műemlékek Országos Bizottságának 1872-ig visszanyúló hagyományait is. Ami a hagyományoknál is többet jelentett, az a bizottság hatalmas értékű archívuma, amelyet az újonnan létrehozott Gyűjteményi Osztályon keresztül tettek hozzáférhetővé. Nem véletlen, hogy ez az osztály karolta fel elsőként a Magyar Tudományos Akadémia Építészettörténeti Bizottságának 1968-as ötletét: az Építészeti Múzeum létrehozásának szándékát. A Gyűjteményi Osztályba sorolt intézmény születésénél négy elismert szakember bábáskodott: Zádor Anna,

A tizenhárom vasúti kocsiban tárolt gyűjtemény megfelelő helyszín hiányában, illetve bizonyos közismert világpolitikai események okán éveket rostokolt a kassai pályaudvaron.

A MÉM MDK Kutatási Osztálya régészeti, falkutatósi munkát is végez. Gyűjteményünk egyik érdekes darabja az a faunfej, amely egykor a fertődi Esterházy-kastély marionettszínházát ékesítette, és az épület 2005-ös feltárása során került elő

Alsókubin (ma Dolný Kubín, Szlovákia), Árva vármegye egykori székvárosának nevezetessége az Árva folyón átívelő, 120 méteres híd, amelyet a 18. század végén emeltek. Ez a terv néhány évtizeddel később már a javításához készült, talán egy komolyabb áradás után. Két másik rajzzal együtt 2020-ban, ajándékként került intézményünkbe Lehoczky Elek Turóc vármegyei nemesúr leszármazottainak birtokából

Gerő László, Rados Jenő, valamint Major Máté. Az alapszabály értelmében (és figyelembe véve az elérhető, gyűjthető anyagokat) a múzeum a 19–20. századi magyarországi építészet dokumentatív jellegű emlékeinek gyűjtésére, valamint a kapcsolódó területekre: a belsőépítészetre, a városépítészetre, a képzőművészetekre fókuszált. Az első alkalmazott két fiatal művészettörténész Kelényi György és Pusztai László lett.

¶ A fentiekből nyilvánvaló, hogy a múzeum a kezdetekben a kortárs népszerűsítését, megismertetését nem tartotta feladatának: a történeti építészetre fókuszált. 1972-ig ötezenél is több tervet, negyvenezer oldalnyi személyes iratot (kéziratokat, kutatói gyűjtést), 365 műtárgyat (festményeket, érmeket, szobrokat), 15 ezernyi fényképet és csaknem négyszáz könyvet sikerült vásárolni a formálódó gyűjteménybe.¹ Ekkor kerültek be az anyagba Hauszmann Alajos első tervlapjai, a zsámbéki templomot konzerváló Möller István, a szegedi dómot tervező Foerk Ernő hagyatéka – de megjelentek a két világháború közti időszak neves alakjai: Györgyi Dénes, Weichinger Károly, Borbíró Virgil, Árkay Bertalan is. Az akkori közelmúlt is képviseltette magát az 1965-ben elhunyt Weiner Tibor hagyatékával, aki a Bauhaus egykori hallgatójából Chilét és Moszkvát megjárva lett aztán a születő Sztálinváros főépítésze.

¶ A következő évtizedekben a múzeum anyaga folyamatosan gyarapodott, és léte lassanként a közönség számára is érzékelhetővé vált különböző helyszíneken rendezett kiállításaiival, amelyek zöme a szerzeményezett anyagokra épült. Az állandó bázis kérdése azonban egyre égetőbbé vált. A kezdeti állapot, azaz az OMF-székházban fenntartott egyetlen szobácska és egy székesfehérvári raktár, miközben a képzőművészeti anyag különféle állami irodákban díszítette a falat, nyilvánvalóan tarthatatlan volt. A helyzet különösen ellentmondásossá vált, miután a gyűjtemény 1975-ben országos szakmúzeumi rangot kapott, speciális, tematikus gyűjtőkörű feladattal, bár szervezetileg továbbra is az OMF kötelékében. Sőt Pusztai László részt vett az International Confederation of Architectural Museums (ICAM) 1979-es helsinki alakuló ülésén is! Végül az óbudai Mókus utca egy helyreállított barokk

az OMF-székházban fenntartott egyetlen szobácska és egy székesfehérvári raktár, miközben a képzőművészeti anyag különféle állami irodákban díszítette a falat, nyilvánvalóan tarthatatlan volt

házikójába, a 20. szám alá költözhetett be a múzeum 1987-ben, ez azonban csak irodák, raktárak, kutatószobák számára felelt meg – az anyagok többsége a papírrestauratori műhelylyel együtt egy újbudai raktárba került, amelyet utcája után mindenki csak úgy emlegetett: „Talpas.”

¶ A következő években felállt egy (mini)múzeum működéséhez szükséges szervezeti struktúra, művészettörténészekkel és kutatókkal, fotográfussal és papírrestaurátorral – majd nagyjából húsz éven keresztül így is maradt. Az önálló helyszín a szakmai tevékenységet is fellendítette. Az 1985-ben bemutatott nagy Lechner-kiállítást például az ICAM segítségével Londonban, Pozsonyban, Prágában és Bécsben is bemutatták. A múzeum maga is fogadott külföldi kiállításokat, illetve az 1980–1990-es években jellemzően évi kettő–négy saját tárlatot rendezett. Emellett publikációkat jelentetett meg, kutatóbázisként működött, saját anyagait pedig lehetőség szerint publikálta és restaurálta. Az állandósuló forráshiány ellenére ekkoriban szereztek meg Molnár Farkas, Tálos Gyula, Kaesz Gyula, Winkler Oszkár hagyatékát, Rimanóczy Gyula, Kotsis Iván, Gádoros Lajos jelentős anyagait.²

¶ Ami a kezdeti időkben még áthidalhatónak tűnt, a kilencvenes évektől egyre sürgetőbb problémaként jelentkezett: állandó kiállítóhely híján a múzeum egyre kevésbé volt látható, még a szakmai közönség számára is. Ennek részbeni oka az volt, hogy léte szorosan összefonódott a rendszerváltás után mindinkább terepét veszítő műemlékvédelmi hivatallal: nemcsak finanszírozása érkezett innen, de megjelenései, publikációi is erősen ide kötődtek, a kiállítások többsége pedig a Táncsics utcai székház Pincegalériájában várta látogatóit. Az országos státus dacára tisztázatlan maradt a hazai múzeumi rendszerben betöltött szerepkör – a budapesti építészeti emlékek, dokumentumok gyűjtésével például a Kiscelli Múzeum is foglalkozik a hatvanas évek eleje óta, a Fővárosi Levéltár pedig százezres méretű archívumot őriz, és mindketten szerveznek kiállításokat is. Ráadásul a rendszerváltás után Budapesten több építészeti galéria jött létre, bár utóbb megtizedelte őket a válság. „Nem árulok el titkot, hogy egyetlenegy miniszter sem volt a harminc év alatt, akit érdekelt volna a Magyar

*állandó kiállítóhely
híján a múzeum
egyre kevésbé volt
látható, még a
szakmai közönség
számára is*

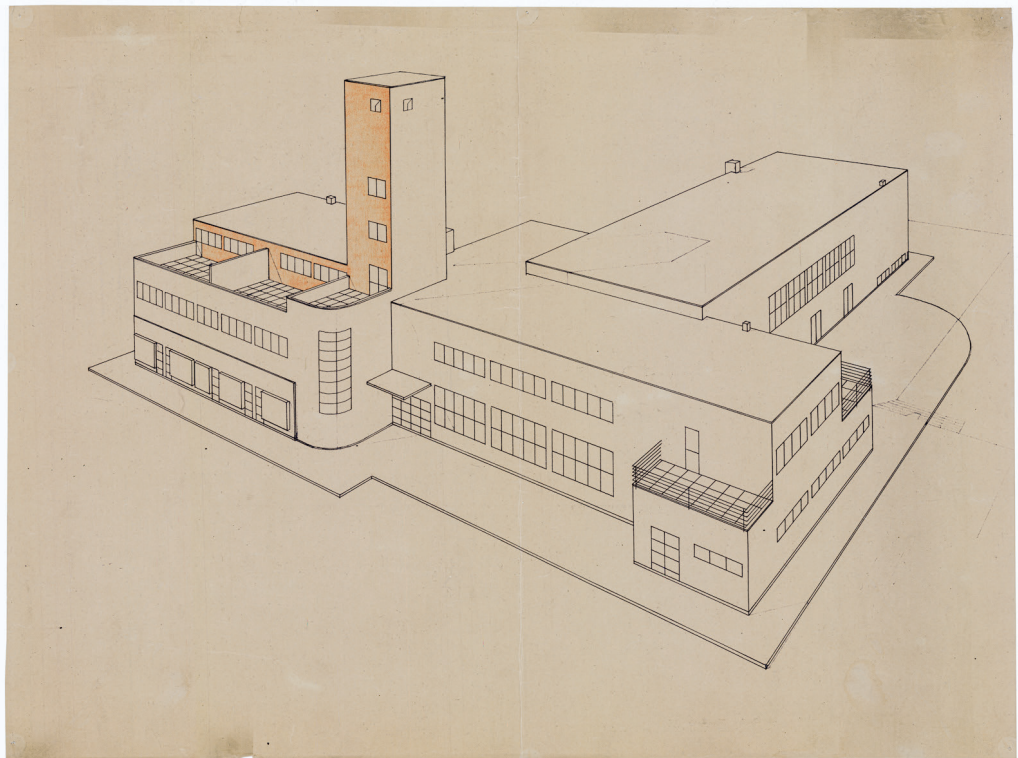
*léte szorosan
összefonódott a
rendszerváltás
után mindinkább
terepét veszítő
műemlékvédelmi
hivatallal*

Az 1945 utáni Magyarországon, különösen az ötvenes évek szocialista realizmusának idején a műemlékvédelem éppoly fontos menekülőutat biztosított az építészettörténészek és a tehetséges építészek számára, mint az ipari tervezés.

Építészeti Múzeum megfelelő kiállítóhelyiséget is magában foglaló, méltó épületben való elhelyezése” – kesergett az intézményt évtizedek óta vezető Pusztai László 1999-ben.³

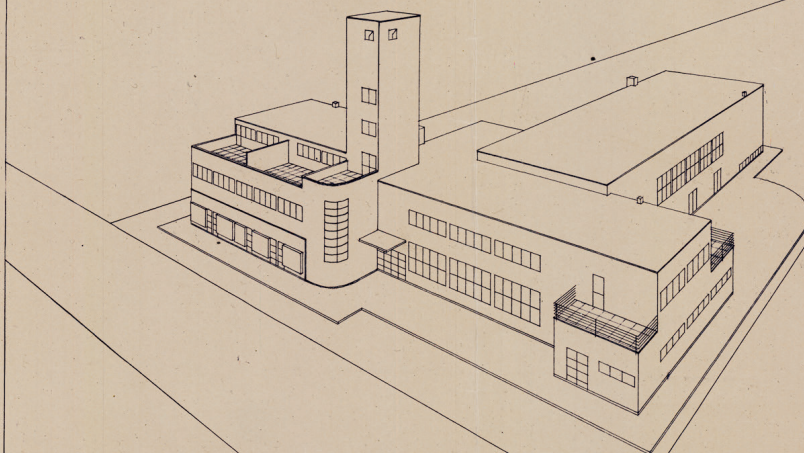
¶ Az intézmény jobb láthatóságában a 2000-es igazgatóváltás sem hozott eredményt. Bár a Pusztai László helyére érkező Bugár-Mészáros Károly nagy ívű programot dolgozott ki a Párizsi Nagyáruházban való elhelyezésre, sőt filiálékát is vizionált budapesti villákba, végül minden maradt a régi-ben. A partnerekkel megvalósított kiállítások,⁴ szakmai kötetek, forráskiadványok, tudományos dokumentációk⁵ mellett továbbra is bővült ugyan a kollekció – ekkoriban került be Csontos Csaba, Vedres György és Vargha Mihály hagyatéka –, kulturálisan a múzeum mégis félárnyékban maradt. A pályázati pénzből elkezdett archimus.hu honlap fejlesztése megszakadt, a publikációs felületként használt nyomtatott médiumok egyre ritkultak. Folyamatosan csökkentek a gyűjteményezésre szerezhető források is. A kétezres évek első évtizedének végére a múzeum súlyos válságba sodródott.

¶ Márpedig a világ hasonló műfajú intézményeiben lezajlott paradigmaváltás bőven kínált volna követendő példákat. Az 1988-ban alapított Holland Építészeti Intézet (NAI, ma a Het Nieuwe Instituut része) az archiválás mellett a kortárs építészet témáinak élményalapú és tudományos bemutatására egyaránt nagy hangsúlyt fektetett. Bár a gyorsan nagyra nőtt NAI a legismertebb példák közé tartozik, a holland építészet kulturális beágyazottsága jelentősen eltér a hazai helyzettől. Arra azonban, hogy kicsiből is lehet magasra törni, remek példa az Architekturzentrum Wien. A nemzetközi léptékben későn, 1993-ban alapított osztrák építészeti központ eleinte egyáltalán nem foglalkozott gyűjteményezéssel: kizárólag kiállítások, programok szervezésére fókuszált, 2001-től a MuseumsQuartier részeként immár ezer négyzetméteren.

Major Máté írott hagyatékát fia ajándékként, több tervrajzát pedig a közelmúltban, vásárlással szerezte meg a MÉM MDK. Utóbbiak közé tartozik a diósgyőri vasgyári munkások Szabó Ervin Kultúrotthonához készített tervsorozat 1934-ből

a diósgyőr-vasgyári
munkások
szabó ervin
munkásháza
repülő-távlati kép

budapest 934 január

A jó példákat oldalakon keresztül lehetne sorolni, annyit azonban fontos megjegyezni, hogy a nyilvánvaló hiányokat pótlandó időközben a szakmai közeg is lépett: a 2006-ban alapított Kortárs Építészeti Központ tematikus programok szervezésében, a bő évtizede működő, kamarai finanszírozású FUGA Budapesti Építészeti Központ pedig állandó kiállítási helyszínként lépett a színre. Mindez bizonyíthatóan az is, hogy egy határozott stratégia mentén működő, önálló Magyar Építészeti Múzeumra igenis lenne igény.

¶ Ám 2011-ben ennek épp az ellenkezője történt. A munkatársak nagy részét elbocsátották. A teljes megszüntetést csodával határos módon sikerült elkerülni, de a Kulturális Örökségvédelmi Hivatal döntése értelmében 2012 második felére a Magyar Építészeti Múzeumnak egyetlen munkatársa maradt, az igazgatóból gyűjteményvezetővé visszafokozott Ritoók Pál. A ház bezárt. És hamarosan nem csak átvitt értelemben: 2013-ban átadták a Mókus utcai épületet a tulajdonjogért bejelentkező óbudai önkormányzatnak. A tárgyak nagy részét a legendásan rossz állapotú Talpas utcai raktárba szállították; kisebb és értékesebb részéből a 2012 őszén Forster Központtá lett KÖH székházának aulájában nyílt „látványraktár”.

¶ Ez a fordulat már elég tragikusnak bizonyult ahhoz, hogy felkeltse a hazai építészzakma érdeklődését is. A múzeum tevékenységét évtizedek óta nyomon követő Fekete György, a Magyar Művészeti Akadémia elnöke az elsők között ajánlotta fel segítségét; az ő lobbizásának is köszönhető, hogy a Magyar Építészeti Múzeum bekerült a Liget Budapest projektbe. Az első újragondolt intézményi program megírásában 2012-ben a Magyar Építőművészek Szövetsége és a Magyar Építészkamara képviselői is szerepet vállaltak.⁶ A 2014-es pályázatot a KÖZTI nyerte meg, az általuk tervezett szürke kubus azonban végül papíron maradt, helyén jelenleg a Néprajzi Múzeum új otthona emelkedik. Az építészeti hányatot sorsa pedig folytatódott, sőt: egykori anyaintézményét is több részre bontották.

¶ Ekkorra már nyoma sem volt az Országos Műemléki Felügyelőségnek: az a rendszerváltást követően, 1992-ben három utódintézményre szakadt. Az elsőfokú hatóság az Országos

a tárgyak nagy részét a legendásan rossz állapotú Talpas utcai raktárba szállították

a múzeum tevékenységét évtizedek óta nyomon követő Fekete György, a Magyar Művészeti Akadémia elnöke az elsők között ajánlotta fel segítségét; az ő lobbizásának is köszönhető, hogy a Magyar Építészeti Múzeum bekerült a Liget Budapest projektbe

Műemlékvédelmi Hivatal (OMVH) lett, a vagyonkezelői feladatok a Műemlékek Állami (később Nemzeti) Gondnoksága (MÁG, majd MNG) alá kerültek, a műemlékekkel kapcsolatos ügynevezett operatív feladatokat pedig az Állami Műemlék-helyreállítási és Restaurálási Központ (ÁMRK) kapta. Utóbbi átalakításával 2007 tavaszán jött létre a Kulturális Örökségvédelmi Szakszolgálat, amely azonban csak 2010-ig működött, majd Magyar Nemzeti Múzeum – Nemzeti Örökségvédelmi Központ (MNM NÖK) néven új intézmény alá került. Az egykori OMF gyűjteményeit egységes rendbe foglaló Gyűjteményi Osztály (Tervtár, Fotótár, Könyvtár, archív irattár és kéz-irattár) nagy része a Táncsics utcai székházban maradt, kisebb része azonban 2015-ben a Daróczy utcai telephelyre költözött, és ide tették át az Építészeti Múzeumot is a Táncsics utcából.

¶ 2012-ben az OMVH-ból tizenegy évvel korábban létrehozott Kulturális Örökségvédelmi Hivatal is megszűnt, és maradványait az MNG-vel összeolvasztva létrehozták a Forster Központot.⁷ Ezt hamarosan újabb átszervezés követte, két lépésben beolvasztva a Lechner Központ, illetve az MNM NÖK műemléki és örökségvédelmi tevékenységeit a Forster Központba. Aki azonban ebből hosszú távú következtetéseket vonna le, az erősen téved: 2016 végén ugyanis a Forster Központot is megszüntették.

¶ A MÉM ekkor került a Magyar Művészeti Akadémia fenntartásába, és egy évvel később az egykori Forster Központ tudományos gyűjteményei (Tervtár, Fotótár, Irattár, Könyvtár), valamint műemléki kutatóinak jelentős része is követte. A több évtizedes út végén így tehát az egykor a Gyűjteményi Osztályba tagolt Építészeti Múzeum egyesült egykori kenyéradójával. A 18/2017. (05. 25.) számú kormányhatározattal jött létre jelen formájában a MÉM MDK, amelynek négy osztályában⁸ 2021 nyarára a négy évvel ezelőtti többszöröse, 46 munkatárs dolgozik. A gyűjtemények 2018 végétől költöztek be a jelenlegi telephelyre, az angyalföldi Jász utca 33–35. alatti bérelt ingatlanba; a Daróczy utat teljesen el kellett hagyni, a Talpas utcai raktárak kiürítése még zajlik. A múzeumot 2019 novemberétől vezeti Almássy Kornél építőmérnök, a BME Út- és Vasútépítési Tanszékének egyetemi docense.

*a több évtizedes
út végén így
tehát az egykor
a Gyűjteményi
Osztályba tagolt
Építészeti Múzeum
egyesült egykori
kenyéradójával*

¶ A gyűjtemény és a tevékenységek kettős eredetét az intézmény nem csak nevében őrzi: ténylegesen elkülönülnek a Múzeumi Osztály (azaz a Magyar Építészeti Múzeum) kollektívái és az egykori Gyűjteményi Osztályból ideszármazott anyagok. Az utóbbi részét képezi a Tudományos Irattár, a magyar műemlékvédelem 1872 és 1992 között keletkezett iratanyagával, valamint a Tervtár az igazi különlegességnek számító felmérési rajzokkal (köztük Henszlmann Imre, Myskovszky Viktor, Steindl Imre, Schulek Frigyes, Möller István és Sztehlo Ottó munkáival), valamint jelentős hagyatéki anyagokkal (például Rómer Flóris, Möller István, Rados Jenő, Gazda Anikó személyes hagyatékával). A Könyvtár ugyancsak 1872-es alapításra tekinthet vissza, és az épített örökség és az ahhoz kapcsolódó ingó műemlékek védelmével kapcsolatos információk egyetlen speciális hazai szakkönyvtárának tekinthető. Állománya eléri a 42 ezer kötetet; jelenleg korlátozottan nyilvános szakkönyvtárként működik. Az örökségvédelem felől érkezett gyűjtemények negyedik részét a Fotótár alkotja, amely 250 ezer negatívot, 87 ezer pozitívot és 14 ezer diafelvételt őriz.

¶ Az Építészeti Múzeum gyűjteményei az évtizedes raktárproblémáknak és a sokszori költözésnek köszönhetően nincsenek ilyen szinten feldolgozva. A szakmai stáb azonban növekedésnek indult, és mára az osztály hét főt számlál. Folytatódik a gyűjteménygyarapodás: a közelmúltban megszerzett jelentősebb anyagok közül kiemelkedik Virág Csaba és Pázmándi Margit, Fischer József, Major Máté, Pintér Béla hagyatéka, a Körner Józseftől származó anyagok, Häider Andrea építészeti fotóinak teljességre törekvő kollektívája, valamint a FUGA 2019-es aukcióján vásárolt 74 kortárs rajz és makett. Emellett az osztály munkatársai számos kiállítás rendezésében is közreműködtek a közelmúltban, jellemzően intézményközi együttműködések keretében, például Budapest Főváros Levéltárával, a Ludwig Múzeummal, az Iparművészeti Múzeummal és a Műcsarnokkal. A Sándy Gyula, Kőrössy Albert Kálmán és Czigler Győző életművét feldolgozó, a közelmúltban bemutatott kiállítások mellett jelenleg többek közt az eddig ismeretlen darabokat is tartalmazó Kós Károly-hagyatékrész feldolgozása zajlik.

a közelmúltban
bemutatott
kiállítások mellett
jelenleg többek közt
az eddig ismeretlen
darabokat is
tartalmazó Kós
Károly-
hagyatékrész
feldolgozása zajlik

A MÉM MDK Digitalizációs Osztálya tevékenységeinek sorában nagy szerepet kap az intézmény egyéb tevékenységeihez kapcsolódó digitalizáció, illetve a műtárgyak befotózása. A képen épp egy Steindl Imrét, az Országház tervezőjét ábrázoló, kisméretű szobor fotózása zajlik. A terrakotta alkotást a korszak népszerű épületszobrása, Markup Béla készítette 1925-ben, és intézményünk 1980-ban vásárolta meg a művész örökösaitól

- ¶ Az intézmény legnagyobb létszámú egysége, a Kutatási Osztály jellemzően tudományos és szakértői tevékenységekkel foglalkozik, az utóbbi alatt elsősorban műemléki értékleltárak készítését és épületkutatásokat értve. Az egykori Gyűjteményi Osztály anyagának közelsége ennyiben mindennapos könnyebbséget jelent a kutatók számára. A futó projektek közül mindenképp említést érdemel Veszprém és Tállya műemléki topográfiáinak elkészítése, a *Barokk freskófestészet Magyarországon* című, négy kötetben megjelenő nagyszabású kutatás, valamint a Baumhorn Lipót munkásságát bemutató kiállítás és kötet. A kutatók jelentős része 2015 óta részt vesz a Nemzeti Kastély- és Várprogram keretében zajló munkákban is. A Digitalizációs Osztály egyrészt ehhez a munkához biztosítja a dokumentálás szakmai kereteit, másrészt a különféle gyűjteményi egységek tárgy- és dokumentumanyagának digitalizálását végzi.
- ¶ Az intézmény legnagyobb aktuális kihívását a Városligeti fasori új helyszín jelenti – amely azonban történetének legszebb feladata is egyben. Összetett építészeti örökségével, a közeli belváros, az egykori szabadidős övezetnek számító Ligetkörnyék, illetve a sűrűn beépített Csikágó határán található terület ideális helyszínnek ígérkezik a múzeum számára. A területet 2018-ban vette át az MMA, ahol ekkor három belső bizottság alakult a kapcsolódó feladatok elvégzésére; ebből a tervpályázat előkészítésén a Marosi Miklós által vezetett Infrastrukturális Bizottság dolgozott.⁹ Hamar kirajzolódott, hogy a munka több szakaszra bontható, amelyek közül az első mára végső stádiumában jár.
- ¶ A terület Bajza utcai oldalán áll a hazai modern építészet egyik kivételes emléke: a Fischer József tervei alapján Walter Rózsi operaénekesnő és családja részére épített városi villa. Az 1936-ban elkészült épület alig több mint tíz évig volt

Az akkori közelmúlt is képviseltette magát az 1965-ben elhunyt Weiner Tibor hagyatékával, aki a Bauhaus egykori hallgatójából Chilét és Moszkvát megjárva lett aztán a születő Sztálinváros főépítésze.

A MÉM MDK új állandó helyszínéeként 2022 tavaszára készült el a Bajza utca 10. alatti villa felújítása, az épület Fischer József tervei alapján 1936-ban készült Walter Rózsi operaénekesnő és családja számára. A Digitalizációs Osztály által készített fotó a felújítás közben, 2021 májusában mutatja a többször is komolyan átépített, a legutóbbi időkhig gyermekorvosi rendelőként használt villát, amely most eredeti formáját nyeri vissza Kokas László építész tervei alapján

a család használatában, majd különféle egészségügyi funkciókat szolgált, és igen megviselt állapotban érte meg a 21. századot. Bár fővárosi védettséget is csak 2021-ben kapott, kétség nem férhetett hozzá, hogy amennyire lehet, eredeti formájában állítják helyre, a fennmaradt értékek – például a nagyvonalú hall eredeti falépcsője, a lakószintek térszerkezete, a sajátos tömegkialakítás – megőrzésével, illetve esetenként visszaépítésével. A villa azon kevés modern épületek egyike, amelyen a bontások megkezdése előtt falkutatásokra is sor került. Az MMA – a Kutatási Osztály által készített építéstörténeti dokumentáció és értékleltár ismeretében – a feladattal Kokas László építésszt, az MMA Művészetelméleti és Módszertani Kutatóintézetének helyet adó budai Hild-villa felújításának tervezőjét bízta meg. A Walter Rózsi-villa alagsorában és földszintjén, az eredetileg is a lakók kényelmét kiszolgáló, alacsonyabb rangú helyiségek helyén fogadótér, jegypénztár, mosdóblokkok és ideiglenes kiállítóter alakul ki. A fenti lakószintek eredeti térstruktúrájukat megőrizve újulnak meg és válnak használhatóvá kiállítási és rendezvényfunkciókra.

¶ A legelső, 2022 tavaszán nyíló kiállítás azt a látványt szeretné visszaadni, amit az eredeti építetők élvezhettek. Walter Rózsi nagyon büszke volt modern villájára, de a személyes izlésének megfelelően összeválogatott, neobarokk berendezés erős kontrasztot mutatott Fischer tereivel. Az újjáépítés ennek fényében kiállítótérként kezeli a ház egyes tereit, és nem törekszik az eredeti berendezés visszaállítására, hiszen a villa a közeljövőben a múzeum időszaki tárlatainak is helyet ad majd. A nyitó tárlat Magyaróvári Fanni, Sebestyén Ágnes Anna és Ritoók Pál kurátori munkájának eredményeként a modern lakóház-építészetet és otthontervezést mutatja be, a villa konkrét történetébe ágyazva – mintegy magyarázva, kontextusba helyezve az épületet. A MÉM jelentős anyaggal rendelkezik ebből a korszakból, így a gyűjtemény csúcscarabjai és új szerzeményei is bemutatkoznak majd.

¶ A feladat nagyobb részét a terület végleges kialakítása jelenti. A 257/2020. (VI. 3.) rendelettel a kormány az épületegyüttes rekonstrukciójának megvalósításával összefüggő közigazgatási hatósági ügyeket nemzetgazdasági szempontból kiemelt

*a villa a
közeljövőben a
múzeum időszaki
tárlatainak is helyet
ad majd*

A MÉM MDK Dokumentációs Osztályának fotótára őrzi Seidner Zoltán eredeti felvételeit is a frissen elkészült Walter Rózsi-villáról

*Az első újragondolt intézményi program megírásában
2012-ben a Magyar Építőművészek Szövetsége
és a Magyar Építész Kamara képviselői is szerepet vállaltak.*

*nem volt kérdés a
Városligeti fasori
fronton álló két
historizáló egykori
szanatórium
megtartása*

jelentőségű ügyé nyilvánította, a beruházást magát pedig kiemelten közérdekűvé. 2021 első felében elkészült az Építészet Ligete összefoglaló névvel illetett beruházás programterve, sőt a területen 2021 májusára a bontások is lezajlottak. Míg az egykori BM Korvin Ottó kórház legnagyobb részét elbontották, nem volt kérdés a Városligeti fasori fronton álló két historizáló egykori szanatórium megtartása: Herczel Manóé a Városligeti fasor 9. szám alatt 1893 és 1895 között, a Grünwald szanatórium a 13. szám alatt 1892–1893-ban épült. Ezek mellett a terület hátsó térfalába illeszkedő két, az 1970–1980-as években emelt kórházi épületet is megtartották; ezek kubusa a jövőben a múzeumi háttérfunkciókat fogadná be. A két együttes között mára felszabadított és nagyobb részben zöldfelületként megtartott területre kerülne a múzeum leendő főépülete, a közönségforgalmi és kiállítóterekkel. A kihívás nem kicsi: a történeti épületek integrációja, a világörökségi védőzóna határán álló terület városképi adottságainak tiszteletben tartása egyeztetendő a pályázatban meghatározott elvárásokkal, a kortárs formanyelvvel, a 21. századi múzeum ideájával – és nem utolsósorban a közeli Liget Budapest fejlesztéseivel, valamint az MMA kulturális csúcsintézményként betöltött szerepével is.

¶ A tervpályázat lebonyolításával, majd a leendő új épület tervezésével és felépítésével, a szükséges források biztosításával az intézménynek a saját szerepét is újra szükséges definiálnia. A MÉM MDK helyzete sajátos, hiszen a Magyar Művészeti Akadémia fenntartásában áll, azaz sem állami, sem önkormányzati, de országos szakmúzeum, amelynek meg kell találnia a pozícióját a budapesti építészeti intézmények és gyűjtemények között, az országos közélet terén és a nemzetközi intézményi hálózatban is. Az intézmény eredetéből következő összetettség sajátos helyzeteket eredményez; bár egy múzeumtól nem feltétlenül ezt várnánk, a kollektíva jelentős részét momentán régész-művészettörténészek teszik ki,

Az intézmény legnagyobb aktuális kihívását a Városligeti fasori új helyszín jelenti – amely azonban történetének legszebb feladata is egyben.

akik helyszíni munkával, feltárásokon, falkutatásokon, tudományos dokumentációk készítésén keresztül gyarapítják az építészettörténeti tudást. Ez a „hands-on” gyakorlat hosszú távon is különleges színfoltot jelenthet a múzeum mindennapjaiban.

¶ Ahhoz azonban, hogy működő múzeum jöhessen létre, Almássy Kornél igazgató középtávon a múzeum–könyvtár–levéltár–kutatói központ funkciókban gondolkodik. Ehhez egyrészt a jelenlegi gyűjteményeknek tovább kell lépniük a levéltári elvárások teljesítése felé, de a múzeumi kollektív feldolgozásával, leltározásával is haladni szükséges. Ehhez fontos lépés a digitális gyűjteménykezelő rendszerek beszerzése és tartalommal való feltöltése, amely – az MDK után – immár a MÉM esetében is folyamatban van. Az alapításkori fókusz jelentő 19–20. századhoz képest az intézmény tevékenységi köre momentán a teljes magyar építészettörténetet lefedi, igaz, a gyűjtemények alapját továbbra is az elmúlt két évszázad adja. Meg kell találni azt az ennek megfelelő elbeszélismódot, amely egy leendő állandó kiállítás alapját, valamint az ideiglenes kiállítások tematikus és tudományos vázát jelentheti. Emellett az intézménynek a kortárs építészet irányába is nyitni szükséges – ezt az elvárást nemcsak a közönség érdeklődése teremti meg, de a Magyarországon zajló komoly közberuházások is.

az intézménynek a kortárs építészet irányába is nyitni szükséges – ezt az elvárást nemcsak a közönség érdeklődése teremti meg, de a Magyarországon zajló komoly közberuházások is

¶ A jelenlegi tervek szerint 2021 végére kiderülhet, ki nyeri az új múzeumépületre kiírt tervpályázatot. A szerencsés irodára aktív szereplőként számít az intézmény a hosszú távú, a téri keretektől is függő tervek és funkciók meghatározásában, az pedig kifejezett elvárás, hogy az okosan működtethető, flexibilis épület komoly szerepet tudjon betölteni a múzeum fenntartásában, akár utat mutatva a jelen építetőknek is. Ha minden a tervek szerint alakul, akkor még az évtized vége előtt megnyílhat új helyén a MÉM MDK.

(A szerző muzeológus, a MÉM MDK munkatársa)

A Múzeumi Osztály makettgyűjteményének saját egységét képezi a Virág Csaba és Pázmándi Margit hagyatékából származó számos darab. Az építész házaspár többek között a visegrádi Mátyás Király Múzeum 1972-es pályázatán is indult, ahol első díjat kaptak. A képen látható makett ehhez a tervhez készült

- [1] Pusztai László: Az OMF Építészeti Múzeumának négyéves működése. Magyar Műemlékvédelem 1971–1972. Az Országos Műemléki Felügyelőség kiadványai VII. 371–384.
- [2] A korszak gyűjteménygyarapodásáról lásd Pusztai László három összefoglalóját a Magyar Műemlékvédelem VII. (1971), IX. (1984) és XI. (2002) kötetében.
- [3] Pusztai László: A Magyar Építészeti Múzeum jövője. Műemlékvédelem, 1999/6. 346–348.
- [4] A kiállítások eddigi leginkább átfogó összefoglalóját lásd A Magyar Építészeti Múzeum kiállításai 1969–2008. Műemlékvédelem, 2008/4. 248–257.
- [5] Bővebben lásd Bugár-Mészáros Károly: Kiadványok, 2000–2008. Tudományos műhely a Magyar Építészeti Múzeumban. Műemlékvédelem, 2008/5. 277–285.
- [6] A Liget Budapest projektben való részvételt biztosító dokumentum szerzői: Borsos András, Bugár-Mészáros Károly, Czéh Judit, Csontos Csaba, Chappon Miklós, Dulácska Zsolt, Eleőd Ákos, Ertsey Attila, Fekete György, Finta József, Göde András, Jámbor Imre, Kálmán Ernő, Mányi István, Ritoók Pál, Sáros László György, Ulrich Tamás, Vukoszávyev Zorán.
- [7] Teljes nevén 2012-ben Forster Gyula Nemzeti Örökséggazdálkodási és Szolgáltatási Központ, majd 2014 őszétől Forster Gyula Nemzeti Örökségvédelmi és Vagyongazdálkodási Központ.
- [8] Múzeumi Osztály (osztályvezető: Ritoók Pál), Műemlékvédelmi Dokumentációs Osztály (osztályvezető: Bakó Zsuzsanna), Kutatási Osztály (osztályvezető: Koppány András) és Digitalizációs Osztály (osztályvezető: Hack Róbert).
- [9] A bizottság tagjai: Marosi Miklós, Dévényi Sándor, Ferencz István (2020. márciusig), Turi Attila, Tima Zoltán (2020. márciustól), Szegő György (2021. februártól). Állandó meghívottak: Székely-Gyökössy Szabolcs (MMA), Almássy Kornél (MÉM MDK), Ritoók Pál (MÉM MDK), Bódiné Kersner Katalin (MÉM MDK, 2020. februártól), Kovács Dániel (MÉM MDK, 2020. februártól). Szakmai titkár: Baldavári Eszter (MÉM MDK).

Hódmezővásárhely, a Tornyai János Múzeum új szárnya

BASICS BEATRIX

PÉLDÁK MÚZEUMÉPÜLET-BŐVÍTÉSEKRE

TA múzeumépületek bővítései az utóbbi évtizedekben egyre inkább a szakmai és közérdeklődés homlokterébe kerültek. A „museum extension” témájának külföldön már jelentős a szakirodalma, itthon azonban még kevésbé foglalkoztak ezzel, pedig bőven lehetne válogatni a kínálatból. A bővítések okai elsősorban a kiállítási terület és a raktárterek szűkössége, az ezekre keresett és talált építészeti megoldások nem ritkán tovább növelik a már meglévő múzeumépület hírét, értékét.¹ Emellett fontos szempont az is, hogy a 21. századra jelentősen megváltozott, átalakult a múzeum feladata, működése, szerepe, s ez másfajta épület kialakítását tette szükségessé, amire sok esetben szintén a meglévő épületek átalakítása, bővítése lett a megoldás.

jelentősen megváltozott, átalakult a múzeum feladata, működése, szerepe, s ez másfajta épület kialakítását tette szükségessé

[1] Financial Times, Marcus Binney, 2015. május 29.

TA külföldi példák már több évtizedes múltra tekinthetnek vissza, s kérdés, hogy a legújabb bővítési tervek lesznek-e majdan annyira elfogadottak, közkedveltek, mondhatni klasszikusak, mint az egyik legkorábbi, legjelentősebb és további bővítések sorát elindító vállalkozás, a Louvre 1989-ben elkészült, I. M. Pei által készített bővítési terve. A Pei-piramis több mint három évtizede abszolút rendhagyó vállalkozás volt, amelyet, mondhatnánk szerencsére, sok hasonló követett, itthon is.

KÉT KÜLFÖLDI MINTA

- T**A sok fellelhető példából kiválasztva egy európai és egy amerikai múzeumbővítés története példázza, mennyire kiemelt jelentőségűvé váltak világszerte ezek a beruházások.
- T**A Stanton Williams cég csaknem ötvenmillió eurós munkája volt a Musée d'arts de Nantes épületének bővítése, ami 2017-re készült el. A londoni építészek tervezték a történeti épület

megújítását és bővítését, ami Nantes városának büszkesége volt és maradt, s Párizson kívül az egyik legnagyobb francia szépművészeti múzeumépület. A különböző történeti korokból származó részekből álló épületegyüttes ily módon egy kortárs réteget is kapott. A 19. századi múzeumpalota mellett egy 17. századi kápolna is az eredeti múzeum része, ezekhez épült hozzá a négyezer négyzetméter kortárs művészeti kiállítótér, valamint egy előadóterem, könyvtár, oktatóterem, archívum és külső szoborudvar. A közeli Place de l'Oratoire-tól tájképi kert nyílik a múzeumépület felé, az azt körülvevő botanikus kert irányából, ezzel új megközelítési útvonalat teremtvé, tovább hangsúlyozva a múzeum megújult központi szerepét a város szerkezetében.

¶ A bővítés négy szintje négy galériát foglal magába, s mindenhol a természetes fény alkalmazására törekedtek – a tető üvegből, a falak áttetsző márványlapokból készültek, mint az antik és kora középkori épületek esetében a fényt áteresztő alabástrom. Az előtér, a kávézó, a múzeumi bolt, a ruhatár és a fogadótér egységes dizájn szerint formálódott, összekötve a múzeum külsejét és belső tereit.

¶ A Whitney Museum of American Art 1930-ban jött létre, alapítója és névadója, Gertrude Vanderbilt Whitney (1875–1942) maga is elismert szobrász és gyűjtő volt. A Whitney a 20. és 21. századi amerikai művészet alkotásait gyűjti és mutatja be, festményeket, szobrokat, grafikákat, fotográfiákat, film- és videóalkotásokat, élő művészek munkáit is. Gertrude Vanderbilt Whitney 1918-ban alapított Whitney Studio Club néven galériát, amely az avantgárd művek bemutatóhelyévé vált. Ekkor a gyűjtemény hétszáz darabos volt, amelyből ötszázat ajánlott fel a Metropolitan Museum of Art számára, de az visszautasította az ajánlatot. Ez, valamint az a tény, hogy a nem sokkal korábban megnyílt Museum of Modern Art is előnyben részesítette az európai modernizmus alkotásait, késztette végül arra a gyűjtőt, hogy saját múzeumot hozzon létre 1929-ben kizárólag az amerikai művészet bemutatására. 1931-ben Noel L. Miller építész Greenwich Village három régi épületét egybenyitva és összekapcsolva alakította ki a múzeum új épületét. 1954-ben elköltözött innen az intézmény, és ideiglenes

a Whitney a 20.
és 21. századi
amerikai művészet
alkotásait gyűjti
és mutatja be,
festményeket,
szobrokat,
grafikákat,
fotográfiákat, film-
és videóalkotásokat,
élő művészek
munkáit is

A két kiemelkedően jelentős országos múzeum bővítésének kudarcja azonban nem jelentette azt, hogy Magyarországon ilyen tervek nem valósulhattak meg. Sőt egészen rendhagyó dolgok történtek – vidéken.

már kezdettől helyhiánnyal küzdött az intézmény, és több alkalommal is a bővítés mellett döntött a vezetése

megoldások után 1961-től helyet keresett egy jóval nagyobb, végleges épület számára. 1966-ban készült el a Madison Avenue-n a Breuer Marcell (1902–1981) által tervezett, három év alatt felépült új múzeumépület, amely mára a kortárs építészet mintaadó alkotása lett lépcsőzetesen szűkülő homlokzatával, gránitlapokkal burkolt tömbjével. Sajátos módon már kezdettől helyhiánnyal küzdött az intézmény, és több alkalommal is a bővítés mellett döntött a vezetése. 1978-ban Derek Walkert és Norman Fostert bízták meg a feladattal, a terv el is készült, a Breuer-épület melletti toronyszerű bővítés formájában, de végül nem fogadták el, ahogy a többi bővítési tervet sem, hol anyagi okokból, vagy a tervek nem nyerték el a döntéshozók tetszését.

¶ 2003-ban Rem Koolhaast bízták meg egy újabb bővítési terv elkészítésével, amely sokkal radikálisabb módon a Breuer-épület átalakításával járt volna, de ezt sem fogadta el az igazgatótanács. Végül egy teljesen új épület mellett döntöttek, ennek tervezője a szintén világhírű építész, Renzo Piano volt. A helyszín a Gansevoort Street a divatossá vált Meatpacking Districtben, egy a város tulajdonában lévő telek.² Az építési munkálatok 2010-ben kezdődtek, 422 millió dollárt emésztettek fel, és az új épület 2015-ben készült el és nyílt meg. 19 ezer négyzetméternyi területével, nyolc szintjével ez lett New York legnagyobb olyan kiállítási tere, amelyet sehol nem tagolnak oszlopok. A múzeumi funkció mellett egyúttal oktatási központ, restaurátor-műhelyek, könyvtár, olvasótermek, színház kaptak helyet még az épületben. Két teljes szintet foglal el az állandó kiállítás, több mint négyszáz művész hatszáznál is több munkája látható. Az ötödik, hatodik és hetedik szinten kilátóteraszok vannak, a nyolcadik szinten található a kávézó, ezeket külső lépcsőház köti össze. A költségek fedezésében sokat segített, hogy a Breuer-épületet 2015-től bérbe adták.

19 ezer négyzetméternyi területével, nyolc szintjével ez lett New York legnagyobb olyan kiállítási tere, amelyet sehol nem tagolnak oszlopok

[2] blogs.wsj.com/metropolis/2015/05/01/new-whitney-museum-makes-waves-on-social-media/

A Whitney második otthonát adó Breuer Marcell-épület bővítésének többszöri kudarca és annak okai illusztrálják, mennyire komplex feladat a múzeumbővítés.

MEGVALÓSULATLAN ÉS MEGVALÓSULT TERVEK – ITTHON

- ¶ A Magyar Nemzeti Múzeum épületének bővítésére 2010-ben kiírt pályázat nyertese a Mányi István Építész Stúdió terve lett. A bírálóbizottság véleményében részletesen indokolta döntését: „A bővítés jól kapcsolódik a monumentális előlépcső alatti terek, illetve az északi udvar kibontásával a főépület funkcióihoz, tereihez, alternatív bejáratként működve. Az udvar lefedése egyszerű, az eredeti tér meghagyásával, az észak–déli tengely összenyitásával izgalmas, változatos térsor jön létre. Az udvar lefedésére a bírálóbizottság a kéthéjú üvegtetőt találja alkalmasabbnak.
- ¶ Az északi udvar földszinti födémébe süllyesztett mobil installációval lehet a lefedett udvarokat berendezni, ami nem olcsó, de elképzelhető lehetőség. Nagy figyelmet szentel a tervező a gépészeti kialakításra, a környezettudatosságra és a környezetrendezésre.
- ¶ A múzeum kiállító szintjei jól funkcionálnak, bár a konzekvens körüljárhatóságot mindenhol biztosítani kellett volna. A javasolt fejlesztés-bővítés viszonylag egyszerűen építhető, jól ütemezhető. Kevés eszközzel jól használható, igen nagy méretű terek, felületek jönnek létre. Ezek integrálása és a régi épületrészekkel való kapcsolata logikus. Az épület előtti tér mérete, minősége jó, de az északi, illetve déli udvarrész burkolati felületei túlzott méretűek, rendszere egy kissé merev. A kevesebb több lett volna. A terveken látható terek ábrázolása, látványvilága vázlatos. Ezek részleteinek minőségi kidolgozása a továbbtervezés folyamán kulcsfontosságú.”³
- ¶ Vitatkozhatunk természetesen, hogy a beérkezett tervpályázatok közül melyik tetszik jobban – a Mányi által „a nemzeti öntudat és felemelkedés origója és őrhelye” kifejezéssel illetett épület rangjához és hagyományaihoz „illőbb” vagy éppen rendhagyóbb, merészebb tervek, a lényeg azonban az, hogy

[3] epiteszforum.hu/magyar-nemzeti-muzeum-palyazat-1-dij.

a bővítésből semmi sem lett, jóllehet nagyon nagy szükség lett volna rá.

¶ Csaknem egyidejű projekt volt a Szépművészeti Múzeum tér-szín alatti bővítése a Hősök tere felé.⁴ Az Építészfórumon 2010-ben közzétett tervekhez érkezett hozzászólások is jól érzékeltetik, mekkora ellenállást és ellenérzéseket váltottak ki ezek. Ebben a formában nem is valósult meg a bővítés, sokkal egyszerűbb, kisebb mértékű, az épület külső képét lényegében nem érintő bővítés és rekonstrukció lett a végeredmény.

¶ A két kiemelkedően jelentős országos múzeum bővítésének kudarca azonban nem jelentette azt, hogy Magyarországon ilyen tervek nem valósulhattak meg. Sőt egészen rendhagyó dolgok történtek – vidéken. A hódmezővásárhelyi Tornyai János Múzeum bővítésének tanulmányterve 2007-ben készült el, 2008-ban kapta meg az építési engedélyt, a következő évben a kivitelezési terv már további építési szakaszokat érintett, és az építkezés kezdete 2009-re lett ütemezve.

¶ A szegedi Tér és Forma Építész Iroda készítette el a terveket, az új fogadóépület pincéjében látványraktár, a földszinten rendezvénytér, az emeleten időszakos kiállítótér, könyvtár, múzeumi foglalkoztató és könyvesbolt kialakítása szerepelt.⁵ A Tornyai Múzeum és a mellette lévő bérház közötti foghíjtelekre emelték az új fogadóépületet, a múzeum két meglévő épülete homlokzatának érintetlenül hagyásával, egy földszintes ház elbontásával. A Sándy Gyula (1868–1953), a budai Postapalota építésze által tervezett „rég” épület mellett az új fogadóépület-részbe került a bejárat. A második épület fedett udvara körül a múzeum munkatársainak irodái találhatóak, az épületsor sarkán a raktárokat tartalmazó tömb áll. A sétálóutca felől az egymáshoz kapcsolódó három, igencsak eltérő kinézetű homlokzat látványa meglepő és szokatlan, az épületsort lezáró új szárny folytatódik a Deák Ferenc utcai oldalon, és a Szegfű utcában kisebb parkszerű részek közébeiktatásával, a hátsó frontokkal zárul a bővítés. Itt is jelentős ellenállás és nemtetszés fogadta a tervet, elég ehhez az *Építészfórumon* közzétett anyagra érkezett reakciókat elolvasni. A megvalósult bővítés a tervekhez képest egyszerűbb, kevésbé részletgazdag kivitelezésű, anyaghasználata kevésbé változatos.

[4] epiteszforum.hu/szepmu-a-tervek-epiteszforum.hu/dosszie/szepmuveszeti-muzeum-bovitese.

[5] epiteszforum.hu/muzeumbovites-hodmezovasarhelyen.

a megvalósult bővítés a tervekhez képest egyszerűbb, kevésbé részletgazdag kivitelezésű, anyaghasználata kevésbé változatos

A meglévő épületrészekhez való illeszkedését sem sikerült megoldani, ahhoz viszont nem elég hatásosak az új épületelemek, hogy különbözőségük révén keltsenek olyan benyomást, hogy azért ez itt együtt mégiscsak egy múzeumépület-együttes, de milyen jó, hogy ennyire eltérő részekből áll össze az egész. Ehelyett az új épületrész feltűnő idegensége marad a legerősebb érzés.

sikeresebb
elképzelés a
gyulai Kohán
Képtár, amely a
Békés megyei első
múzeumépület
kibővítésével jött
létre

¶ A hódmezővásárhelyihez hasonló, de végeredményét tekintve sikeresebb elképzelés a gyulai Kohán Képtár, amely a Békés megyei első múzeumépület kibővítésével jött létre. A helyszín a városi Népkert, amelynek létrehozását 1884-ben Göndöcs Benedek apát-plébános, országgyűlési képviselő javasolta. A Holt-Körös mocsaras területeit feltöltötték, a létrejött, egybefüggő zöldterületet közösségi parknak szánták. 1886-ban ünnepélyesen megnyitották a Népkertet. 1888-ban tették le a ma Vigadónak nevezett Pavilon alapkövét, és 1895-ben adták át a neoklasszicista, egyszintes, dór oszlopos, timpanonos építményt, amelyet múzeumnak szántak. A már születése idején a múltat felidéző múzeumépület négyoszlopos portikuszának timpanonjában Békés vármegye címere jelenik meg, a klasszikus múzeummintát idéző kicsinyke épület mögött azonban 2015 óta szürkésfekete doboz emelkedik, amelyet a helyiek itt is nehezen fogadtak el, jóllehet a tervek elkészítésénél kiemelt fontosságú elvárás volt, hogy a két épületrész minél inkább eltérő legyen. Ez kétségtelenül sikerült is, ám egyáltalán nem zavaró módon. Az épületbe belépve már nem érzékelhető ez a kettősség: tágas tér fogad bennünket, amit bizony meg is kívánnak a Kohán-képek. Az életműtárlat méltó helye lett a 19. századi kicsiny múzeumépülethez illesztett kortárs bővítmény, meglepően jól sikerült vállalkozás a magyarországi vidéki múzeumi életben.

¶ A békéscsabai Munkácsy Mihály Múzeumot 1899-ben alapította a Múzeum-Egyesület, a Közművelődés Házát 1914-ben avarták fel, a korábbi klasszicista múzeumpalotákat idéző épületet az egyesület működtette. A 2008-as rekonstrukció során jelentősen bővült az épület, de további bővítés lehetőségét jelentette a múzeumpalota és a mellette álló, szintén múzeumi feladatokat betöltő társasházi épületrész összekötése.

Az ily módon újonnan kialakított tér kiállító- és közösségi fogadótérként lett hasznosítva. A zárt fogadótér lehetővé tette, hogy a korábban az udvaron, szabadterben megtartott kisebb zenés rendezvények, megnyitók is a belső térbe kerüljenek. A múzeum előtti terület, amely kerítéssel volt elválasztva az utcafronttól, részlegesen kinyílt, ezáltal a „múzeumkert” is bővült.

*az új épületrész
viszonylag nagy
alapterületű,
amelynek
zöldteraszként
kialakított lapos
teteje használatba
vehető*

¶ A műemlék múzeumpalota teljes hosszában történt a bővítés, amelynek padlószintjét a társasházhoz tartozó épületrész padlószintjéhez igazították, a műemlék épület mélyebb alagsori szintjére belső rámpán át lehet lejutni. A belső közlekedés természetesen akadálymentes, a szintek között a lépcsőház átalakításának és a lift áthelyezésének köszönhetően. A belső átalakítások során az alagsorban visszaállítható lett az eredeti állapot, és nagyobb kiállítótér jött létre. Az új épületrész viszonylag nagy alapterületű, amelynek zöldteraszként kialakított lapos teteje használatba vehető, egy belső lépcsőn megközelíthető, és alkalmassá vált szabadtéri kiállítások rendezésére is, illetve részben zöldterületként is működik. Ez a bővítés jó példája az adottságok maximális kihasználásának, látványos eredménnyel.

*a múzeum
1980-ban költözött
az épületbe,
amely tervezője
kvalitásának
köszönhetően
a szocreál jó
színvonalú emlékei
közé tartozik*

¶ A miskolci Herman Ottó Múzeum szintén egyleti alapítású, amelynek még az éve is azonos a békéscsabaiéval. Jelenlegi főépülete 1952-ben készült el Vincze Pál tervei szerint, és a megyei pártbizottság székházaként működött csaknem három évtizedig. A múzeum 1980-ban költözött az épületbe, amely tervezője kvalitásának köszönhetően a szocreál jó színvonalú emlékei közé tartozik. Az épület bővítése itt is Terület- és Településfejlesztési Operatív Program (TOP) pályázat eredményeképpen indult meg, s a pályázati ismertető megfogalmazása szerint „...az új épületszárny átadásával egy minden eddiginél modernebb, az innovatív európai múzeumok adottságaival is rendelkező, színvonalas kiállítóhellyel gazdagodik majd a Herman Ottó Múzeum s vele együtt Miskolc kulturális élete. A fejlesztés várhatóan 2022 tavaszára készül el.” A bővítésre szánt összeg időközben egymilliárd forintra bővült. A bővítés célja egy a városra hagyományozott magángyűjtemény elhelyezése. Barna György magángyűjtő

A miskolci Herman Ottó Múzeum új szárnyának látványtervei

A miskolci Herman Ottó Múzeum új szárnyának látványtervei

a Kárpát-medence
népviseleteiből
összegyűjtött,
összesen 280
eredeti viselet,
173 életnagyságú
bábun látható
majd, tizenkilenc
tájegység százhusz
településéről
származik

a Herman Ottó
Múzeumban
időközben letétbe
helyezett Kövesi
István-féle „titkos
gyűjtemény”, 115
festménye is helyet
követelt magának

kollekcióját az egykori Tokaj szolgáltatóházban kialakított, 2008-ban megnyitott Lézerpont Látványtárban mutatták be eredetileg, jelenleg is ott látható. Ami a bővítménybe kerül, a Kárpát-medence népviseleteiből összegyűjtött, összesen 280 eredeti viselet, 173 életnagyságú bábun látható majd, tizenkilenc tájegység százhusz településéről származik. A projekt célja a pályázat megfogalmazása szerint „...a Herman Ottó Múzeum Görgey utcai épületének bővítése és környezetének rendezése révén egy új, komplex élményközpontú turisztikai attrakció létrehozása”. Ugyanakkor nemcsak a Barna-gyűjtemény elhelyezése volt a cél, hanem a 2015-ben a Magyar Nemzeti Bank által a Herman Ottó Múzeumban időközben letétbe helyezett Kövesi István-féle „titkos gyűjtemény”, 115 festménye is helyet követelt magának. Mindkét kollekciót állandó kiállításon tervezik bemutatni, s ehhez állandó épületre volt szükség. A múzeum jelenlegi épülete egy kétszintes kiállítótérrel bővül, ahol a két magángyűjtői anyag mellett az „újraértelmezett” Petró-gyűjtemény is helyet kap. Petró Sándor (1907–1976) orvos a Henszlmann-örökség indítatására kezdett el gyűjteni, kezdetben kortárs műveket, majd 18–19. századi festményeket és szobrokat, amelyeket azután iparművészeti tárgyakkal is kiegészített. 1977-ben került végrendelete szerint a Herman Ottó Múzeumba gyűjteménye, ennek eredményeképpen vált a múzeum képzőművészeti anyaga egyedülállóan gazdaggá és a magyar művészettörténetet átfogóan illusztráló jelentőségűvé. Az új épületben egy „képzőművészeti módszertani tár” is létrejön a tervek szerint. Az átalakítás révén megújul a Herman Ottó Múzeum főépületének földszinti fogadótere, mivel az új épületrész az aulához kapcsolódik. Itt is része a pályázatnak az akadálymentesítés, valamint új kiszolgáló elemek létesítése, általában véve a közönség magasabb szintű kiszolgálása eszközeinek szélesítése, „bővülnek a múzeum program- és kiállításszervezési lehetőségei”.

¶ A múzeum honlapján közzétett látványterv képei alapján a bővítés legfőbb jellemzője a praktikum: az üvegfületeket oszlopokra emlékeztető elemek tagolják, mintegy tükrözve és idézve a szocreál főépület stílusának egyszerűségét,

szikárságát. Mindez a belső térben is megnyilvánul, s most úgy tűnik, a legjobb megoldásként kínálkozott az ötvenes évekbeli épülettől stílárisan nem eltérő, mégis korszerű bővítés kialakítása.

egy 1,5 milliárdos
beruházás
részeként új
diorámák készültek
a Vadászati
Múzeum épületét
kiegészítve-kibővítve

¶ Keszthelyen, a Helikon Kastélymúzeum komplexumában a Nemzeti Kastély- és Várprogram keretében egy 1,5 milliárdos beruházás részeként új diorámák készültek a Vadászati Múzeum épületét kiegészítve-kibővítve. Ez az eddig említett példaktól eltérő vállalkozás, hiszen a keszthelyi épületegyüttes az „Egy a természettel” Vadászati és Természeti Világkiállítás kiemelt vidéki helyszíne, és bizonyosan ennek köszönhető, hogy augusztus 23-án át is adták (a sokat emlegetett agancskapu a budapesti zárás után Keszthelyre kerül).

¶ Zalaegerszegen szintén TOP-pályázat fejlesztéseként valósult meg múzeumfelújítás, a Modern Városok Program keretében, egyúttal a Göcseji Múzeum mellett, annak új szárnyaként épül a Mindszentyneum, amely egyszerre múzeum és zarándokközpont.

¶ A Göcseji Múzeum viszonylag későn, 1950-ben jött létre. Önálló épülete sokáig nem volt, csak 1970-ben költözhetett be az eklektikus stílusjegyeket mutató egykori takarékpályotába, miután az addig ott lévő városi hivatalok átkerültek az új székházba. Ezt követően 1973-74-ben az épületet átalakították az új funkciónak megfelelően, de 1995-ig még itt volt „társbérletben” a Magyar Olajipari Múzeum is, amelynek távozása után jelentős felújításra került sor. A mostani munkálatok a műemlék teljes egészét érintették, mivel az elmúlt negyedszázad alatt meglehetősen rossz állapotba került, a homlokzat a beázások következtében több helyen sérült, a tetőtér hasonlóképpen, hogy csak a legsúlyosabb problémákat említsük. Az állandó megyetörténeti kiállítás muzeális korú volt, helyére *Elődeink élete* címmel várostörténeti tárlat kerül. A tervezett új interaktív állandó várostörténeti kiállítás a látogatók aktív bevonására számos lehetőséget kínál majd. Németh János keramikusművész kiállításának tartalma gazdagság az utóbbi másfél évtizedben készült legjobb műveivel, s a projekt része még Fekete György belsőépítész életművének új állandó kiállításon történő bemutatása.

az állandó
megyetörténeti
kiállítás muzeális
korú volt,
helyére *Elődeink
élete* címmel
várostörténeti
tárlat kerül

a zöldmezős
beruházás
kivitelezése 8,3
milliárd forintból
történik a Göcseji
Múzeum épülete
mellett

- ¶ 2020 júliusában az alapkövetéssel elkezdődött a Mindszentyneum, a Mindszenty József bíborosnak és a kommunista diktatúra egyházüldözése áldozatainak emléket állító múzeum és zarándokközpont építkezése. A zöldmezős beruházás kivitelezése 8,3 milliárd forintból történik a Göcseji Múzeum épülete mellett. Az új épületben az állandó és időszak kiállítások mellett konferenciaterem, irodák és közösségi helyiségek is lesznek.
- ¶ A Modern Városok Program keretében megépülő Mindszenty Múzeum több mint ezerkétszáz négyzetméteres alapterületű, pinceszinttel, tetőtérrel és három további szinttel meglehetősen jelentős méretű épület, lényegében szerkezetkészen áll jelenleg, honlapja önállóan, illetve a Göcseji Múzeum weboldaláról is elérhető.
- ¶ Mindszenty József 1919 őszén lett a zalaegerszegi Mária Magdolna-templom plébánosa, 1944-ig volt Zalaegerszeg apátplébánosa, a város közéletében kiemelkedően fontos szerepet töltött be. Mindszenty építtette Kotsis István tervei szerint a zalaegerszegi neobarokk Jézus Szíve-ferences templomot és kolostort. A templomot 1925 júniusában kezdték építeni az utolsó magyar király, Boldog IV. Károly (1887–1922) emlékére, az ünnepélyes felszentelése 1927. szeptember 25-én történt meg. A szószéke Zita királyné személyes ajándéka. Emellett még más emlékeit is őrzi a város Mindszenty itteni tevékenységének.
- ¶ A Mindszentyneum földszintjén az előcsarnok közönségfogadó tér, annak minden szükséges kellékével, és itt alakítottak ki egy nagyobb és két kisebb rendezvénytermet is. Az állandó kiállítások termei az első és második emeleten (állandó) és a tetőtérben (időszak) sorakoznak, összesen 1150 négyzetméter területen, múzeumpedagógiai tér és vetítőterem csatlakozik ezekhez.
- ¶ A pinceszinten az előcsarnokot kiszolgáló kiegészítő funkciók – a ruhatár és a mosdóblokkok – található majd. Felsőzini parkoló is szolgálja a látogatókat.
- ¶ A Göcseji Múzeum felújítása, új állandó kiállítások létrehozása és a múzeumhoz szervezettel kapcsolódó Mindszentyneum felépítése egy sajátos múzeumbővítési példa, amelynek

Zalaegerszeg, Mindszentyneum, látványterv

Az új épületrész viszonylag nagy alapterületű, amelynek zöldteraszként kialakított lapos teteje használatba vehető, egy belső lépcsőn megközelíthető, és alkalmassá vált szabadtéri kiállítások rendezésére is, illetve részben zöldterületként is működik.

*költözés előtt
címmel a még
üres, de már
felújított egykori
takarékpalotában
kínált sétákat az
érdeklődőknek*

különlegessége részben a helyszínhez, Zalaegerszeg városához és a névadó személyéhez kapcsolódik. A Göcseji Múzeum a szeptember 18-i Kulturális Örökség Napjai egyik programjaként *Költözés előtt* címmel a még üres, de már felújított egykori takarékpalotában kínált sétákat az érdeklődőknek. A még műtárgyak és kiállítások nélküli terek egyedi élményt nyújtanak, a három alkalommal vezetett sétán a látogatók megtekinthették az épület újjávarázsolt pincehelyiségét, a majdani állandó kiállítások termeit, a felújított kovácsoltvas lépcsőkorlátot, az átalakított időszaki kiállítótermet, a modern világítástechnikát, még a tetőtéri irodahelyiségeket is. Mindhárom sétát más-más múzeumi munkatárs vezette, így azok más útvonalat és tematikát érintettek.

¶ E rövid áttekintésből is kiderül, a múzeumépületek bővítései szinte elkerülhetetlenek a 21. században. A terjeszkedés okai az új feladatok, a megváltozott követelmények, célok. Az itthoni pályázatok szövegében mindig ugyanazok az elemek szerepelnek a bővítések céljaként – közönségfogadó terek, gyermekfoglalkoztatók, boltok, kávézók, kertek-teraszok, restaurátor-műhelyek és konferenciatermek. Ezekhez gyakran társulnak a műszaki felújítás és korszerűsítés feladatai, jelezve az épületek általános leromlott állapotát, és fontos, nélkülözhetelenné vált feladat az akadálymentesítés. Nálunk (még) nem, de a külföldi példák esetében a könyvtár, olvasóterem, oktatási központ, sőt színházterem, kilátóterasz is megjelenik a kínálatban, és mindez jól érzékelteti azt a funkcióváltozást, amely a 21. századi múzeumépületeket jellemzi. Meglepőnek tűnhet, de elgondolkodtató, hogy az itthoni, alapításkori ideáloktól, a „kultúrpalota”, a „közművelődés háza” típusától nem is olyan nagyon tér el ez az új, a bővítések révén megteremtett múzeumépület-ideál.

A bécsi Lederer-gyűjtemény magyar vonatkozásai,
Szinyei-hamisítványok típusai, Bak Imre Arc-képei,
kortárs geometrikus tendenciák, holland festők magyar modellje,
a most nyílt Q Contemporary, Fortepan Masters könyv
és az a csodálatos Déli Pályaudvar

34 — 38

„Megjelent ez a furcsa szellem,
aki magyar volt és átélte
a huszadik századot”
Fortepan Masters

40 — 45

Eternal smile :)
A neolitikumtól a posztinternet
művészetig és vissza

nka

19. évfolyam

2021 / 4. szám, 1280 Ft

130

elofizetes@artmagazin.hu

Museo di Castelvecchio, Verona
Tervez6: Carlo Scarpa

KOVÁCS CSABA

GONDOLATOK A MÚZEUMOKRÓL...

...EGY TERVEZŐ ÉPÍTÉSZ SZEMÉVEL

TA mai értelemben vett múzeumok a 18–19. században jelentek meg Európában, amikor a közművelődés eszménye elterjedt. Jellemzően művészeti és tudományos gyűjtemények elhelyezésére, illetve bemutatására létrejött intézmények vették fel ezt a nevet. Magyarországon a legrégebb nagy jelentőségű múzeum a Nemzeti Múzeum, amelyet a 19. század elején gróf Széchényi Ferenc alapított. A múzeum – alapítása után három évtizeddel – egy rendkívül tekintélyes, Pollack Mihály által kimondottan erre a célra tervezett klasszicista épületben kapott helyet. Ennek a típusú múzeumépületnek korábban nem volt kiforrott előképe, leginkább egy arisztokrata reprezentatív palotájára emlékeztet.

¶ A késő középkortól királyok, arisztokraták a magánkastélyaikban, palotáikban helyezték el kincseiket, művészeti vagy tudományos jellegű gyűjteményeiket, így ezek váltak mintává a múzeumépítéssel kezdeti időszakában. Az első híres múzeumok reprezentativitásra törekedtek, sokszor szimmetrikus és monumentális a szerkesztésük, szimbolikájuk pedig kifejezte a tudomány és művészet növekvő társadalmi rangját, megbecsültségét. Térrendszerük belső udvarok köré szerveződő széles folyosókról nyíló teremsorokból, impozáns előcsarnokokból, lépcsőrendszerekből, ünnepélyes nagyteremből vagy kupolacsarnokból állt.

¶ A kor klasszicista esztétikája és szerkesztésmódja Londonban (British Museum, alapítva 1753), Berlinben (Altes Museum, alapítva 1828, Neues Museum, alapítva 1841), Budapesten (Magyar Nemzeti Múzeum, alapítva 1802, épült 1837–1847) jelentős múzeumépületek térrendszerét és stílusát határozta meg. Míg a korszak első időszakában hagyományos építéstechnikával készültek ezek az épületek, később egyre inkább tért hódítottak az új acél- és üvegszerkezetek, amiket a gyorsan fejlődő ipar jelentős teljesítményeként tarthatunk

*az első híres
múzeumok
reprezentativitásra
törekedtek*

*később egyre inkább
tért hódítottak
az új acél- és
üvegszerkezetek*

számon.¹ Így – köszönhetően a technikai fejlődésnek – az új múzeumépületek egyre inkább képesek voltak specializálódni, és különösen a természetes fény bevitele tekintetében a 19. század végére – immár historizáló, majd szecessziós stílusban – magas fokú funkcionalitást elérni. Budapesten a Szépművészeti Múzeum (alapítva 1896, épült 1900–1906), a Múcsarnok (épült 1895–1896), és az Iparművészeti múzeum (alapítva 1872, épült 1893–1896) egyaránt ezt a korszakot reprezentálja.

¶ A Schickedanz Albert² által tervezett Múcsarnok kiállítóterei kizárólag a műtárgyak optimális bemutatását szolgálják, a szórt természetes fény felülről érkezik valamennyi kiállítóterbe, bőséges megvilágítást biztosítva, egyben a falakat felszabadítva az ablakok funkciójától, így a kiállítandó festmények, műtárgyak immár kompromisszummentesen helyezhetők el. Ebben a korszakban a mesterséges megvilágítás lehetősége még nagyon korlátozott volt, az elektromos áram felhasználása kísérleti fázisban, illetve gyerekcipőben járt. A múzeum- és kiállításepítészet – a korra jellemző patetikus szimbolika és a kor ízlésének megfelelő antikizáló építészeti stílus magas szintű megfogalmazása mellett – így teljes egészében a természetes fény bevezetésére, a műtárgyak optimális elhelyezésére, a látogatók útvonalának vezetésére koncentrálhatott.

¶ A 19. század szellemisége nemcsak a múzeumépítészetet termelte ki, hanem a műemlékvédelem eszméje és intézményrendszere is ekkor fejlődött ki. A nagy francia forradalom arisztokráciát sújtó pusztítása olyan mértékű volt, hogy maga a forradalmat irányító konvent intézkedett a kastélyok és műtárgyak védelméről. Szimbolikusan ezt tekinthetjük a – modern – műemlékvédelem kezdetének. A romantika, majd az azt követő historizmus során a fejlett európai országok többségében megalakultak az államhoz kapcsolódó műemlékvédelmi szervezetek, ebbe a sorba illeszthető a magyar intézményes műemlékvédelem kiépülése is.³ Ebben megmutatkozik, hogy nemcsak a múzeumokban koncentrálódó gyűjteményi műtárgyakat tekintette a kor értéknek, hanem az épületállomány, a műtárgyak, sőt a hétköznapi tárgyak egy része is odafigyelést és védelmet érdemelt. Igaz, a kor purista szellemisége nagyon eltér a modernizmus vagy

a mesterséges megvilágítás lehetősége még nagyon korlátozott volt

maga a forradalmat irányító konvent intézkedett a kastélyok és műtárgyak védelméről. Szimbolikusan ezt tekinthetjük a – modern – műemlékvédelem kezdetének

Museo di Castelvecchio, Verona
Tervez6: Carlo Scarpa

sokszor újjáépít
és átépít, az
eredeti korrigált,
sőt időnként
elképzelt formáját
hagyományozva az
utókorra

napjaink műemlékfelfogásától, ezért a védelem mellett – bevetve kora teljes technikai arzenálját – sokszor újjáépít és átépít, az eredeti korrigált, sőt időnként elképzelt formáját hagyományozva az utókorra. Leghíresebb képviselője Eugène Viollet-le-Duc, aki a középkori francia műemlékek egész sorát építette újjá, az ő műve többek között a párizsi Notre-Dame közelmúltban sajnálatosan leégett rekonstrukciója, többek közt huszártornya is (1844–1864).

¶ A 19. század második felében már sok speciális terület is gyűjteményeket hoz létre. A Magyar Néprajzi Múzeum (alapítva 1872) kiemelkedően gazdag gyűjteménye is ekkor indul. A terepen dolgozó néprajzkutatók jelentős tárgyi és képi gyűjteményeket halmoznak fel. Az egész gyűjtési mozgalom hajtóereje az a felismerés, hogy a korábban sosem látott mértékben növekvő, expanzívan terjeszkedő ipari társadalmak teljes életmódrendszereket semmisítenek meg, ezzel együtt az adott kultúrát hordozó nép korábbi életvitelének építményeit, tárgyi emlékeit is. A Néprajzi Múzeum sorsához hozzátartozik, hogy csaknem 150 éves története folyamán nem épült kimondottan ennek a gyűjteménynek saját múzeum, így hatalmas gyűjteménye mindig erősen korlátozottan volt kiállítva.

az épület
különlegessége a
múzeum sajátos
és vitatható
helykijelöléséből
fakad

¶ Budapesten a közeljövőben fogják átadni a Néprajzi Múzeum új épületét (2022), amely a Városliget körüli múzeumi épületcsoportot fogja erősíteni. Az épület különlegessége a múzeum sajátos és vitatható helykijelöléséből fakad. Ezt a különleges helyet drámai történetű emlékművek és építmények egymást váltó sora erősítette. Az ötvenes években tíz méter magas talapzaton itt állt Sztálin nyolcméteres szobra. Ezt az '56-os forradalom első napján elbontották a budapestiek. A forradalom leverése után a talapzatot átépítették dísztribünné, így a kommunista reprezentáció után a szocialista reprezentáció uralta a teret. A rendszerváltás után az „integrálóházat” is elbontották, és 2006-ban itt épült fel a megosztó, de művészeti szempontból igen kvalitásos központi '56-os emlékmű.

ezt a különleges
helyet drámai
történetű
emlékművek
és építmények
egymást váltó sora
erősítette

*szinte lehetetlen
kihívások elé
állította a
tervpályázatra
meghívott hazai
és nemzetközi
építészeket*

*az építészeti
megoldást nem
a múzeum belső
igényei, hanem a
külső városi tér
problematikája
diktálja*

- Ilyen drámai előzmények és a „Liget” múzeumnegyedre kiírt, részben sikertelennek nyilvánított építészeti pályázatsorozat után meglepő módon az emlékmű jobb és bal oldalát is magába foglaló helyszínt jelölt ki a kormányzat az új múzeum helyéül, ami szinte lehetetlen kihívások elé állította a tervpályázatra meghívott hazai és nemzetközi építészeket. A győztesként kihirdetett terv, Ferencz Marcell alkotása a helyszín ellentmondásos adottságaira adott kreatív válaszként értelmezhető. A tervező az emlékmű két oldalán intenzíven emelkedő „zöld” köztereket hoz létre a múzeumi épület két szárnyának tetején, míg a középső részt a terepszint alá süllyeszti, így módon az emlékművet mintegy bekeretezi, a szárnyakat a középső részszel a terepszint alatt köti össze egyetlen hatalmas tömbbé. Az építészeti megoldást nem a múzeum belső igényei, hanem a külső városi tér problematikája diktálja. A föld alatti hatalmas zónák korszerű mesterséges megvilágítást kapnak, ami a műtárgyvédelemre összpontosító restaurátorok szerint jobb, mint a természetes fény. A furcsa, emelkedő homlokzatokat absztrahált népművészeti ihletésű, árnyékolóként is szereplő mintázatokkal fedi el, ezzel végképp szakítva a nagyközönség fejében élő hagyományos „házképtől”. Az összkép kiemelkedő tektonikus lemezekként vagy összetört és süllyedő épületalakzatokként egyaránt olvasható, várhatóan erős asszociatív tartalmakat fog hordozni, illetve kiváltani a látogatókból. Az építészeti megoldás megosztó egyedisége ellenére kétségkívül illeszkedik a kor mediatizált trendjeibe, működési minőségét majd az élet teszteli. A múzeum funkcionális létezését professzionálisan segíti a Vasáros Zsolt által tervezett raktározási és restaurálási központ, amely több múzeumot is kiszolgál.
- ¶ Visszatérve az eredeti gondolatmenethez: a modern korban a múzeumokhoz kötődő, hagyományként meglévő patetikus tekintélyelv sajátos változásokon esett át. Az állam szekularizációjával párhuzamosan a tudomány és a művészet minden korábbinál nagyobb tiszteletet kapott, és a társadalom növekvő hányada számára a múzeumok egy része pszeudoszokrális jelentőségre tett szert. A világ egyik leghíresebb, ikonikus múzeuma a Frank Lloyd Wright által tervezett New York-i Solomon R. Guggenheim Museum (1943–1959). A relatíve kis

épület organikus monumentalizmusa, a látogatói útvonal szimbolikus emelkedő spirálja, centrális átriuma, a felülről érkező természetes fény kezelése összhatásában a fogékony látogatóban a művészet temploma érzést keltheti, egy új típusú szent hely megjelenését hirdeti.

egyre több középkori épület túlélésének lett záloga a korábbi kiüresedett funkciók helyett a múzeumi funkció felvállalása

¶ Az új épületek mellett a műemlékvédelem is helyet követelt magának a múzeumépítészetben, egyre több középkori épület túlélésének lett záloga a korábbi kiüresedett funkciók helyett a múzeumi funkció felvállalása. Kiemelkedő és építészgenerációk számára példamutató példája a Museo di Castelvecchio (1959–1973) Carlo Scarpa tervezte épülete Veronában, ahol a középkori erődítményben a műemlékvédelmi elveket szabályozó modernista velencei charta⁴ előírásainak megfelelő, mégis rendkívül egyéni és invenciózus építészetrel hoz létre egy csodás múzeumot. Scarpa a kiállítási tárgyakat, így a múzeumi programot helyezi fókuszba, de építészeti-belsőépítészeti megoldásai olyan sokrétűen kifinomultak, hogy önmagukban is műtárggyá, sőt a kiállítással szimbiózisba kerülő összművészeti alkotássá válnak. Ekkor – az 1973-as olajválság előtti időszakban – még nem volt szempont az energiahatékonyság megteremtése, ami mára a régi épületek rekonstrukciója során és az új épületek tervezése közben is kardinális kérdéssé vált, ezért visszatekintve – építészeként – szinte irigykedve nézhetjük azt az alkotói szabadságot, amivel Scarpa dolgozhatott.

még nem volt szempont az energiahatékonyság megteremtése, ami mára a régi épületek rekonstrukciója során és az új épületek tervezése közben is kardinális kérdéssé vált

¶ A második világháború utáni időszakban az egész világban egyre több olyan múzeum épült, amely a modern funkcionalista elveknek megfelelően komplex kulturális centrum is volt egyben, a kiállítások mellett kellő teret kapott a kutatás, a restaurálás, a professzionális raktározás. Párhuzamos folyamatként a látogatók különleges igényei is egyre nagyobb figyelmet kaptak: a kiállításokon túl a rekreáció lehetőségei, a fizikai szükségletek, az oktatás és az emlékképzés terei. Így jöttek létre a múzeumi kávéházak, éttermek, a csatlakozó pihenőteraszok, kertek, parkok, a múzeumpedagógiai terek, múzeumi shopok.

a modern funkcionalista elveknek megfelelően komplex kulturális centrum is volt egyben

¶ Az egyre növekvő globális turizmus számára a kultúrafogyasztás elsődleges lehetőségévé vált a múzeumok, kiállítások

látogatása. Mire a 20. század hetvenes–nyolcvanas éveikhez érünk, a posztmodern korba, a múzeumok széles körben elterjedtek és specializálódtak a világban. Az építészet számára minden korszak megadta a maga kihívásait. Itt nem egyszerűen az adott korszak építészeti stílusáról van szó, hanem a kor kérdéseire, életfelfogására adott komplex építészeti válaszokról. A múzeumok pedig mindinkább egyedi sajátosságokat kívántak felmutatni, hogy a fokozódó globális versenyben saját értékkel bíró, megjegyezhető és emlékezetessé váló élmények kötődjenek hozzájuk.

a kor kihívásainak megfelelő, ikonikus épületeket hoztak létre

a saját múzeumi problematikájukon túli üzenetek hordozását is célul tűzik ki

- ¶ A sztárépítészek kultusza a posztmodern korszakban artikulálódik igazán, és ők a kor kihívásainak megfelelő, ikonikus épületeket hoztak létre. Renzo Piano és Richard Rogers Pompidou Központja Párizsban (1977), Hans Hollein Museuma Mönchengladbachban (1972–1982), vagy James Stirling Staatsgalerie épülete Stuttgartban (1979–1984) mind ennek a folyamatnak nagy hatású stációi. Ezek az épületek már részben a saját múzeumi problematikájukon túli üzenetek hordozását is célul tűzik ki, Piano és Rogers munkája komplex kulturális központ, amely radikális high-tech megoldásaival, nagy flexibilitású kiállítótereivel, a homlokzatra helyezett, építészeti alakító elemként kezelt gépészetével, önnön újszerű értékeinek radikális felvállalásával válik ikonikussá és rendkívül népszerűvé. Hollein épülete egyes műtárgyakra vagy műtárgycsoportokra közvetlenül reagáló téri elemekből, szinte tértörésekből építkezik, és önmagában emlékeket, utalásokat, építészeti asszociációkat gerjeszt, miközben új típusú, a táji-városi környezetbe integrálódó topológiát teremt. Stirling hasonlóan viszonyul a városhoz, épületét a városi struktúra szerves részeként alkotja meg, historikus építészeti utalások és téri-formai elemek alkalmazásával fogalmazza meg üzenetét, miközben rendkívül karakteres és jól megjegyezhető anyag- és színhasználattal teszi abszolút felismerhetővé és megjegyezhetővé, valódi posztmodern ikonná a galériát.
- ¶ Ebbe a folyamatba illeszthető, de már a következő évtizedet jellemzi a párizsi Louvre bővítése (1983–1989). A Louvre, amely királyi kastélyként sok évszázadon keresztül épült és átépült, már régen múzeumi funkciót töltött be, de a François

Reichstag Dome, kupola, Berlin
Tervező: Foster + Partners

Neue Staatsgalerie, Stuttgart
Tervezó: James Stirling

Mitterrand elnök személyes felkérésére Ieoh Ming Pei által tervezett rekonstrukció és bővítés új közönségforgalmi terei fölé emelt üvegpiramis – a fantáziát megragadó szimbolikus építmény – sajátos kontrasztot alkot az archaikus épülettel, érdekessége új lendületet adott a sikertörténetnek. A Louvre hatalmas gyűjteménye önmagában is a világ egyik legmeghatározóbb múzeumává teszi ezt az épületet, de az üvegpiramis képes erősíteni ezt, mivel a korszerű hírcsatornákon igen hatékonyan, misztikus képet tud közvetíteni.⁵

felismerik jelentős hatásukat és üzenethordozó képességüket

¶ Ahogy az újabb korok jönnek, a múzeumépítési kedv nem lankad, nem túlzás korunk katedrálisainak tekinteni a régi nagy gyűjtemények és a kortárs művészetek új palotáit. A politika is teret és további lendületet ad a múzeumépítéseknek. Az építészet ezen szegmense politikai vezetők fókuszába kerül, felismerik jelentős hatásukat és üzenethordozó képességüket, amit sok kitűnő épület születése követ. Egyenértékűnek tekinthető alkotások jönnek létre a rekonstrukciók és az új építmények területén. A múlt maradványainak felhasználása kulturális és múzeumi célra nemcsak a megőrzendő, de eredeti funkciójukat elveszített épületek praktikus hasznosítása miatt őrzi töretlen népszerűségét, hanem a történetiség atmoszférájának identitáserősítő, az ezredfordulóra felértékelődő képessége miatt is. Ez a hasznosítási törekvés az immár fontossá váló energetikai és fenntarthatósági szempontok miatt fokozódó műszaki-építészeti kihívásokat jelent az építészek számára. A régi esztétika értékeinek lényegi megőrzése és az új hőszigetelési, épületgépészeti követelmények teljesítése olyan ellentmondásos feladat, amelyet sokszor csak radikális áldozatok árán lehetne megoldani, ami tulajdonképpen azt jelenti, hogy – a konkrét adottságok és követelmények függvényében – többnyire nem lehet teljeskörűen megoldani.

fokozódó műszaki-építészeti kihívásokat jelent az építészek számára

¶ Az ezredfordulóhoz közeledve az újabb jelentős mérföldkövek közé tartozik a Reichstag épülete, amit eredetileg 1894-ben a német törvényhozás épületeként vettek használatba. A Reichstag leégése a felhatalmazási törvény elfogadásához és a náci párt teljhatalmához, majd a Harmadik Birodalom átokfutásához vezetett, ezért az épület a 20. századi

történelemben szimbolikus szerepet kapott. Az épület sokáig üszkös rom maradt, és csak a berlini fal ledöntése és Németország immár demokratikus újraegyesítése után került napirendre a teljes újjáépítése. Elgondolkodtató, hogy az emlékezetpolitika és a szimbolikus építkezés iskolapéldájává váló rekonstrukció építészé az angol Sir Norman Foster. Neki volt bátorsága és talán kellő elfogulatlansága, hogy a Reichstag megsemmisült eredeti kupolája helyett látogatható high-tech üvegkupolát tervezzen az épületre (1992–1999), ami csodás panorámát és fantasztikus térélményt nyújt, rálátást enged a német törvényhozásra – a tényleges és a szimbolikus politikai működés és a látogatható múzeum eszméje és gyakorlata összekeveredik, ezzel új mérföldkő keletkezik a múzeumi tematikák sorában, a történelmi múlt mellett az élő és működő parlament kerül a kiállítás fókuszába.

a tényleges és a szimbolikus politikai működés és a látogatható múzeum eszméje és gyakorlata összekeveredik

¶ Az egyesítés utáni Berlin jelentős múzeumépítése Daniel Libeskind Zsidó Múzeuma (1988–1999), amely a Berliini Múzeum barokk épületének radikális bővítéseként jött létre. Ez az épület is az emlékezetpolitika intenzív megjelenését jelzi. Dekonstruktivista építészeti stílusa, intellektuális háttérű, spekulatív és asszociatív geometriája, univerzális drámai megformálása építészeti szempontból teljesen más, mint Foster high-tech világa, mégis rendkívüli erejű épület, ami már egyértelműen jelzi, hogy az építészeti koncepció a kiállítással egyenértékű üzenethordozóvá vált. Ez már a poszt-posztmodern korszak, amit több világhírű példával is jellemezhetünk. Az egyik leghíresebb a Frank O. Gehry által tervezett, Bilbaóban épült Guggenheim Museum (1991–1997). Ezt az épületet különleges, szinte kozmikus plaszticitása miatt szintén a dekonstruktivista irányzatba szokás sorolni. Az épület annak bizonyítéka, hogy immár a tartalom fölé tud nőni a forma, mégis elfogadják, mivel ez az egyetlen épület képes volt a globális kulturális és turisztikai térképre feltenni Bilbao városát, amiről addig főleg focicsapata és a baszk szeparatista terrorizmus miatt hallhattak az emberek. Ez már az erősödő elektronikus média világa, ahol a híradásokban és a világhálón megjelenő figyelemfelhívó és megjegyezhető – ikonikus – képek uralják a terepet.

az építészeti koncepció a kiállítással egyenértékű üzenethordozóvá vált

Tate Modern, London
Tervezô: Jacques Herzog, Pierre de Meuron

¶ A korszak londoni művészeti galériája a Jacques Herzog és Pierre de Meuron szerzőpáros által tervezett Tate Modern (1994–2000). Ez az épület az eredetileg profán rendeltetésű, de funkcióját vesztett energiaelosztóból és annak bővítéséből jött létre, és azt példázza, hogy a múltból örökölt ipari létesítmények is különleges atmoszférával tudnak hozzájárulni a kortárs kultúra új épületeihez. Az épület régi csarnokának újrafogalmazása, az eredeti és a kortárs elemek különös hangulata nagyon inspiráló teret eredményezett, a hatalmas, flexibilis térbe rendszeresen állítanak ki installációs jellegű kortárs műveket.

¶ A közelmúlt múzeumépítési világeseményei közül négyet emelnék ki, amik újabb irányokat jelölnek ki. A 21. század építészeti korszakát jobb híján a pluralizmus korszakának szokás nevezni.⁶ Nincsenek többé mindent meghatározó, uralkodó építészeti stílusok, az építészet globális és lokális tereit egymás mellett élő, de egymástól sokszor radikálisan különböző stílusok jellemzik. A jelenségeket lehet címkézni, de sok címke-re lenne ehhez szükség, mivel lényegi és kisebb eltérések keveredéseivel változatos építészeti produktumok születnek, szinte felfoghatatlan tömegben. Az uralkodóvá vált internetes térben akadálytalanul áramlanak az építészeti eszmék, és minden korábnál nagyobb tömegben ismerhetők meg az épülő minőségi épületek, ami azt jelenti, hogy most már a periférián is van esélye – akár globális ismertségre is esélyes – minőségi épületek megjelenésének, miközben a nagy gazdasági és kulturális centrumokban vagy az ilyen szerepre törekvő, hatalmas pénzügyi erővel rendelkező feltörekvő városokban minden korábbi fantáziát meghaladó kulturális és múzeumi épületek épülnek.

¶ Az új és régi értékek szimbiózisára jellemző megosztó, mégis kiemelkedő példa a David Chipperfield angol építész által tervezett berlini rekonstrukció, a Neues Museum (1997–2009) felújítása. Chipperfield itt az érzékenységnek, sőt sokszor a kifinomult érzékiségnek új dimenzióit mutatja meg, ezzel az anyagszerűségnek, a történelem rétegeinek, az értékek kontrasztjának és egymásba szövődésének, régi és új ellentétének és szimbiotikus együttlétének új útjait nyitja meg.

*most már a
periférián is van
esélye – akár
globális ismertségre
is esélyes –
minőségi épületek
megjelenésének*

Ez a gondolkodásmód széles körben megjelenik a műemlék-
védelem területén, de azon túl, az egyszerűbb, nem védett
régie épületek továbbéléséhez is új utakat mutat. Az épület sa-
ját értékei és a kiállított tárgyak együttesen teremtenek kü-
lönleges történelmi atmoszférát.

*az egész építészeti
konceptió lényegi
eleme, hogy ősi
szent helyre épül,
és ezt úgy mutatja
meg az építész, hogy
szinte egy régészeti
feltárási folyamatot
tud a látogató
átélni*

¶ Ez a fajta érzékiség, bár kissé eltérő módon, de Peter Zumthor
Kölnben épült Kolombájában (2003–2007) is megjelenik.
Zumthor épületében a radikálisan semleges modern építé-
szet és a végtelen mélységig kibontott, szinte a múltba vesző
történetiség rendkívüli egységbe kerül, így teljes hitelesség-
gel és érzékiséggel képes megjelenni a kortárs új ember múlt-
jelen viszonya. Az egész építészeti koncepció lényegi eleme,
hogy ősi szent helyre épül, és ezt úgy mutatja meg az építész,
hogy szinte egy régészeti feltárási folyamatot tud a látoga-
tó átélni. A múlt homályába vesző szent helyek (templomro-
mok) sorozatára szervesen épül rá az ezt bemutató misztikus,
természetes fényekkel átjárt monumentális tér és a minima-
lista esztétika elvárásainak megfelelő perfekt kortárs művé-
szeti galéria, ezzel csendesen, de mégis szinte deklarációsze-
rűen kijelentve a művészet szakralitásának magától értetődő
tényét. Gondolatai – írásain és épületein keresztül – rendki-
vüli hatást gyakoroltak a perifériákon alkotó építészekre, má-
sok mellett különösen nagy erejű a „szépség kemény magva”
című esszéje.⁷ Zumthor egész munkásságára jellemző a szin-
te szerzetesi elmélyültségben való létezés és alkotás, ezzel az
anti-sztárépítész prototípusát teremti meg, miközben media-
tizált és globalizált világunkban mégis sztárként jelenik meg
csendes beszédű, de nagy hatású munkáival.

¶ A történelemhez való viszony megfogalmazása mint alapvető
építészeti kihívás különösen jellemző a 21. század elején, eh-
hez pedig más fontos kérdések is társulnak, mint például a
már említett fenntarthatóság sorskérdései. Bizonyos értelme-
zésben a kettő szorosan összefügg, sőt ugyanaz a kérdés, az
ember földi jelenlétével, hatásával, sorsával, múltjával és jö-
vőjével foglalkozik. Wang Shu kínai építész Ningbo Múzeuma
(2008) ezeket a kérdéseket fogalmazza meg. A monumentális
múzeum a területen korábban létezett, de teljesen lerombolt
hétköznapi városnegyed építési törmelékeiből hozza létre

Kolumba Museum, Köln
Tervező: Peter Zumthor

Kolumba Museum, Köln
Tervező: Peter Zumthor

Ningbo Historic Museum
Tervező: Wang Shu

Ningbo Historic Museum
Tervező: Wang Shu

nehéz eldönteni,
hogy valami
természeti
képződmény,
archaikus építési
emlék vagy valami
modern erőd
gondolata vezette
az építész kezét

kollázsszerű homlokzatburkolatát, mint ahogy levetett ruhák maradványaiból egy rongyszőnyeget szóttak korábbi idők szorgalmas kezei, ezzel drámai erejű monumentális épületet képes emelni. Ez a régi-új szövet egészül ki a mai szerkezetekkel és anyagokkal, megformálása pedig gazdag asszociációkra ad alkalmat, mivel nehéz eldönteni, hogy valami természeti képződmény, archaikus építési emlék vagy valami modern erőd gondolata vezette az építész kezét. Szimbolikusan az emberi kultúra újraépítése jelenik meg az összes mai dilemmájával, ősi múltba mutató kötődéseivel, miközben egy perfekcionális és az egyre erősödő birodalmi Kínához méltó óriási kulturális beruházást látunk.

¶ Más feltörekvő, gazdag országok is rendkívüli teljesítményeket mutatnak fel, az egyik leginkább figyelemre méltó a közelmúltban Abu Dzabiban Jean Nouvel és a Buro Happold tervei szerint felépült Louvre Abu Dhabi (2007–2014), amely a sivatagi ország körülményeihez illesztett fantasztikus építészeti mű, célkitűzése a keleti és a nyugati művészet bemutatása. Az építész esszenciális és sokkolóan kreatív humánus monumentalizmusa nemcsak a környezeti, de a kulturális adottságokat is sikeresen integrálja művébe, így az arab kubahévípítést fehér tömbjei és a hatalmas árnyékoló kupola futurisztikus, mégis a sivatagi törzsek kopottas sátrainak árnyékait idéző megoldásai elvarázsolják a látogatót.

a téma sosem volt
aktuálisabb, korunk
embere számára
éppoly releváns,
mint a gótika
embere számára
a katedrálisépítés
volt

¶ Valahol itt tart a mai múzeumépítészet. Írásomban nem a teljességre törekedtem, hanem jellemző építészeti fókuszokkal kívántam felvázolni egy nagy történelmi képet. A téma sosem volt aktuálisabb, korunk embere számára éppoly releváns, mint a gótika embere számára a katedrálisépítés volt. Miközben persze akkor sem csak katedrálisok épültek, hanem kis kápolnák, falusi, kisvárosi templomok is – ma sem más a helyzet, a múzeumépítés terén sem.

*(A szerző Ybl- és Pro Architectura díjas építész,
habilitált egyetemi docens)*

- [1] Joseph Paxton 1851-es Kristálypalotája (The Crystal Palace) Londonban, a Nagy Kiállításra (Great Exhibition) moduláris acél-üveg szerkezetből épült kiállítócsarnok, gyors felépítése, hatalmas méretei, fénnel átjárt terei a nagyközönség számára is demonstrálták a kor (ipari forradalom kora) technikai fejlődését. Ettől fogva az építőipar növekvő mértékben alkalmazott acél és üvegegyipari termékeket, összhangban a háttérpár dinamikus fejlődésével.
- [2] Schickedanz Albert festő, építész, rajz- és alaktantanár a magyar millenniumi emlékezetpolitika jeles építész, neki tulajdonítják a sugárat lezáró Hősök tere megfogalmazását. A Millenniumi Emlékmű, a Múcsarnok és a Szépművészeti Múzeum egymásra figyelő, egymást erősítő tervezésével urbanisztikai szintre emelte a magyar múzeumépítészetet.
- [3] *A Magyar Műemlékvédelem korszakai. Tanulmányok.* Szerkesztette: Bardoly István, Haris Andrea. Országos Műemlékvédelmi Hivatal, 1996.
- [4] Velencei charta, nemzetközi egyezmény a műemlékek és műemlék helyszínek konzerválására és restaurálására (Velence, Olaszország, 1964). A modern műemlékvédelmi elvek legnagyobb hatású esszenciális megfogalmazása, melyet évtizedeken keresztül iránymutató alapidokumentumként követett a műemlékes szakma jelentős része. Mára vitatott mint kizárólagos iránymutató forrás, de hatása ma is jelentős.
- [5] Pei üvegpírisa archetipikussága és technológiai jellegének szimbiotikus ereje miatt rendkívüli módon tudja megragadni kortárs alkotók képzetét is, így szerepelt a Szent Grál lehetséges rejtekeként bestsellerregényben, az ebből készült hollywoodi közönségfilmben, de a világvége-küzdelem idegen gonoszának rejtekeként is más szuperprodukcióban. Szerzők, sztárok, filmek mutatják ismertségének és ikonikusságának potenciálját.
- [6] Az eredetileg politikai, majd kulturális területen is kiterjesztett fogalmat a posztmodern építészetelméletekre is elkezdték használni, majd a posztmodern mint szűkebb értelemben vett építészeti stíluskorszak elmúltával a fogalom általánosabb kiterjesztése terjedt el. A 21. század már egyértelműen stílusok, ideák, elméletek, pragmatikus gyakorlatok párhuzamos jelenségeként értelmezhető leginkább, mivel egyetlen „stílus” sem volt képes kizárólagosan dominánssá válni.
- [7] Peter Zumthor: *Atmosphere*, Birkhauser, 2006, Peter Zumthor: *Thinking architecture*, Birkhauser, 2010.

A Budavári Palota A épülete, 1975
Fortepan, Péterffy István

GRÉCZI EMŐKE

MŰZEUMI BERUHÁZÁSOK A HATVANAS ÉVEKBEN BUDAPESTEN

*a gazdátlan
gyűjtemények
és gazdátlan
épületek esetenként
véletlenszerű
találkozása mázsás
súlyokat helyezett
az utókorra*

*a gyűjtemények
jelentős része
már a beköltözés
pillanatában
kinőtte új otthonát*

IMost, hogy egy korszak szimbóluma, a teljes magyar múzeumi rendszert bő fél évszázadra erősen meghatározó, valaha egyszerre politikai és szakmai jóváhagyással a Budavári Palotában létrehozott múzeumi negyed lassan elveszíti múzeumjellegét, érdemes rátekinteni a hosszú – sokszor 1957-től számított – hatvanas évek múzeumépítészetére, amelyet szokás egyfajta aranykornak is tekinteni, holott mára világosan látszik, hogy a gazdátlan gyűjtemények és gazdátlan épületek esetenként véletlenszerű találkozása mázsás súlyokat helyezett az utókorra. Kétségtelen, számtalan műkincset és dokumentumot sikerült ily módon megmenteni és elszállásolni, méltatlan helyzetbe került műtárgygyűttesek és hagyatékok letek otthonra adminisztratív és fizikai szempontból egyaránt. Körképünkben, melyben nagyobb hangsúlyt kap – mintegy tipikusként – a Semmelweis Orvostörténeti Múzeum, látható majd, hogy a gyűjtemények jelentős része már a beköltözés pillanatában kinőtte új otthonát, manapság az érintett intézmények többsége a rekonstrukció igényével, megoldatlanságával, reménytelenségével küzd.

IBármennyire hihetetlen, de a múzeumalapítások és múzeumépítések zömében nem politikai döntések nyomán, pusztán politikai jóváhagyással történetek. Ezek a jóváhagyások ugyanakkor feltételei voltak a tervek megvalósulásának. Elhivatott műemlékesek, szakmai szervezetek elszánt képviselői (nem feltétlenül közgyűjteményi kötődéssel) és segítőkész minisztériumi középvezetők találkozásából születtek múzeumok. Az írás fókuszában a SOM áll, de a múzeumalapítás és -építés részleteit egy nagyobb látószög előzi meg. Magyar Nemzeti Galéria, BTM Vármúzeum, Országos Széchényi Könyvtár, Petőfi Irodalmi Múzeum, Közlekedési Múzeum, Öntödei Múzeum, Színháztörténeti Múzeum, Nagytétényi Kastélymúzeum, Legújabbkori Történeti Múzeum (Magyar

Munkásmozgalmi Múzeum), Kereskedelmi és Vendéglátóipari Múzeum, Kiscelli Múzeum és az Arany Sas Patikamúzeum. És ez csak Budapest.¹

MÚZEUMI HONFOGLALÓ

¶ Bő évtizeddel vagyunk a második világháború után, de rengeteg műemlék még mindig romokban áll. A megoldatlanság a sérült épületek állapotát tovább rontotta.² Az elképzelés és a pénz hiányán túl nyilvánvalóan nem segített a műemlékvédelem intézményrendszerének többszöri átszervezése 1945-öt követően. Az 1949-ben létrehozott, és négy év múlva megszüntetett, Ortutay Gyula vezette Műemlékek és Múzeumok Országos Központja (MMOK) kapta feladatul a háború előtt műemléknek nyilvánított épületek felmérését, a helyreállítás tervezését, Dercsényi Dezső, illetve Gerő László vezetésével. A korszakban a vonatkozó épületek állami kézbe kerültek, védeltséget a károk és hiányok ellenére tömegesen osztottak – mindez nem járt rekonstrukcióval, még állagmegóvással sem.

védeltséget a károk és hiányok ellenére tömegesen osztottak – mindez nem járt rekonstrukcióval, még állagmegóvással sem

¶ Már elkezdődött a múzeumalapítások időszaka az MMOK regnálása idején, bár még visszafogottan: 1952-ben jött létre az Országos Színháztörténeti Múzeum Hont Ferenc vezetésével, és csatolt részeként megkapta a Gobbi Hilda kezdeményezte Bajor Gizi Színészmúzeumot is. (A hasonló intézmények sokéves kálváriáját ismerve egészen hihetetlen lenne, hogy Bajor Gizi halála után egy évvel már létre is jött a nevét viselő múzeum egykori otthonában. De nem hihetetlen Gobbi Hilda politikai kapcsolata ismeretében.) A története kezdetén filmtörténeti intézetként is működő múzeum és gyűjtemény 1954 óta lakik a háború után államosított Krisztina körúti Áldásy-palotában.³

¶ Már látható itt az a koncepció, amely szerint gazdátlan és hontalan gyűjteményeknek helyet keresnek, ha kell, múzeumot alapítanak számukra. A Nemzeti Színház ereklyetárának kellett elhelyezést találni, miután az EMKE-ház, ahol korábban őrizték, komolyan megsérült az ostrom idején.

Gobbi Hilda a Bajor Gizi Színházmúzeumban a magyar színházi élet emlékeinek megőrzésére felajánlott tárgyak gyűjtésekor, 1981
Forrtepan, Szalay Zoltán

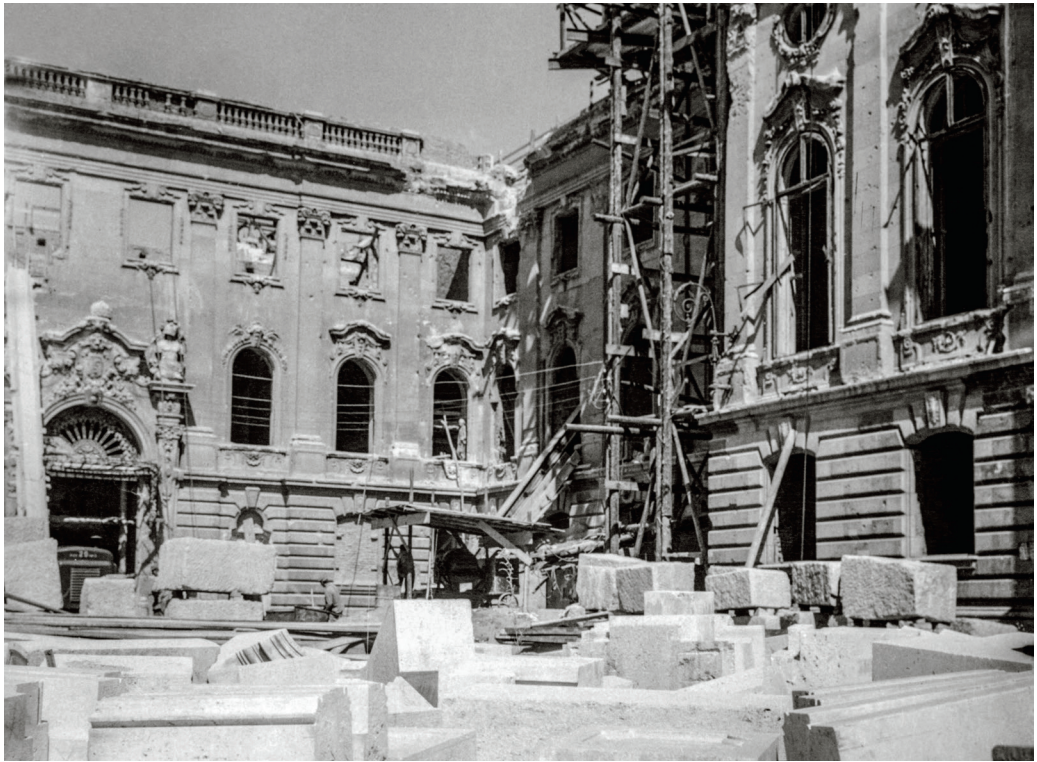

Budavári Palota, a Nagy udvar, középen az Oroszlános kapu, 1958
Fortepan, Magyar Nemzeti Galéria / Adattár

az intézmény
további tereket
igényel, a
gyűjtemények
és kiállítások
elhelyezése
ideiglenes
és kényszerű

Ugyanekkor Gobbi Hilda nemcsak Bajor Gizi tárgyi emlékeit tartotta egyben, de összeszedte Jászai Mari és Márkus Emília magán- és közgyűjteményekben fennmaradt relikviáit – gyűlt az anyag, és egyre égetőbb szükség lett volna egy olyan intézményre, amelyben a magyar színháztörténet emlékei ép-ségben megmaradnak, és elérhetővé válnak a kutatás számára. Miközben egy Petőfi Sándor utcai lakásban elkezdődött a szisztematikus gyűjtés és katalogizálás, a Krisztina körüti épületből kiköltöztették az Elektromos Műveket, az államosítás után odatelepített lakót. A jelentősen gazdagodott gyűjtemény és az ezt kezelő személyzet számára rögtön kicsi lett a palota első emelete (mert eredetileg csak ezt kapta meg), így a folyosókon is irodákat kellett kialakítani. Az 1961-ben készült helyzetjelentés szerint az intézmény további tereket igényel, a gyűjtemények és kiállítások elhelyezése ideiglenes és kényszerű.

- ¶ Az MMOK megszüntetése (bukása) után a központosítás felszámolása felé indult el a múzeumok és műemlékek ügye.⁴ A decentralizáció kedvezett az alulról jövő kezdeményezéseknek, az irányítás átkerült a népművelési minisztériumhoz, azaz a miniszterhez és a múzeumi főosztályhoz. A műemlékek ügyét 1953-tól az Építészeti Tanács, majd az országos Építésügyi Hivatal műemlékes csoportja kezelte. (Ennek a folyamatnak volt része, hogy a vidéki múzeumokat fokozatosan a tanácsok kezébe adták.) A szakma ugyan az ötvenes évek közepén elindult folyamatot nem fogadta lelkesedéssel (hiszen ez a múzeumügy perifériára sodródását jelentette), ám ma már látható, hogy a politikától való függetlenedés nagyobb teret adott a független, szakmai kezdeményezéseknek. Vagyis ez a – korábbi évekhez viszonyított – depolitizált légkör vezetett a magyar múzeumtörténet és múzeumépítészet relatíve aranykorához.
- ¶ A Fővárosi Tanács 1949 januárjában állította fel saját tervezőirodáját FŐTI néven, ennek Preisich Gábor lett a vezetője.⁵ Pár hónappal később az irodát három vállalatra osztották, majd ebből kettőt, a város- és épülettervező részleget 1952-ben egyesítették, így született meg a Budapesti Városépítési Tervező Iroda, a BUVÁTI, melynek fontos szerepe lesz régi

Budavári Palota, a Nagy udvar, 1958
Fortepan, Magyar Nemzeti Galéria / Adattár

Már látható itt az a koncepció, amely szerint gazdátlan és hontalan gyűjteményeknek helyet keresnek, ha kell, múzeumot alapítanak számukra.

épületek múzeummá alakításában, különösen az irodát alapító és műemléki osztályát vezető Pfannl Egonnak köszönhetően. Működése nem vonatkozott a Budavári Palotára, az Építésügyi Minisztérium az egykori Várgondnokság utód-szervezeteként létrehozta az Országos Műemléki Felügyelőséget, mely a főváros területén csak a palota ügyeit kezelte. Minden más ügyben az 1961-ben létrejött, a tanács Városrendezési és Építészeti Osztálya alá rendelt Fővárosi Műemléki Felügyelőség járt el.

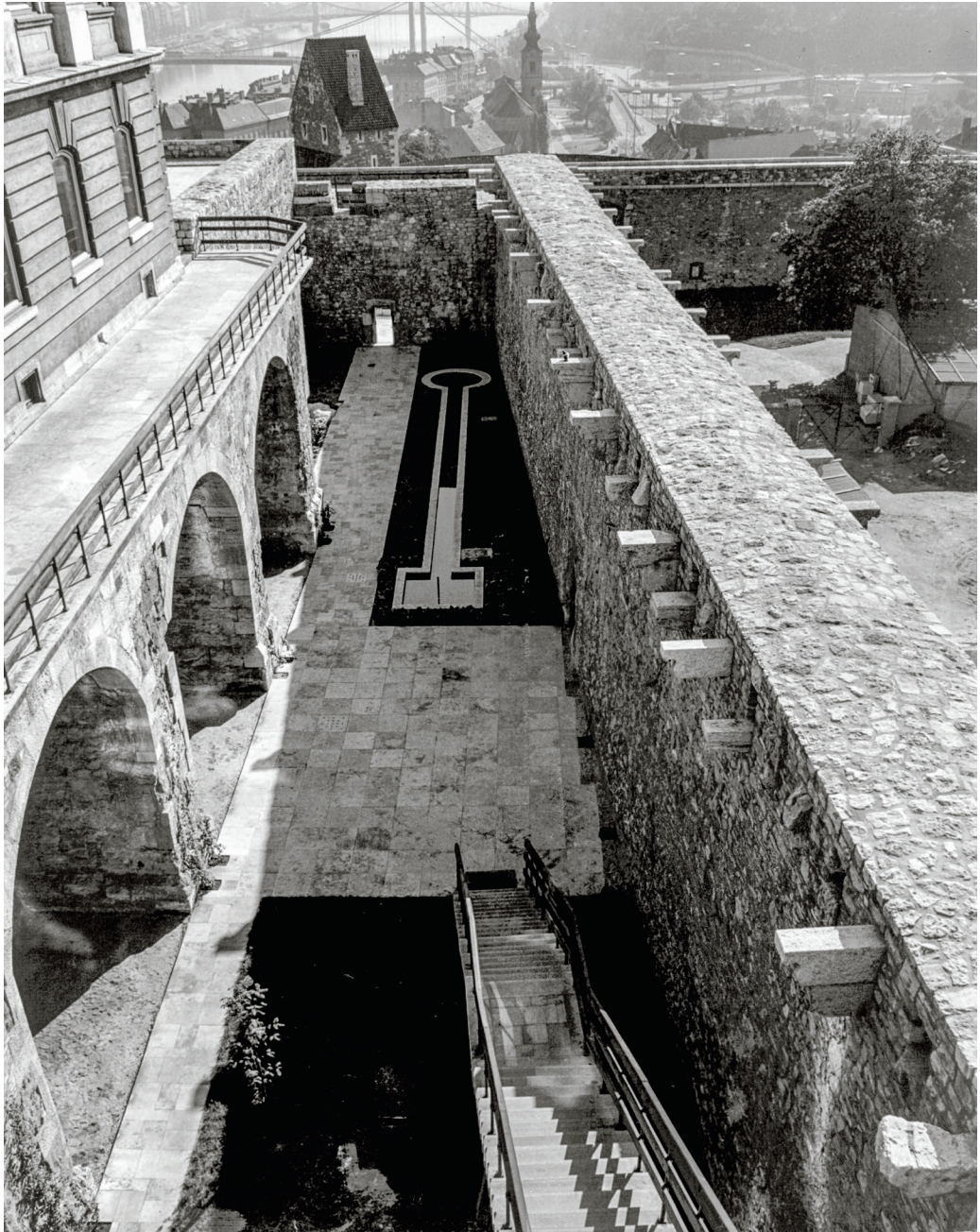
¶ A palota 1945 utáni építésének részletezése meghaladná e tanulmány kereteit, de a lényeges elemeket muszáj feleleveníteni, hiszen a korszak múzeumügyét alapvetően befolyásolták az épületkomplexumot érintő döntések. A palota olyan mértékben károsodott az ostrom során, hogy a megtartása is kétségessé vált. Érdekes ugyanakkor, hogy számos, elsősorban a középkori történetére utaló részlet nem került volna elő, amennyiben a harcok nem okoznak ilyen mértékű károkat, így jelen tudásunk az épületről lényegesen szegényebb lenne.⁶ A romeltakarítás egyben feltárást is jelentett, mely 1948–49-ben megtorpant, mert egy párthatározat politikai központot képzelt el benne, és csak tíz évvel később született az az elhatározás, hogy kulturális célokra, közgyűjtemények befogadására építik újra. Már 1948-ban felmerül, hogy egyetemi (Fülep Lajos) vagy kulturális (Perényi Imre) negyed legyen, végül ez utóbbi valósult meg egy évtizeddel később. Ha politikai funkciót kapott volna, akkor az árkokat, a középkori maradványokat visszatemetik, biztonsági okokból (Rákosi Mátyás irodája a D épület első emeletén kapott volna helyet).⁷ Máig nem szűnt meg a vita arról, melyik a „kívánatos” időszak a palotának, amelyet rögzíteni kell vagy érdemes, elsősorban a Hauszmann-féle architektúra érvényessége volt a kérdés, főleg a korábbi, újonnan feltárult évszázadok tudatában.

a romeltakarítás egyben feltárást is jelentett, mely 1948–49-ben megtorpant, mert egy párthatározat politikai központot képzelt el benne

Janáky István rekonstrukciós terve elvetette a kupolát, nála tornyok épültek (volna) vissza, Kotsis Iván még ezekről is lemondott volna. Kupola végül mégis lett (Hübner Tibor, de a tűformában végződő csúcsot Erdély Miklós tervezte), még ha nem is ott és nem is olyan, mint amilyen az ostrom előtt volt. Az építkezések először Janáky, majd 1959 és 1970 között Hidas Lajos, 1970 és 1985 között Jánossy György tervei alapján zajlottak. A déli szárny (a Budapesti Történeti Múzeum otthona) 1966-ban készült el, az északi (a Magyar Munkásmozgalmi Múzeum számára) 1967-ben, a B, C, D épület (a Magyar Nemzeti Galéria) 1975-ben, végül a nyugati szárny (az Országos Széchényi Könyvtár) nagyon elhúzódó rekonstrukcióját 1985-ben fejezték be.⁸

¶ A beköltözésre váró gyűjtemények szempontjából a belsőépítészeti elképzelés játszott fontos szerepet. Amikor ennyire az alapoktól nem is át-, hanem inkább felépül egy rekonstrukció, akkor lehetőség adódik múzeumi igények alapján felosztani a teret, a látogatók, a kiállítások, az irodák és a raktárak, műhelyek számára. Németh István (KÖZTI) volt a vezető belsőépítész. A Kaesz Gyula-tanítvány pályája elején konstruktivista enteriőrökkel kísérletezett, majd 1948 után fontos kiállítási installációk megoldásával és politikai vezetők otthonainak berendezésével bízták meg. Az 1958-as Brüsszeli Világkiállítás magyar éttermét is Németh tervezte, majd Hidas Lajos mellett a Budavári Palota belsőépítészeti irodájának lett a vezetője.⁹ Az első ütem 1968-ig, a második 1975-ig tartott. A korabeli értékelés szerint a legfontosabb feladat az eklektika száműzése volt. „Kiemelkedő alkotómunkát végzett Németh István. Bensőséges harmóniát sikerült kialakítania a megóvott eredeti falfelületek, architekturális motívumok tiszteltetűd kezelése, az új anyagok és szerkezetek, a fém-, üveg-, műanyagrendszerek alkalmazásával, több helyen vakmerően korszerű megoldásokkal.” Németh feladata az állandó kiállítások installációjára is kiterjedt. Elsőként a BTM-é készült el. „Nehéz, nyersen kezelt vasgerendák mint óriás fogók, polcok találják elénk a súlyos kőmaradványokat. [...] Az installáció alkotta térfűzés szűkületei és tágulatai úgy követik egymást, ahogy a látogató haladási intenzitása, koncentrálása

a korabeli értékelés szerint a legfontosabb feladat az eklektika száműzése volt

A Budavári Palota (korábban Királyi Palota) nyugati zárt udvara a Budapesti Történeti Múzeum bejáratától nézve, 1970
Fortepan, Simon Gyula

Kiállítótér a Budapesti Történeti Múzeumban, 1970
Fortepan, Simon Gyula

Lépcsőház a Budapesti Történeli Múzeumban, 1970
Fortepan, Simon Gyula

ekkoriban más
középületekben
is hasonló
anyaghasználat
volt a jellemző

megkívánja.”¹⁰ A világítótesteket, bútorokat szintén Németh tervezte. Vannak mindhárom múzeumi egységre (és a negyedikként megszülető OSZK-ra) jellemző elemek, a tardosi vörösmárvány padló, sűttői mészkő – márványt imitáló – falak, jugoszláv szürkemárvány posztamensek és lépcsők, réz korlátok és a kiállítóterek kivételével a lambériaborítás bátor használata – ez vagy Németh tekintélyének és iskolateremtő erejének köszönhető, vagy a korszellemnek, hiszen ekkoriban más középületekben is hasonló anyaghasználat volt a jellemző. Az A épületben Mózer Pál, a nyugati szárnyban (OSZK) Lőrinczi Edit volt a vezető tervező. Különösen az A épületben helyeztek hangsúlyt a reprezentációra és a monumentalitásra, a kiállítások igénye (ezeket Boreczky László tervezte) kevésbé számított.¹¹

¶ A Nagytétényi Rudnyánszky-kastély már messze túl volt virágkorán, a 20. századra tulajdonosai eladósodtak, 1904-ben pedig ki is égett. Már az Országos Földhitel Intézet tulajdonából államosították 1948-ban, Dáni Géza művészettörténész (a két világháború között résztulajdonos) barokk múzeumot képzelt el benne.¹² Voit Pál, az Iparművészeti Múzeum igazgatója partnere volt ebben, így megszerezte az épületet a Földművelésügyi Minisztériumtól, és még ebben az évben megnyílt az első, ideiglenes kiállítás. A KÖZTI 1951 októberében kapott megbízást a kastély múzeumi célokra való átalakítására. A feltáró kutatások (Csemegi József, Várnai Dezső) megállapították, hogy az alapozás, a falak, boltívek, faszervezetek állapota szörnyű, így az épület állagának megóvásával, alapozással, a falak megerősítésével kellett kezdeni a munkát. Ám ettől függetlenül 1952–53 folyamán úgy próbálta raktározási problémáit megoldani az Iparművészeti Múzeum, hogy Nagytéténybe szállította bútorgyűjteményének egy részét, így az Üllői úti épület földszinti galériái és üvegcsarnoka felszabadultak kiállítás céljára.¹³ A kastélyt – a főleg a budai várnegyedben foglalkoztatott – Borsos László és Thurszky Béla restaurálta, a kápolnát Jánossy György. Főleg a korábban kiégett első emelet engedte, hogy szabadon bánjanak a tereivel, ugyanis nem volt mit átmenteni. Az első állandó kiállítás 1968. május 8-án nyílhatott meg benne.

*a Petőfi Irodalmi
Múzeum 1954-
ben alakult meg,
és 1957-ben
elfoglalta a
Fővárosi Képtár
hílt helyét a
Károlyi-palotában*

¶ A Károlyi-palotát 1928-ban vásárolta meg a főváros, ahová 1933-ban a Fővárosi Képtárat költöztette. A harmincas években Wälder Gyula hozzá is nyúlt, hogy alkalmas legyen kiállítások számára. Idővel a BTM több gyűjteménye is beköltözött, a fővárosi múzeum legfontosabb képzőművészeti, régészeti és történeti kiállítóhelye volt. Az odaköltöztetett gyűjtemények egy része még azt követően is ott maradt, hogy 1957-ben a képtár az akkor alapított Magyar Nemzeti Galéria részévé vált, és el is költözött a palotából. Ezzel itt is elindult a nagy műtárgyvándorlás: a Magyar Munkásmozgalmi Intézet kiállításai számára átalakított volt Kúria épületét kiutalták az MNG-nek, ahol 1957. október 5-én megnyitotta első kiállítását. Ez a „végleges” elhelyezés az 1959-es kormányhatározatig tartott, amikor is megkapta – egyelőre papíron – a Budavári Palota B, C és D épületeit.¹⁴ A BTM Vármúzeuma a Szentháromság utcában működött, amíg nem tudott átköltözni a palotába, sürgősen, hiszen kellett a hely a Munkásmozgalmi Múzeumnak. Mely szintén ment a palotába azután. A Bajza utcai Petőfi-ház gyűjteményét 1946-ban a fővárosra bízták (mivel a Petőfi Társaságot fel is oszlatták), akárcsak addigi otthona, a Bajza utcai Feszty-ház rekonstrukcióját, és miközben ideiglenes otthonra lelt a gyűjtemény, gyarapodott József Attilára (Szántó Judit révén) és Ady Endrére (Böloni Györgynek köszönhetően) vonatkozó anyagokkal. A Petőfi Irodalmi Múzeum 1954-ben alakult meg, és 1957-ben elfoglalta a Fővárosi Képtár hílt helyét a Károlyi-palotában, Keresztury Dezső közvetítése eredményeként, aki a nyitó Arany János-kiállítást is rendezte. Ettől függetlenül a BTM gyűjteményei még évtizedekig a palotában laktak.¹⁵

¶ Az előbbieken olyan példákat mutattam be, ahol a beköltöző gyűjtemény és a birtokba vett épület között nem volt egyéb kapcsolat a praktikumon felül. Az alábbiakban olyan intézmények következnek, amelyek nem véletlenszerűen letek otthonra.

¶ Szállodások, vendéglátósok, cukrászdinasztiák, különböző ipartestületek gyűjteményei kallódtak el nyomtalanul a 20. század első felében (vagy kötöttek ki államosítás után például a BTM-ben), holott egy vendéglátóipari múzeum

1950-ben a
Budapesti
Cukrászok és
Mézskalácsosok
Ipartestületének
gyűjteményét
is felajánlották
az államnak, de
nem jött létre a
megállapodás

szükségessége evidens volt mindenki számára.¹⁶ A világháborút követő államosítások miatt tetemes mennyiségű tárgyi anyaggal és dokumentummal gyarapodhatott volna egy ilyen múzeum. 1950-ben a Budapesti Cukrászok és Mézskalácsosok Ipartestületének gyűjteményét is felajánlották az államnak, de nem jött létre a megállapodás. A kereskedelmi és a vendéglátóipari szakma is pártolta volna egy közgyűjtemény létrejöttét. A Venesz József vezette Budapesti Vendéglátóipari Tröszt és a Belkereskedelmi Minisztérium Vendéglátó Főigazgatósága (elsősorban Sívó Tibor) egyetértett abban, hogy be kell gyűjteni mindent, amit még lehet, és 1965. október 15-én minisztériumi határozatban megszületett a múzeum. A budai várbeli egykori Fortuna fogadót szemelték ki helyszíneként, kártalanítva az akkor ott működő vendéglátóipari egységet. A Fortuna utca 4. alatt 1788-tól nyílt meg Buda első kávéháza a városi tanács saját fogadójában. Néhány évtizeddel később már oktatási intézmény, 1945-ig különböző közigazgatási funkciókkal rendelkezik. Miközben az épületet a múzeum céljaira átépítették, zajlott a szisztematikus gyűjtés a vállalatoknál és a vendéglátós családoknál. A múzeum 1966. augusztus 19-én nyílt meg a *Szemelvények a magyarországi vendéglátás történetéből* című kiállítással. Fenntartója a Belkereskedelmi Minisztérium volt, de a vendéglátóipari vállalatok is hozzájárultak a költségeihez. Az épületben annak privatizációjáig tudott maradni a múzeum.

¶ A Kohó- és Gépipari Minisztérium 1957-ben döntött a Ganz Törzsgyár megszüntetéséről, mivel az öntödét akkorra körbenötte a Víziváros.¹⁷ A BUVÁTI 1960-ben a terület rendezését az építmények elbontásával képzelte el, ezt a javaslatát a főváros 1961-ben jóvá is hagyta. Ám a minisztérium már az öntöde bezárásakor értesítette a Műszaki Emlékeket Nyilvántartó és Gyűjtő Csoportot, hátha lenne mit megmenteni. A Kohászati Történelmi Bizottság titkára, Kiszely Gyula is megpróbálta műemlékké nyilváníttatni az épületet, hogy múzeumként megmaradhasson, illetve helyet kapjanak benne a fenntartónak kiszemelt Lenin Kohászati Művek (LKM – amely már működtetett egy Kohászati Múzeumot) irodái. Kiszely tervét pártolta a csoport (az Országos Műszaki Múzeum elődje) vezetője,

a minisztérium
már az öntöde
bezárásakor
értesítette a
Műszaki Emlékeket
Nyilvántartó és
Gyűjtő Csoportot,
hátha lenne mit
megmenteni

A Magyar Nemzeti Galéria megnyitója 1975. október 12-én. Középpontban Kállai Gyula, a Hazafias Népfront Országos Tanácsának elnöke. Előtérben (pöttös nyakkendővel) a Galéria főigazgatója, Pogány Ö. Gábor, 1975
Fortepan, Magyar Nemzeti Galéria / Adattár

Városligeti körút, a felvétel a Magyar Királyi Közelekedési Múzeum, az egykori Közlekedésügyi Csarnok romos épülete előtt készült 1959-ben
Fortepan, FSZEK Budapest Gyűjtemény / Sándor György

Szilágyi István, valamint az LKM főmérnöke, Gácsi Miklós. Kiszely részt vett a Központi Kohászati Múzeum alapításában, így nem volt tapasztalatlan e téren. 1964 tavaszán elindult a műemlékké nyilvánítás folyamata, illetve a tárgyak (kemencek, kocsik, formaszekrények) védetté nyilvánítása. Az LKM anyagilag is hozzájárult az építkezéshez. Számos fordulatot és a majdnem bontást követően a főváros a BUVÁTI-t bízta meg a tervezéssel, nevezetesen Pfannl Egont, tervét 1967 februárjában fogadják el. A kivitelezést a Kohó- és Gépipari Minisztérium Építőipari Vállalatára, a kiállításokat pedig Boreczky Lászlóra (Múzeumok Központi Gazdasági Igazgatósága) bízták. Az installációk legyártásában részt vett a Ferroglobus, a Csepel Vas- és Acélöntöde, valamint a Vaskohászati Kémenceépítő Vállalat, vagyis az ágazat igazi összefogásával születt meg a múzeum. (A mégis elbontott épületrész nem tette lehetővé, hogy az oda megálmodott Kovács Múzeum létrejöjjön.) Tárgyak számos intézménytől érkeztek. Az ünnepélyes megnyitót 1969. szeptember 24-én tartották.

¶ A Közlekedési Múzeum története annyiban különleges, hogy a saját, eredeti otthonában maradt, de hosszú huzavona után egy újonnan felhúzott épületben. A városligeti múzeum az ostrom során jelentős károkat szenvedett, gyűjteménye nagy része is megsemmisült. Mivel az eredeti, Pfaff Ferenc MÁV-felügyelő által tervezett romantikus csarnok újjáépítésére nem volt pénz, így a megmaradt gyűjtemény sorsa is kérdésessé vált.¹⁸ A megoldás keresését Mészáros Vincére, a Vasúti Tudományos Kutató Intézet főtanácsosára bízták. Szó volt egy lágmányosi új beruházásról, ám addig is a meglévő épület befoltozása kezdődött el, Mészáros pedig olyannyira felkarolta az ügyet, hogy a neve mára egyet jelent a múzeum fennmaradásával és újjászületésével. 1954-ben a Fővárosi Tanács elrendelte a múzeumépület elbontását, de a MÁV akkori vezérigazgatója közbenjárására a bontást félbehagyták azzal,

a városligeti múzeum az ostrom során jelentős károkat szenvedett, gyűjteménye nagy része is megsemmisült

Különösen az A épületben helyeztek hangsúlyt a reprezentációra és a monumentalitásra, a kiállítások igénye (ezeket Boreczky László tervezte) kevésbé számított.

Közlekedési Múzeum, 1966
Fortepan, Magyar Rendőr

a munkálatok idejére a szerelvények és egyéb tárgyak tárolására épültek fel azok a Tatai úti barakkok, amelyekből később a Vasúttörténeti Park született

hogy a megmaradt részekből egy szerényebb új épületet hoznak létre. A MÁV Vasúttervező Vállalat 1955-ben nekiállt az építkezésnek, ám az anyagi problémák miatt igen elhúzódott. A munkálatok idejére a szerelvények és egyéb tárgyak tárolására épültek fel azok a Tatai úti barakkok, amelyekből később a Vasúttörténeti Park született. Itt is az építkezéssel párhuzamosan gyűjtés és feldolgozás zajlott. A múzeum 1964 júniusáig a Vasúti Tudományos Kutató Intézethez tartozott, majd átvette a Közlekedési- és Postaügyi Minisztérium. Az ünnepélyes megnyitó 1966. április 2-án volt.

A kiscelli kastély már 1935-ben a fővároshoz került Schmidt Miksa végrendelete alapján, ettől kezdve fővárosi gyűjteményeknek adott otthont, miközben gyakorlatilag folyamatosan zajlott az egykori kolostor restaurálása, feltárása, átépítése.¹⁹ A világháború során, majd 1956-ban is jelentős károkat szenvedett épület sorsa annyiban kapcsolódik tárgyunkhoz, hogy a főváros 1962-ben döntött a kastély helyreállításáról – a kiállítások és gyűjteményi raktárak addig is voltak itt, de nyilván nem megfelelő körülmények között. Helyet foglalt el benne az OSZK raktára, nem volt fűtés az emeleten, és nem volt használható a templomtér. A Budavári Palota déli részének kiutalása a BTM számára elindított egy komoly vándorlást a múzeum gyűjteményei és épületei között, ez pedig inkább hátráltatta, mint elősegítette a rekonstrukciót, ami csak másfél évtizeddel később kezdődhetett el, és 1983-ban fejeződött be. A kolostorrész átalakításának tervét még Pfannl Egon készítette. (Nem ez volt egy egyetlen munkája a főváros múzeuma számára. Egészen bravúros tervet készített 1955-ben az Aquincumhoz tartozó Táborvárosi Múzeum számára, amivel egy lakóház alatt tudta megőrizni és láthatóvá tenni a feltárt római maradványokat.²⁰)

a főváros 1962-ben döntött a kastély helyreállításáról – a kiállítások és gyűjteményi raktárak addig is voltak itt, de nyilván nem megfelelő körülmények között

¶ Fontos megjegyezni, hogy a semmiből született vagy újjászülető intézmények sokszor egy-két szobányi irodából kezdtek gyűjteményt építeni, a szisztematikus kutatómunkának köszönhetően rövid idő alatt összeáll jelentős mennyiségű anyag minden esetben feldolgozással, katalogizálással járt, amihez folyamatosan bővíteni kellett a személyzetet, és előkészíteni az állandó kiállításokat.

¶ Egy 1954 elejéről fennmaradt feljegyzés²¹ szerint az MTA Biológiai és Orvosi Osztályának Tudománytörténeti Bizottsága (Rapaics Rajmund elnökletével) sürgeti egy orvostudománytörténeti kiállítás megrendezését. A kiállítás anyagát az 1951-ben létrejött, szerzetesi könyvtárakból megszervezett Orvostörténeti Könyvtár adná, amely ekkor az Országos Rheuma és Fürdőügyi Intézet (ORFI) keretein belül, az egykori Irgalmasrendi Kórház jobb oldali szárnyában működött. A gyűjtemény a könyvek mellett orvosi eszközöket, régi patikaedényeket, okleveleket és érméket is őrzött. Azonban a rendelkezésre álló három szoba sem a könyvtár, sem a tervezett kiállítás számára nem biztosíthatott ideális elhelyezést, ezért a könyvtár a Török utca 12. szám alatti kétemeletes házból kiköltözött, Szívós Anna által alapított Heine-Medin osztály helyét kaphatná meg. Az orvostörténeti állandó kiállításnak a tervek szerint itt már 1955-ben meg kellett volna nyílnia. Az ötvenes évek derekán a könyvtár (és a tervezett múzeum) elhelyezésére egészen váratlan javaslatként felmerült Semmelweis Ignác szülőháza, de Gül Baba Türbéje is. Ekkor mindkettő igen rossz állapotban volt, és kisebb lakóegységekre felosztva lakóházként működött. (Érdekesség: mindkettőt végül Pfannl Egon tervei alapján építették újjá.)

¶ Egy 1955. január 4-ről fennmaradt feljegyzésben az Orvostudományi Egyetem Gyógyszerészeti Intézete Dékáni Hivatala javasolja, hogy a majdani orvostörténeti múzeum érdekében az Egészségügyi Minisztérium minden orvostörténeti, gyógyító, kuruzsló szellemi és tárgyi emléket nyilvánítson védetté, az orvosi intézmények jelentsék be az általuk őrzött tárgyakat és iratokat. 1955. június 1-jén múzeumbizottságot állítottak fel Vilmon Gyula miniszterhelyettes vezetésével, egy hónappal később pedig már más hangsúllyal szervezték tovább a múzeum ügyét: az orvostörténet feldolgozása és a tárgyi emlékek megmentése helyett a felvilágosítás lett a készülő intézmény elsődleges feladata. Az Egészségügyi Felvilágosítás Központi Intézete a minisztérium felügyelete alatt, a könyvtárból és a létesítendő múzeumból állna és nyílna meg 1957-ben. Ehhez

egy hónappal később pedig már más hangsúllyal szervezték tovább a múzeum ügyét: az orvostörténet feldolgozása és a tárgyi emlékek megmentése helyett a felvilágosítás lett a készülő intézmény elsődleges feladata

1956. január 1-jével a könyvtárat²² átvenné az ORFI-tól a minisztérium, 1958-ban a könyvtár és a múzeum összeolvasztásával létrejönne a fent nevezett intézet, 1959–60-ban pedig felállna az egészségügyi felvilágosítás területi hálózata. Ám hamarosan ezt a tervet is elvetették.

¶ A következő fordulatra az orvostörténeti múzeum ügyében két évet kellett várni: egy 1958. január 10-én kelt irat szerint már Semmelweis Ignác szülőházának felújításáról és múzeummal alakításáról van szó. Az ötletgazda Borsos László, a KÖZTI Műemléki Osztályának vezetője volt, aki úgy vélte, hogy az 1810-ben épült és az ostrom során 60 százalékaiban súlyosan megrongálódott, copf stílusú épületet meg lehetne menteni és felújítani az orvostörténeti múzeum számára. A felvetést a Fővárosi Ingatlankezelő Vállalat Műemléki Osztálya, valamint a Népművelési Minisztérium is támogatta, a romos épületben tartott szemlén Palla Ákos, az Orvostörténeti Könyvtár vezetője is részt vett. Az IKV azonban arról is tudott, hogy azt az I. kerületi Tanács lakóingatlanként építené újjá. A házat ekkor hét komfort nélküli lakás és egy autószerelő műhely foglalta el. (Ebből három volt szoba-konyhás, négy pedig egyetlen helyiségből állt.²³) A terv tehát csak úgy volt megvalósítható, ha a lakókat kiköltöztetik. Egy 1958. márciusi iraton a műemléki felújítás illetékességét a Művelődésügyi Minisztérium Műemléki Osztálya elutasítja.

¶ 1959. április 3-án létrejött az Országos Orvostörténeti Könyvtár múzeumi munkabizottsága Katona Ibolya (Egészségügyi Minisztérium) elnöketével, titkára Palla Ákos (Orvostörténeti Könyvtár) lett. A bizottság a múzeum ügyét akkor is képviselte volna, ha nem sikerül megszerezni hozzá Semmelweis tabáni szülőházát. Anyagi és jogi természetű nehézségek egyaránt akadtak. A műemléki rekonstrukció árát 1,8-2 millió forintra becsülték, a lakók kiköltöztetésére, kártalanítására 350 ezer forintot, a tervezésre 200 ezer forintot szántak,

a házat ekkor hét
komfort nélküli
lakás és egy
autószerelő műhely
foglalta el

A munkálatok idejére a szerelvények és egyéb tárgyak tárolására épültek fel azok a Tatai úti barakkok, amelyekből később a Vasúttörténeti Park született.

Semmelweis Ignác szülőháza romos állapotában, részben megsemmisülve, 1960 körül
MNM SOM Adattár

vagyis a berendezésen kívül is nagyjából 2,5 millió forintba került volna a megvalósítás. A tervezést és a kivitelezést a BUVÁTI végezné. Emellett a lakók kiköltöztetését és kártalanítását a hatályos jogszabályok szerint meg kell oldani, de nem világos, kinek a dolga ez (a lakóépületet kezelő tanácsé vagy a múzeumot építeni vágyó minisztériumé), és milyen módon lehetséges. Időközben felkérésre a munkabizottsághoz csatlakozik Farkas Károly, az ORFI igazgatója és Bazsó Emma az Egészségügyi Szakszervezet részéről.

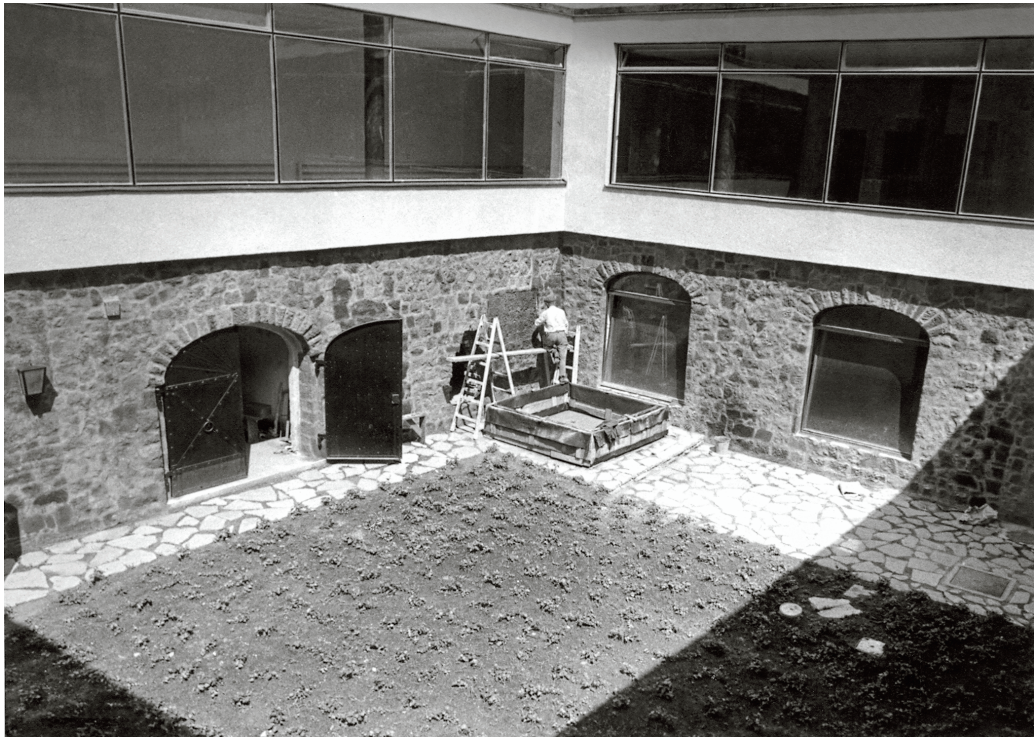
¶ Az ingatlan területén nagy mennyiségű romos törmelékelt halmozta fel – az ingatlan (szemből) jobb oldala, ahol Semmelweisék is laktak, lényegében megsemmisült az ostrom során. Bő két évig csak arról zajlik a vita, hogy vajon kinek a feladata lenne a lakók kiköltöztetése, és ki vállalja ennek a költségét. Az előkészületek költségeire a múzeumi bizottság az Egészségügyi Szakszervezettől 150 ezer forint kölcsönt vesz fel, egy évre. Az orvosokból, orvostörténészekből álló múzeumi bizottság 1959-ben Ortutay Gyulához, a Hazafias Népfrent elnökéhez, 1960-ban Apró Antalhoz, a Minisztertanács első elnökhelyetteséhez fordul, hogy segítsenek megoldani a lakók kiköltöztetését. Az MSZMP Központi Bizottsága Tudományos és Kulturális Bizottsága nevében Orbán László osztályvezető felszólítja a fővárost, hogy adja át az épületet az Egészségügyi Minisztériumnak. 1959. szeptember 10-én a *Magyar Nemzet* *Mentsük meg a Semmelweis-házat!* címmel közöl írást, ezzel az épület és a múzeum ügye szélesebb nyilvánosságot kap, és a cikk jó darabig hivatkozási alapként szolgál a múzeum szükségességét képviselők számára. A cél világos: 1965-ben, Semmelweis Ignác halálának századik évfordulóján nyíljon meg a múzeum. Továbbra is kérdés: miből? Már 1958 tavasza óta a következő javaslatok születtek: orvostörténeti bélyegsorozat kibocsátása, gyűjtés az egészségügyi dolgozók között, plakett megterveztetése és árusítása. A Közlekedési és Postaügyi Minisztérium, személyesen Kossa István miniszter elutasította a kezdeményezést, nem látta értelmét egy prémium bélyegsor kibocsátásának. Semmelweis egy 1960-as kiadású Arcképek-bélyegsorozaton szerepel ugyan, de ennek bevétele nem támogatta a múzeum ügyét.

*bő két évig csak
arról zajlik a vita,
hogy vajon kinek
a feladata lenne a
lakók kiköltöztetése,
és ki vállalja ennek
a költségét*

- ¶ Időközben elkezdődött a Budavári Palota rekonstrukciója, ami azért is érdekes a későbbi SOM története szempontjából, mert az építkezés, romeltakarítás miatt a Dísz tér felől lezárták a területet, így az ötvenes évek végétől feljárni jó darabig csak a Tabán felől, a Semmelweis-ház mellől, a Ferdinánd kapun át lehetett.
- ¶ Miután a tanács 1959 végén lemondott a Semmelweis-házról, az Egészségügyi Minisztérium 1960-ban felügyelete alá vonta, és költségvetéséből biztosított összeget arra, hogy a kivitelezési munkálatok megkezdődhessenek. (Itt meg kell említeni Simonovits István miniszterhelyettes nevét, aki mindvégig elszántan küzdött a múzeum létesítéséért.) Már zajlott az addig az Orvostörténeti Könyvtárban összeállt tárgyi gyűjtemény gyarapítása²⁴, és el kellett kezdeni foglalkozni az új intézmény személyzeti ügyeivel, ám a BUVÁTI részéről kirendelt műtárgyvédelmi szakember (Borsos Béla) nem látta alkalmasnak az épületet múzeumi célokra átépíteni. A bizottság kérte a vélemény felülvizsgálatát – és úgy tűnik, sikerrel járt. Egy 1961. november 27-i tanácsi jelentés szerint „városképileg tűrhetetlen” az épület, a megoldást sürgeti, hogy készül az új Erzsébet-híd budai hídfője, a környék rendezésének része a Semmelweis-ház ügyének megoldása. „Jelen pillanatban még olyan állapotban van, hogy műemléki szempontból hitelesen visszaállítható.”
- ¶ Ugyanakkor az Orvostörténeti Könyvtár még az ORFI épületében és fenntartásával működött, a készülő múzeum munkatársai pedig a könyvtár épületében, a második emeleten kaptak irodát.
- ¶ 1962 februárjában nemcsak arról született döntés, hogy Semmelweis Ignác hamvait a szülőházának udvarán helyezhetik el, hanem hogy kormányzati szinten is támogatják a hét lakó kiköltöztetését, a lakásvásárlásokat a Fővárosi Tanács Helyiséggazdálkodási Osztályának kell megoldania. A múzeum-épület tervezését fel kell gyorsítani, felelőse Dubovitz Dénes egészségügyi szervező, a minisztérium osztályvezetője, a lebonyolítást pedig az ORFI-ra bízák. Amíg a lakók dolga nem rendeződik, az épület másik (lerombolt) felével el lehet kezdeni dolgozni. A BUVÁTI többször is szemlét tartott a házban

A Semmelweis-ház a kert felől, 1960 körül
MNM SOM Adattár

A múzeum céljára átépített Sesselweis-ház részlete. A modern felépítmény, ahogy a régi épületrészek rekonstrukciója is, Pfannl Egon tervei szerint készült. A képen a névadó sírjának előkészítése zajlik, 1964-ben
MNM SOM Adattár

Maga Szanyi József, az építésügyi főosztály főmérnöke válaszolt: a vár oldalának, a Tabánnak ez a része már a középkorban is be volt építve.

a minisztériumot, tehát a beruházót képviselő Sándor János mérnök vezetésével, hiszen készülnek az építészeti tervek. Az Egészségügyi Minisztérium az alábbi összegeket különítette el az 1962–64-es időszakra: építkezésre 5,15 millió, egyéb költségekre 2,44 millió, tervezésre 240 ezer forint áll rendelkezésre. Az építkezést 1962. május 25-én meg kell kezdeni, és 1964. június 30-ig be kell fejezni – vagyis ebben az évben Semmelweis születésnapját, július 1-jét már egy kész múzeumépületben tervezték ünnepelni.

¶ Vizont áprilisban felmerül, hogy az épület melletti üres területre felhúzzanak egy házat, mert már látható, hogy szükség lehet rá, irodáknak, gyűjteménynek. Ez a terv végül nem valósult meg. Ám voltak, akik Semmelweis szülőházát sem tartották kívánatosnak. Egy bizonyos Balogh János „járókelő” 1962. június 10-i levelében jelezte a tanácsnak, hogy kár ennyi pénzt kiadni egy ilyen rossz állapotú épületre, ami ráadásul „útjában van a vár déli oldalára való rálátásnak”. Maga Szanyi József, az építésügyi főosztály főmérnöke válaszolt: a vár oldalának, a Tabánnak ez a része már a középkorban is be volt építve.

egy bizonyos Balogh János „járókelő” 1962. június 10-i levelében jelezte a tanácsnak, hogy kár ennyi pénzt kiadni egy ilyen rossz állapotú épületre, ami ráadásul „útjában van a vár déli oldalára való rálátásnak”

¶ A műemlék épület rekonstrukcióját és az új épületrész megtervezését a korszak egyik legjobb szakemberére, Pfannl Egonra bízták. Mint fentebb szó volt róla, Pfannl az egyik legtöbbet foglalkoztatott műemlékes tervező volt ekkoriban. Fővárosszerte részt vett az ostrom okozta károk felmérésében, az ekkor készült rajzai jól ismertek, rendszeresen publikáltak ma is. Nevéhez fűződik még a Király-fürdő, a Rác-fürdő és a Császár-fürdő, az újlaki, a krisztinavárosi római katolikus, a Szerb utcai görögkeleti templom helyreállítása, ő tervezte a fővárosi műemlékeket jelző egységes táblákat, melyekkel ma is találkozunk a megjelölt épületeken.

¶ Pfannl 1962 júniusában készült tervét a Semmelweis-ház átalakítására a Fővárosi Tanács Városrendezési és Építészeti Osztálya

Műemléki Felügyelősége 1962. szeptember 4-én, az I. kerületi Tanács hat nappal később fogadta el, néhány változtatással, például hogy az utcai homlokzat földszinti ablaknyílásai kőkeretek helyett vakolt kereteket kapjanak. Ebben a tervben szerepelnek mindazok az akkori szemmel „merész” elképzelések, amelyek a mai napig látványosságai a múzeumnak.

¶ Egyemeletes sarokháziról van szó, amely 1790 körül épült klasszicizáló késő barokk stílusban, közép- és két oldalrizalittal, 2-3-3-3-2 ablakkal. A ház ékessége a párkány alatti, illetve az ablakok alatti, fölötti füzérsor. Egyik oldala, teljesen dísztelenül, a Sándor Móric lépcsőre néz. Az 1810-es tűzvészben kiégett, ám újjáépítették. Az 1944–45-ös ostromban a jobb szárny megsemmisült, de általában az egész épület rendkívül rossz állapotban várta a rekonstrukciót.

¶ Pfanntl 1962 júniusában az építető ORFI számára leadott tervében szerepel, hogy a bejárat üvegportált kap, így az utca felé megnyílik a boltozatos kapualj, amelyben csiszolt kőpadló és falikaros világítás lesz. Ebben a tengelyben fog elhelyezkedni a kert szemközti falában Semmelweis Ignác sírja (elfalazott kolumbárium), és a hozzá rendelt bronz figurális emlékmű – ennek alkotója ekkor még nem volt ismert. A kertet a kapualjtól vasrács zárja el. Pfanntl az épület földszintjére gondnoki lakást, igazgatói irodát, tanácstermet, kis könyvtárat tervezett, az udvarról pedig a restaurátorok műhelye, fotólabor és raktár közelíthető meg. Az emeleten kapnak helyet a kiállítási helyiségek. Az előtérben jobbról a ruhatár, a belépőjegy és a kiadványok árusítására kialakított hely nyílik, balra két kiállítóterem, a sarki térben pedig a Semmelweis-emlékszobát helyezik el. Innen nyílik a gazdagon díszített klasszicista Gömör-patika. A „nagycsarnok” nagyméretű ablakosával reprezentatív kiállítási tér, nagyméretű tárgyak és tárolók elhelyezésére alkalmas. Az innen nyíló hosszú folyosó vár felőli fala új támfal lesz, itt állítható ki Faludi Géza nemzetközi mércével mérve is jelentős éremgyűjteménye. Innen tovább öt kiállítási helyiség következik, míg az egész emeletet körbejárva visszaérünk a bejáráshoz. (A felső szint szerkezete a mai napig Pfanntl eredeti tervei alapján létezik, ám az öt kiállítási helyiség irodaként működik, a hosszú folyosó pedig annak

a bejárat
üvegportált
kap, így az utca
felé megnyílik a
boltozatos kapualj,
amelyben csiszolt
kőpadló és falikaros
világítás lesz

ellenére viseli a mai napig az „éremfolyosó” nevet, hogy már az állandó kiállítás más koncepció alapján rendezett része látható itt. A Semmelweis-émlékszoba és a patika pedig megtekinthető ugyan, de – műtárgyvédelmi okokból – nem bejárható és nem átjárható.) Mindezekhez az épület megsemmisült szárnyát ki kellett egészíteni „korszerű kívánalmakhoz alkalmazkodva”, ezzel a homlokzat némileg változott az eredetihez képest, és a kertből nyíló, kevésbé érzékeny tárgyak raktározására szolgáló boltíves pincék fölé is új emeletet húztak fel. A kivitelezéssel a 45. számú Építőipari Vállalatot bízták meg. Fontos, tisztázandó kérdés volt az átépítésre vonatkozó tervek lezárása idején, 1962 nyarán, hogy hol helyezték el és milyen módon jelöljék Semmelweis Ignác sírját. Pfannl Egon a kapubejáró tengelyében, az udvar szemközi falában tervezte elhelyezni a hamvakat, és olyan bronz, figurális szobrot képzelt elé, amely illeszkedik „a kis udvar belső intim léptékéhez”. Tervében még négy szobrász neve szerepelt: Antal Károly, Borsos Miklós, Ambrózy Sándor és Somogyi József. A kiválasztás a Képzőművészeti Alap közreműködésével történt, az e célra előirányzott nyolcvanezer forintot végül a múzeumbizottság által kiválasztott Borsos Miklós anyja gyermekével témájú művéhez (Anyaság) ítélik meg. Októberben pedig már az is eldőlt, hogy a szobor az udvar sarkába kerül, a sír elé pedig egy kisebb kertet telepítenek.

¶ Támadások mindenhol érték a beruházást: a főváros részéről (az Egészségügyi Minisztérium felé), hogy vessenek véget a „túrhetetlen állapotoknak”, és kezdődjön a beruházás. Köves Kálmán, egy másik „járókelő” pedig Marosán Györgynek, a Budapesti Pártbizottság titkárának jelezte az *Esti Hírlap* hasábjain, hogy vessen véget az „elavult kispolgári szemléletnek”, mely alatt ennek a háznak a megmentését érti. A lakokat 1962 decemberére költöztették ki, tehát elkezdődhetett az építkezés.

¶ Az 1963-as évben valóban felpörögtek az események: elkezdődött a kiürített ház romos részeinek elbontása, a kertben felhalmozott törmelékek elszállítása, a megsemmisült jobb oldali szárny visszapótlása és az új, kiállítótérnek szánt modern emeleti rész megépítése. A hatalmas üveglakokat

a Fémmunkás Vállalattól rendelték meg. Ugyanebben az évben került sor Semmelweis Ignác hamvainak exhumálására a Kerepesi úti temetőben, hogy az antropológiai vizsgálatok után már itt találjanak végső nyugalomra. Készült Borsos Miklós szobra a sírhely elé. Augusztus 21-én lett volna az 1:1 méretű gipszmodelljének bírálata a szobrász Rómer Flóris utcai műtermében, ám Borsos nem volt otthon, hogy fogadja a bizottságot! Végül egy új időpontban, szeptember 20-án, Tihanyban tudták megsejmlélni a szobortervet.

¶ Elkezdődött a berendezés megtervezése és beszerzése. Hozzáfogtak az egykori Király utcai Gömör-patika bútorzatának restaurálásához, hiszen ennek beépítését is az állandó kiállítás részének tervezték. A bútorzatot, miután átvették a Kiscelli Múzeumtól (ahová jogilag az 1949-es államosítással került), a Lipótzmezei Gyógyintézet raktárába szállították, majd a Sugárbiológiai Intézet asztalosműhelyébe²⁵, a restaurálásal a Fővárosi Művészi Kézműves Vállalatot bízták meg, 150-170 ezer forintos költségvetéssel. Közben, 1963 májusában lezajlott egy levelezés a palota rekonstrukcióját vezető Hidasi Lajos irodájával, hogy mi legyen a Semmelweis-ház csupasz tűzfalával, ami „városképi szempontból csonkának és befejezetlennek hat”. Beépíteni nem lehet, mert a Váralja utat szabadon kell hagyni a gyalogosok számára, ugyanakkor a várkert déli részének nagy arányú süllyesztésével, mely a Vár parkterületének és a tabáni parknak az összefolytatását szolgálja, Hidasiék nem értettek egyet.

¶ 1964 folyamán zajlott a gyűjtemény gyarapítása, miniszteri rendelet írta elő az egészségügyi intézmények (kórházak, rendelők, patikák) számára, hogy írják össze a muzeális jellegű tárgyaikat. A beszolgáltatási kötelezettség eredményeképpen olyan mennyiségű orvos- és gyógyszerészet-történeti anyag, dokumentum, néprajzi, iparművészeti tárgy érkezett, amely bőven megalapozta a múzeum gyűjteményét. Gondot jelentett úgy tervezni az állandó kiállítást, hogy a tárgyi anyag még nem volt átlátható, és úgy tervezni a tereket és az installációt, hogy nincsen forgatókönyv a kiállításhoz. Ugyanakkor kiemelten fontos szerepet kapott az igazgatói iroda és a tanácssterem berendezésének megoldása. Az előbbibe „korhú” bútorokat

a beszolgáltatási kötelezettség eredményeképpen olyan mennyiségű orvos- és gyógyszerészet-történeti anyag, dokumentum, néprajzi, iparművészeti tárgy érkezett, amely bőven megalapozta a múzeum gyűjteményét

Az elkészült múzeumépület, még a színes festéssel, 1965 után
MNM SOM Adattár

kerestek a Bizományi Áruház Vállalat közvetítésével. Végül egy aranyozott fekete empire garnitúrát vásárolt a minisztérium a BÁV közvetítésével egy debreceni privát eladótól, csillárokat egy Nagymező utcai „csillárostól”, cserépkályhát egy Budai László utcai lakásból. A tanácsterembe elegáns berendezést szántak, amit Pfannl tervezett. Ide tették az ekkor kórházként működő tatai Esterházy-kastély oltárszekrényét is – ez csak a közelmúltban került vissza Tatára, letétként. A dekorációnak szánt tárgyak megoldására Gorka Líviát választották, akitől a Képzőművészeti Alapon keresztül rendeltek vázát, virágtartót, hamutálat „a kiállításon kiválasztott anyagból”, ami ebben az időben a samottos agyag volt Gorkánál.

¶ Ugyancsak ekkoriban tárgyalták a történész, könyvtáros és tanár Antall József foglalkoztatásának kérdését, akinek ez a lehetőség (amit egyébként hamar meg is kapott) egyfajta politikai rehabilitációt jelentett a forradalmat követő szilencium után, a későbbi miniszterelnök negyedszázadon át – könyvtárosként, muzeológusként, majd igazgatóként – valóban meghatározó szerepet vállalt a magyar orvostörténet feldolgozásában, publikálásában és a múzeum életében.

¶ Az építkezéssel párhuzamosan haladt Semmelweis földi maradványainak azonosítása az 1963-as exhumálást követően. A vizsgálatokat Bartucz Lajos egyetemi tanár vezette. A zárt ólomkoporsót 1963. november 6-án emelték ki a Kerepesi úti kriptából, a csontokat az Egyetemi Embertani Intézetben antropológiai vizsgálatnak vetették alá. Az 1964 februárjában kelt jelentés szerint ezek minden kétséget kizáróan Semmelweis Ignác maradványai, a további csontok pedig két gyermekhez tartoznak: a kétnaposan elhunyt ifjabb Ignáchoz és a mindössze négy hónapot élt Máriához. A Semmelweis-Lehoczky Kálmán nyugalmazott szülész-tanár által a család nevében kezdeményezett exhumálás közvetett oka a szülőházban való elhelyezés volt, közvetlen oka pedig számos kérdés megválaszolása Semmelweis betegségeiről, sérüléseiről, továbbá az, hogy a csontokat korábban több alkalommal is nem kellő körültekintéssel ásták ki, szállították és temették újra, így elképzelhető, hogy a családtagok maradványai keveredhettek.

*a zárt ólomkoporsót
1963. november 6-án
emelték ki a Kerepesi
úti kriptából, a
csontokat az Egyetemi
Embertani Intézetben
antropológiai
vizsgálatnak
vetették alá*

Az állandó kiállítás „éremfolyosó” része, 1970 körül. A tárlókat Pianni Egon, a világítást Németh István tervezte
MNM SOM Adattár

szoba került,
hogy valamifajta
nyugdíjkiegészítést,
életjáradékot is
kapjon a múzeum
fenntartójától
a Bakáts téri
szülőotthonból
nyugdíjba vonult,
egyenes ági
leszármazott

¶ Semmelweis-Lehoczktyól vásárolták meg a mai Semmelweis-szoba berendezésének nagy részét, bútorokat, könyveket, Canzi Ágost eljegyzési portréit Semmelweis Ignácról és feleségéről, a reális árról való vitán felül szoba került, hogy valamifajta nyugdíjkiegészítést, életjáradékot is kapjon a múzeum fenntartójától a Bakáts téri szülőotthonból nyugdíjba vonult, egyenes ági leszármazott.

¶ A múzeum végül valóban, ténylegesen megszületik Semmelweis halálának századik évfordulójára: az egészségügyi miniszter és a művelődésügyi miniszter együttes 19/1965 (Eü. K. 18.) Eü. M. – M. M. együttes utasítása alapján.²⁶ Az országos gyűjtőkörű múzeum az Egészségügyi Minisztérium mint fenntartó közvetlen felügyelete alá tartozik, a minisztérium és az ORFI költségvetéséből gazdálkodik. A hatálybalépés augusztus 13-a, a centenárium napja.

¶ Semmelweis sírját Borsos szobrával már 1964 októberében elhelyezik az udvaron, az épület pedig szintén elkészül, a személyzet beköltözik, ám a kiállítás még váratott magára. A mai napig látható néhány belsőépítészeti kiegészítő elemet (karnisok, fűtőtestburkolatok, néhány vitrin) Németh István tervezte²⁷ 1965-ben, ahogy az is az ő elképzelése alapján valósult meg, hogy itt a nagy kiállítóterem falára került a tardosi vörös, márványt imitáló mészkeő, és a padló lett a világosabb, haraszti mészkeőlapokkal. Az építkezés közben folyamatosan voltak viták, például arról, hogy be lehet-e üvegezni a kert felé nyíló vasrácsot (1964. október 26.), vagy legyen inkább egy plexiburkolat, amit télire felszerelnek rá (1965. január 4.). Szűk egy hónappal a megnyitó előtt a minisztérium főmérnöki jelentése harminc napot adott a mennyezeti díszlámpák, valamint a díszkút elbontására („közérdekű bejelentés” alapján, mert „a kút kellemetlenül megbontja az udvarkompozíciót”), és a Gömör-patika álmennyezetére sem adott engedélyt. Farkas Károly, az ORFI igazgató-főorvosa fellebbezett a döntés ellen: „a kert megfelelő kialakításával, annak rendkívül gyér krumpliföld szerű jellegét is sikerül megváltoztatnunk.”²⁸ A kiállítási bútorok „egy része az adott helyen, illetve múzeumi célra egyáltalán nem használható”, ezért Németh István belsőépítész is behívták, hogy ismertessék vele

„a kert megfelelő
kialakításával,
annak rendkívül
gyér krumpliföld
szerű jellegét
is sikerül
megváltoztatnunk”

Az állandó kiállítás nagyterme, Pfannl Egon és Németh István belsőépítészeti és installációs eszközeivel
MNM SOM Adattár

Antall József, a Semmelweis Orvostörténeti Múzeum igazgatóhelyettese a tanácssteremben. A háta mögött a tatal, ekkor kórházként működő Esterházy-kastélyból származó oltárszekrény, előtte Gorka Lívia gyertyatartói. 1974
MNM, SOM, Adattár

a „súlyos megállapításokat”, az 1965. május 31-én kelt jelentés szerint. Nem világos azonban, hogy Némethnek a saját terveit vagy Pfannl Egon installációit kellett-e felülvizsgálnia, a múzeum adattárában őrzött, e tárgyban született jegyzőkönyvek szerint Antallék az építész (és nem Németh) fejére olvasták, hogy használhatatlanok az általa tervezett vitrinek. Íme egy példa Antall egészen sajátos, nyers modorban megfogalmazott feljegyzései közül: „A tanácsterem berendezése egészen megdöbbentő. Világos faanyag kombinálása sötétbarna bőrrel inkább kiselejtezett villamosülésnek tűnő formában hihetetlenül ízléstelen, amin az sem segít, hogy rézhüvelybe dugták (zokni) a székek lábát. Az asztalok még nem érkeztek meg, a kivitelezőtől kapott szóbeli tájékoztatás alapján azonban ehhez sem sok reményt fűzök.”²⁹

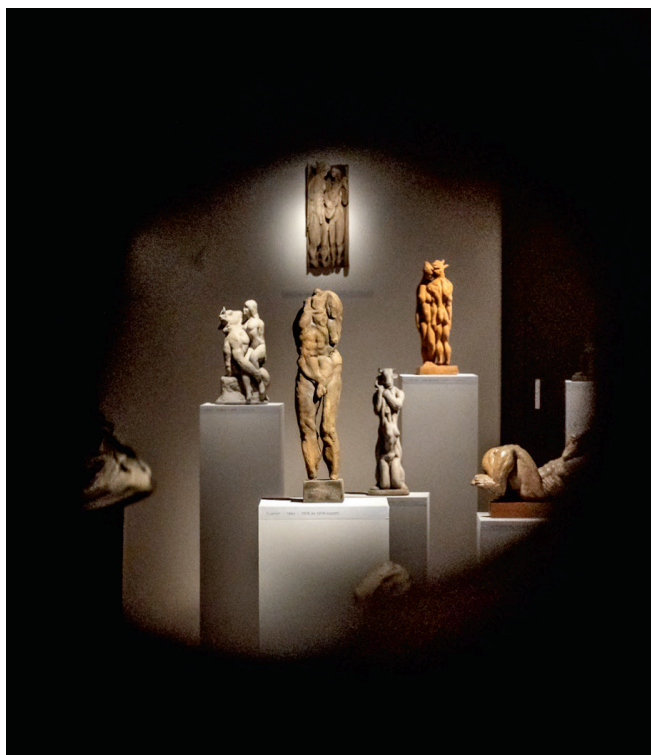
- ¶ Márpedig a tanácsterem éppen ezekkel a székekkel és asztallal lett berendezve (bár a tanácsterem ma már időszaki kiállítóter, a zokniba bújtatott székek ma is láthatók itt-ott a látogatóterben). 1964. október 20-án kérték Gorka Líviát, hogy nézze meg az elkészült garnitúrát, mert ehhez kell neki dekorációt készítenie.³⁰ Végül két padlóvázája, két dísztálja és négy gyertyatartója került ebbe a térbe.
- ¶ Az állandó kiállítás tervét 1968 februárjában hagyták jóvá, ám ekkor már egy éve filiáléval is rendelkezett a SOM: Czagány István, a KÖZTI műemléki kutatásvezetője 1965-ben jelezte, hogy a Tárnok utcai régi patikát esetleg érdemes lenne megmenteni és műemlék patikaként rekonstruálni. December 18-án tárgyaltak a múzeummal, és 1967-ben a SOM-hoz is csatolták, a helyreállítást követően 1974-ben nyílt meg az állandó kiállítása, mely – a Semmelweis Orvostörténeti Múzeum tárlatához hasonlóan – a mai napig szinte teljesen az eredeti formájában látható.
- ¶ Az épület ünnepélyes megnyitása előtt a múzeum vezetői jelezték, hogy bőven van problémájuk a rekonstrukcióval: túl meredek lépcső vezet fel a kiállításhoz, keskeny a kert járdája, kevés a raktár és szűkek az igazgatói irodához vezető terrek.³¹ Pfannl válasza ugyan a Semmelweis-házra vonatkozott, de tökéletesen összefoglalja mindazt, ami az összes hasonló, fenn említett „múzeumépületre” igaz, és ami a mai napig

megoldhatatlan problémákat okoz: „Az épület helyreállítása-sor a tervezőnek abból kell kiindulnia, hogy műemlékről van szó, ahol a lehetőségek adottak, és azon változtatni nem lehet. Ez magyarázatot ad számos felmerülő kérdésre.”

Jegyzetek

- [1] Az óbudai Zichy-kastélyról bővebben a *MúzeumCafé* 46. számában írtam *Hogyan lett kulturális központ a komáromi várkapitány birtoka? Óbuda „kis múzeumnegyede” a Zichy-kastélyban* címmel.
- [2] A korszakról bővebben: Feitl Írisz: *Múzeumpolitika, múzeumirányítás Magyarországon 1945–1963 között*. Doktori disszertáció, 2018.
- [3] Cenner Mihály: Az Országos Színháztörténeti Múzeum megalakulása és fejlődése 1952–1960. In: *Theatrum – Színháztudományi Értesítő*, 1961. 249–310.
- [4] Feitl Írisz, i. m.
- [5] Preisich Gábor: Városépítési hatóságok, tervezőszervezetek és tevékenységük. In: Preisich Gábor: *Budapest Városépítésének története 1945–1990*. Tanulmányok. 1998. 27–51.
- [6] Gréczi Emőke: „Kiscell volt a szerelem, fűtetlenül, romosan”. Tőkei Ferencné Egry Margit, a Kiscelli Múzeum egykori igazgatója. In: *MúzeumCafé*, 48.
- [7] Prakfalvi Endre: Adatok a budavári palotaegyüttes 1945 utáni építéstörténetéhez. In: *Tanulmányok Budapest múltjából*, 29. (2001) 343–358.
- [8] Preisich Gábor: Intézmények, középületek. In: *Budapest Városépítésének története 1945–1990*. Tanulmányok. 1998. 128–129.
- [9] Kovács Anikó: Németh István. In: *Művészet*, 1975/7. 13–15.
- [10] Kovács Anikó, i. m.
- [11] Számos érdekes részlet tudható meg a témáról nyilatkozó Írásné Melis Katalintól (BTM), Esti Bélától (Magyar Munkásmozgalmi Múzeum) és Lakatos Józseftől (MNG). Gréczi Emőke: Beköltözők. *Hogyan lakták be a múzeumok a palotát?* In: *MúzeumCafé*, 53.
- [12] Borsos László: A nagytétényi kastélymúzeum. In: *Magyar műemlékvédelem, 1969–1970*. 1972. 63–74.
- [13] Dobrovits Aladár: Az Iparművészeti Múzeum és társintézményei a felszabadulás óta. In: *Az Iparművészeti Múzeum évkönyvei* 2. 1955. 15.

- [14] https://mnl.gov.hu/mnl/ol/hirek/40_eve_koltozott_a_magyar_nemzeti_galeria_a_budai_varpalotaba.
- [15] E. Csorba Csilla: Több mint félszáz év... A Petőfi Irodalmi Múzeum jubileuma. In: (Cséve Anna szerk.) *Az irodalom emlékezete. Tanulmányok az irodalmi muzeológiáról*. 2008. 55–69.
- [16] Csapó Katalin: A Fortuna ház múzeum és a Szent György fogadó. In: (Török Róbert szerk.) *MKVM 50. A Magyar Kereskedelmi és Vendéglátóipari Múzeum jubileum évkönyve*. 2017. 20–26.
- [17] Dr. Lengyel Károly: *Amíg az öntödéből múzeum lett...* Öntödei múzeumi füzetek 5. 1999.
- [18] Dr. Mészáros Balázs: A Közlekedési Múzeum története 1942–1967 között. In: *A Közlekedési Múzeum évkönyve 10.* (1996) 19–38.
- [19] Gréczi Emőke: A kolostorból kastély lett, a romokból múzeum. A Budapesti Történeti Múzeum Kiscelli Múzeuma I. rész. In: *MúzeumCafé*, 50.
- [20] Borsos Béla: Az óbudai táborváros-múzeum városrendezési jelentősége és építőművészeti megoldása. In: *Budapest régiségei* 16. (1955) 427–433.
- [21] Az Egészségügyi Minisztériumnak a múzeumra vonatkozó iratanyaga 1965. április 5-én került át a SOM adattárába. A dossziék jelzete: 10-66. Itt szeretném megköszönni Nagy Anitának (MNM SOM), hogy felhívta a figyelmem az iratokra, melyek ennek az írásnak a kiindulópontját jelentették.
- [22] A könyvtárról, ezzel együtt a múzeum előéletéről bővebben: Kapronczay Károly: Mozgalmas két évtized. Az Orvostörténeti Könyvtár megalakulása és története. In: *Orvostörténeti Közlemények* (2014) 226–229., 233–265.
- [23] A Fővárosi Tanácsnak az Apród utca 1–3. szám alatti épületre vonatkozó iratanyaga. HU BFL XV.17.e.306.a 0009.
- [24] SOM Adattár 497/1964.
- [25] SOM Adattár 570/1964, 723/1964.
- [26] *Egészségügyi Közlöny* XV/18. 174., 1965. szeptember 17.
- [27] Németh István tervrajzai a SOM belső tereihez és állandó kiállításának installációjához: MNM SOM Adattár 7-66.
- [28] HU BFL XV.17.e.306.a 0009.
- [29] SOM Adattár 723/1964.
- [30] SOM Adattár 605/1964.
- [31] SOM Adattár 730/1964.

Schrammel-gyűjtemény, részlet az állandó kiállításból

CZENKI ZSUZSA-CSAPLÁROS ANDREA-VIG KÁROLY A MŰVÉSZETEK BÁSTYÁI SZOMBATHELYEN A SZOMBATHELYI KÉPTÁR ÉS AZ ÉVA-MALOM REHABILITÁCIÓJA

az Éva-malom és a Szombathelyi Képtár felújításával lehetőséget kaptunk nemcsak a képző- és iparművészeti gyűjteményünk bemutatására, de egy összművészeti központ kialakítására is

ISzombathely kulturális negyedének kialakítása az Éva-malom és a Szombathelyi Képtár felújításával befejeződött. Az Iseum, a Szombathelyi Képtár, az Éva-malom a Schrammel-gyűjteménnyel, a régi zsinagóga a Bartók Teremmel, a zsidó emlék- és imaház városunk kulturális centrumává vált. A Szombathelyi Képtár alapításától jelentős szerepet játszott a magyar képző- és iparművészeti életben, de a 2010-es évekre elveszítette meghatározó szerepét. Az Éva-malom és a Szombathelyi Képtár felújításával lehetőséget kaptunk nemcsak a képző- és iparművészeti gyűjteményünk bemutatására, de egy összművészeti központ kialakítására is.

A SZOMBATHELYI KÉPTÁR FELÚJÍTÁSA

- I** 2016 decemberében jelent meg a TOP-6.1.4-16 Társadalmi és környezeti szempontból fenntartható turizmusfejlesztés című felhívás. Szombathely Megyei Jogú Város Önkormányzata ennek keretében pályázott a Szombathelyi Képtár felújítására, így a projekt megvalósításának elsődleges felelőse és kedvezményezettje lett (TOP-6.1.4-16-SH1-2017-00001 projekt).
- I** A területi szinten összehangolt, tudatos és integrált szemléletű fejlesztés a település egészére, ezen belül a képtárra és környékére nézve a megújulás lehetőségét hordozta magában. Az általános célkitűzés a helyi, térségi jelentőségű, turisztikai vonzerőt képező épített örökség fejlesztése volt. Az épület és a közvetlen környezetében elterülő zöldfelület felújítása együttesen az építészeti és kulturális örökség megőrzését segítette elő.
- I** A képtár épületének felújítása elengedhetetlen volt, mivel a karbantartás és felújítás hiánya miatt károsodott a tetőszerkezete, beázott, ennek következtében az épület állaga

folyamatosan romlott. A műemléki környezetben álló értékes építészeti örökség megőrzésével, felújításával a belváros városképe és térszerkezete pozitív irányban változott.

¶ A fejlesztés keretében elkészült a napjaink korszerű energetikai elvárásainak megfelelő tető- és homlokzati hőszigetelés, a nyílászárókat kicserélték, megújult a második emeleti kiállítóterek belső festése, padozata. Sajnos a projekt nem tette lehetővé, hogy az épület gépészeti berendezéseit is korszerűsítsék, így a kiállítóterek műtárgyvédelmi szempontból nem felelnek meg a legszigorúbb elvárásoknak, az intézmény jelentősebb műtárgyakat a jövőben sem tud kiállítani. Ezzel szemben a kialakított műtárgyvilágítás minősége mindkét épületben a legmerészebb elvárásainkat is messze felülmúlta. A környezetrendezés során sétányépítés, növénytelepítés, virágtartók elhelyezése valósult meg, amely megfelelő környezetet biztosít egy később megvalósítható kültéri szoborpark létrehozásához.

A SZOMBATHELYI KÉPTÁR

¶ A Szombathelyi Képtár az akkori magyar építészet egyik legrégebbi épületében 1985-ben nyílt meg. Jelentőségében és megjelenésében a salgótarjáni Dornay Béla Múzeum épülete mérhető hozzá, amelyet 1980-ban adtak át.

¶ A képtár megálmodói az épületet nem csak kortárs képzőművészeti kiállítóhelynek szánták, hiszen restaurátor-műhely és műtárgyraktára révén komplex muzeológiai intézménnyé válhatott. Felépítését az 1970-es évek második felében a Szombathelyi Képtárépítő Egyesület kezdeményezte, amelynek jogutódja sokáig támogatta az intézmény működését, rendezvényeket szervezett, hozzájárult a kiállításokhoz és a könyvtár gyarapodásához. Létrehozásának célja is konkrét volt: Derkovits Gyula és Dési Huber István életművének, illetve a zsennyei művésztelepen dolgozó művészek alkotásainak méltó bemutatása. Az alapítók koncepció megfogalmazói olyan intézményről álmodtak, amely a helyi alapokra építve képes bemutatni a hazai képzőművészet 20. századi történetét.

létrehozásának célja is konkrét volt: Derkovits Gyula és Dési Huber István életművének, illetve a zsennyei művésztelepen dolgozó művészek alkotásainak méltó bemutatása

- ¶ Az 1977-ben meghirdetett pályázatra számos pályamű érkezett. A tervezés lehetősége végül helyben maradt, Mátis Lajos Ybl-díjas építész elképzelései valósulhattak meg. Munkatársa Tirbus István volt, a belsőépítészet Sellyei Gábor munkája.
- ¶ Az 1985. február 20-án megnyíló intézmény kétezer négyzetméter kiállítótérrel rendelkezik, amely három nagyobb, mintegy ötszáz négyzetméteres kiállítótérre és kisebb galériákra tagolódik. Ezek mellett az épület irodákkal, restaurátor-műhellyel, klubhelyiséggel, valamint tízezer kötetnél is nagyobb szakmai könyvtárral és adattárral büszkélkedhet. A sínrendszerrel kiépített tágas raktárak minden szempontból megfelelték a kor követelményeinek. A kilencvenfős konferenciaterem művészeti és más szakterületek konferenciáinak ad otthont, gyermekfoglalkoztató stúdiója múzeumpedagógiai foglalkozások, képző- és iparművészeti szakkörök, táborok megrendezésére alkalmas.
- ¶ A képtár nyitásakor tudatos gyűjtőmunka kezdődött, bár a gyűjtési koncepció az évek során változott. Előtérbe kerültek az Európai Iskola művészei, majd a hatvanas évek neo-avantgárd csoportjai, a pop és a concept art. Jelentős magyar alkotók, így Bartha László, Szántó Piroska, Orbán Dezső, Szőlősi Endre, Kassák Lajos, Szalay Lajos, Miháلتz Pál, Ábrahám Ráfael életműveiből nagyobb egységek kerültek a képtár gyűjteményébe. A képzőművészeti gyűjtemény jelenleg csaknem 6400 művet számlál, ebből 4400 grafika, 1400 festmény, 500 szobor és 36 fénykép.
- ¶ A képtár világszerte a kortárs textilgyűjteményéről ismert. Ezen belül kimagasló helyet foglal el a miniatúrtextil-gyűjtemény, amely mind méretében, mind gyűjtési intervallumát tekintve páratlan. A teljes textilgyűjtemény meghaladja a 2500 darabot, amelynek 1200 minitextilje négy kontinens több mint negyven országának művészeitől származik.
- ¶ A textilművészet bemutatkozása Szombathelyen 1970 szeptemberében történt, amikor megrendezték az I. Fal- és Tértextil Biennálét a Savaria Múzeumban. Ezt követte egy évvel később az I. Ipari Textilbiennálé, majd 1975-ben a Minitextil kiállítás, amelyet 1976-tól mint nemzetközi textilbiennálét írt ki a szakma. Ezzel kezdődött a kortörténeti szempontból

kimagasló helyet foglal el a miniatúrtextil-gyűjtemény, amely mind méretében, mind gyűjtési intervallumát tekintve páratlan

legjelentősebb textilmunkák gyűjtése. A kiállítások szervezésével párhuzamosan megteremtették a műtárgyak elhelyezésére alkalmas raktárakat, valamint létrehozták a Velemi Alkotóműhelyt, amely 1975 és 1983 között működött.

- 1990-ben fordulat következett a textilgyűjtemény életében, ami, kinőve a Savaria Múzeumot, átkerült a Szombathelyi Képtárba. Ettől kezdve egyetlen átfogó rendezvény keretén belül, egyazon évben rendezték a képtárban a fal- és tértex-til-biennálékát, az ipari textilbiennálékát, valamint a nemzetközi miniatúrtextil-biennálékát. 1998-ban, az 1848–49-es forradalom és szabadságharc 150. évfordulóján a zászló-, majd 2000-től a szalagkiállítás kapcsolódott a biennálék sorába. 2002-ben a biennálék helyét a triennálék vették át.

A SZAKMAI KONCEPCIÓ ELEMEI

- A felújításhoz az intézmény jövőbeni működését bemutató szakmai koncepció kidolgozása társult. A képtár továbbra is az alapító elveinek megfelelő módon gyarapítja gyűjteményét, kortárs képző- és iparművészeti kiállításokat rendez, kiadványokat jelentet meg, a város legnagyobb muzeális kiállítótereiként exkluzív művészeti, történeti tárlatoknak ad helyet. A múzeum kisebb tereiben időszaki kiállítások mutatják be a pályakezdő művészeket, illetve a helyi művészek legfrissebb alkotásait. A képtár aulája, időjárástól függően parkja a kortárs művészeti tevékenység bemutatására is alkalmas.

a múzeum kisebb tereiben időszaki kiállítások mutatják be a pályakezdő művészeket, illetve a helyi művészek legfrissebb alkotásait

Időszaki kiállítások, biennálék, triennálék

- A Nemzetközi Textiltrienálékra 2021-ben, 2024-ben, 2027-ben és 2030-ban kerül sor. A kiállítások a hagyományokat követve júniustól október végéig látogathatók, tematikájukat a magyar szervezők alakítják ki.
- 2022-ben, tovább erősítve az iparművészeti vonalat és kötődve a Schrammel-gyűjteményhez, valamint a városunkban alkotó, nemzetközi elismerésnek örvendő keramikusművészhez,

A Szombathelyi Képtár régi állandó kiállítása

elindul a kerámiatriennálék sorozata. 2023-ban rendeznénk meg az első nemzetközi belsőépítészeti és formatervezési triennálét.

- ¶ A meglévő gyűjteményre építve egy-egy alkotó, alkotócsoport bemutatása, kiegészítve hazai, külföldi gyűjteményekben őrzött munkákkal, a kortárs művészet kutatóinak különösen vonzó lehet. Ennél talán még érdekesebbek azok a kiállítások, amelyek egy-egy aktuális művészeti, társadalmi problémának, témának a bemutatására törekednek.
- ¶ A képtárnak a magángalériák, magángyűjtemények felé is nyitnia kell nemcsak műtárgykölcsönzés miatt, hanem hogy bemutatkozási lehetőséget kínáljon számukra. Kiemelten kell foglalkozni az Irokéz Gyűjtemény és az acb Galéria anyagával.

kiemelten kell foglalkozni az Irokéz Gyűjtemény és az acb Galéria anyagával

Szombathelyi, Vas megyei képzőművészek

- ¶ A Szombathelyi Képtár megnyitásától bemutatja a városban, megyében alkotó, illetve innen elszármazott művészeket – ezt a hagyományt folytatni kívánjuk. A bemutatkozási lehetőségnek az egyéni és csoportos kiállításon kívül több formája is elképzelhető és vállalható: új alkotások bemutatása – lehet egy vagy több személyé vagy adott időszak munkái. Ezeknek az egy-két hetes kiállításoknak kicsi a térigényük, tehát akár az aulában is bemutathatók lehetnek.
- ¶ A képtárnak a fiatal, pályakezdő művészeket is támogatnia kell azzal, hogy lehetőséget biztosít alkotásaik bemutatására. A bemutatkozási lehetőség első lépcsője a Művészeti Szakgimnázium művésztanárok által válogatott éves kiállítása, a következő lépcsője az ELTE SEK Savaria Vizuális Művészeti Tanszék diákjainak kiállítása. Azok a fiatalok, akik Szombathelyen kezdtek és az ország vagy Európa más felsőoktatási intézményeiben folytatják művészeti tanulmányaikat, lehetőséget kapnának a képtárban bemutatni pályájuk alakulását.
- ¶ Az ipari formatervezés, a divat bizonyos formái és más, a képző- és iparművészet határterületeit képviselő alkotások mind-mind akciójelleggel, rövidebb-hosszabb kiállítással megjelennek a megújult képtárban.

- ¶ Napjainkban a muzeális intézményektől jogosan elvárt követelmény, hogy tudományos és kiállítási tevékenységeik mellett, innovatív szolgáltatásokon keresztül eljuttassák az érdeklődőknek az adott intézmény, gyűjtemény által hordozott értékeket. A köznevelési és közoktatási intézményeknek szervezett múzeumpedagógiai foglalkozások sokfélesége, igénybevétele országosan kiemelkedő Szombathelyen. A sikeres családi események ugyancsak évtizedes hagyományra tekintenek vissza – ezeket a képtár megújult tartalommal folytatja tovább. A hagyományok mellett a formatervezés (design), építészet, belsőépítészet, alkalmazott grafika, animáció területét is megmutatná a múzeum, vagyis azt, hogyan találhatóunk a kortárs formaképzéssel a hétköznapiakban.
- ¶ A képtár, Iseum, Bartók Terem közötti téren nyáron egynapos (legfeljebb kétnapos) „populáris” ingyenes fesztivált szervezünk, amellyel azokat is megszólítanánk, akik szívesen megállnak egy fél órára, de valamilyen oknál fogva nem járnak művészeti intézményekbe. A projekt másik eleme a szabadterén bemutatott művészeti akciók, amelyek egy-egy kiállításra hívják fel a figyelmet vagy maguk is alkotások.

A SCHRAMMEL-GYŰJTEMÉNY SZOMBATHELYEN

Hazatérés

- ¶ Schrammel Imrét 2009. június 22-én kereste fel otthonában a Vas Megyei Közgyűlés alelnöke, Majthényi László azzal a céllal, hogy műveinek Vas megyei elhelyezéséről tárgyaljon vele. A művészt több szál is fűzi a megyéhez – Szombathelyen született, felesége ikervári, munkásságának jelentős része a Rába Vas megyei szakaszához köthető, ezért örömmel fogadta az ajánlatot. A lehetséges helyszínek felkeresése még abban az évben elkezdődött Szombathelyen, Kőszegen és Sárváron. Végül a választás a Szombathelyi Képtár földszinti részére esett. A kiállítótér kialakítására Schrammel Zoltánt, a művész építész fiát kérték fel. Az építészeti és költségtervek

A Schrammel-gyűjtemény megnyitója 2021. június 26-án. Nemény András polgármester (2019-), Schrammel Imre és az előző polgármester, Puskás Tivadar (2010-2019)

Azok a fiatalok, akik Szombathelyen kezdték és az ország vagy Európa más felsőoktatási intézményeiben folytatják művészeti tanulmányaikat, lehetőséget kapnának a képtárban bemutatni pályájuk alakulását.

2010-re készültek el. 2010–2011-ben folytatódtak a tárgyalások a művek átadásáról és a kiállítótér kialakításához szükséges forrásokról. Ebben az időszakban a kiválasztott Szombathelyi Képtárat közösen tartotta fenn a városi és a megyei önkormányzat.

¶ Jelentős fordulat állt be a kulturális intézmények életében 2012-ben és 2013-ban, ez azonban a gyűjtemény szombathelyi elhelyezésének ügyét szüneteltette. A kulturális intézmények 2012-ben a megyék konszolidációjával a megyei önkormányzatoktól a megyei intézményfenntartó központokhoz (MIK) kerültek, így a múzeum is. Ebben az időszakban a MIK által fenntartott szombathelyi kulturális intézményeknél fejlesztések nem történtek. 2013-ban a MIK-től a városi önkormányzat fenntartásába kerültek a közigazgatási területén lévő muzeális intézmények, amelyeket a szombathelyi önkormányzat összevont, és jelenleg is a Savaria Megyei Hatókörű Városi Múzeum tagintézményeként működnek.

¶ Puskás Tivadar, Szombathely város polgármestere 2014. február elején járt Schrammel Imrénél Budapesten, ekkor megerősítette, hogy Szombathely kész a művek fogadására, a művész pedig azok elajándékozására vonatkozó szándékát erősítette meg. (Szinte ezzel egy időben Pécs és Budapest is felajánlotta a művek állandó kiállításon való bemutatását.) 2014. február 27-én Szombathely Megyei Jogú Város Közgyűlése határozatot hozott a Schrammel-gyűjtemény elfogadásáról és az annak átvételével és elhelyezésével kapcsolatos feladatok elindításáról.

¶ A Szombathelyi Képtárban 2015. július 9-én megnyílt a Schrammel Imre életművet bemutató időszak kiállítás. Még az év november 17-én Orbán Viktor miniszterelnök látogatást tett Szombathelyen, és a Modern Városok Program keretében a Schrammel-gyűjtemény méltó elhelyezése is szóba került:

a Szombathelyi Képtár helyett egy önálló épület biztosításáról tárgyaltak. A magyar állam 2017-ben vásárolta meg a Szombathely, Thököly utca 20. szám alatti ingatlant, az Éva-malom, amelyet a Magyar Nemzeti Vagyongazdálkodási Zrt. még abban az évben Szombathely Megyei Jogú Város Önkormányzatának vagyonkezelésébe adott át. Az épület felújítása a TOP-6.1.4-16-SH1-2017-00004 számú európai uniós projekt keretében történt meg.

- ¶ A városi közgyűlés 2018. szeptember 13-i ülésén fogadták el az ajándékozási szerződés tartalmát, az aláírás maga 2019 januárjában történt meg. A Schrammel-gyűjtemény állandó kiállításának megnyitása 2021. június 26-án, a Múzeumok Éjszakáján nyílt meg.

AZ ÉVA-MALOM

- ¶ Az Éva-malom épülete minden szempontból alkalmas Schrammel Imre Szombathelynek ajándékozott művei bemutatására.
- ¶ Magának az épületnek a története tudományosan feldolgozott, a kutatások során számos, a tulajdonosokkal és magával az épülettel kapcsolatos kuriózum került napvilágra. A Borostyánkő útnak közvetlenül a Savariába délről bevezető szakaszán, város előtti út mindkét oldalán a keletről származó római istenek szentélyei és kultuszépületei kerültek elő a régészeti kutatások során. A legmarkánsabb, a környék beépítésének és utcarendszerének jellegét meghatározó épületegyüttes a római korban Isis istennő szentélye volt. Az Iseumtól északra, azaz a mai Éva-malom helyét Tóth István kutatásai alapján sokáig Magna Mater–Kybele-kultuszszentélyeként interpretálta a tudomány. 1996-ban a Murányi Kereskedőház Éva-malommal kapcsolatos építkezését megelőzően régészeti ásatások folytak a területen. Soszitarits Ottó ásatása különösen eredményesnek bizonyult a területen, a három méter vastag római rétegsorból rendkívül értékes leletek, köztük falfestmények kerültek napvilágra. Az itt folytatott kutatások alapján világossá vált, hogy a római kori település déli része szentélyekkel övezett, falfestményekkel gazdagon díszített épületekből állt már a Kr. u. 2. század közepén.

a legmarkánsabb,
a környék
beépítésének és
utcarendszerének
jellegét
meghatározó
épületegyüttes a
római korban Isis
istennő szentélye
volt

A felújított Éva-malom

¶ A római kori polgárváros több száz éve után a terület lakatlaná vált, a 19. századi térképeken (például Szombathely város 1857-es kataszteri térképén, Gálos Ferenc építőmester 1862-es Szombathely-térképén) látható, hogy évszázadokon keresztül beépítetlen volt. Az itt lévő területet földhivatali és levéltári adatok alapján, a korábbi feltételezések ellenére nem a 18. század végén, hanem 1862 és 1880 között építették be. Az 1880. évi térképen már ingatlan található a területen. Szombathely Város Tanácsának mutatója alapján 1872-ben Pick Dávid építető tervét fogadták el. Az ingatlan tulajdonosai változtak az évtizedek során, a terület a Pick család után a Mayer és Sánta családok tulajdonába került. Az épület elnevezése, „Éva-malom” a köztudatban tényleges malomipari tevékenységet feltételezett. 1945-ben a főispán egy malom felállítására utalt ki pénzt, amelyet a cégbíróság Sánta János műmalmaként jegyzett be. Az „Éva-malom” kifejezés erre az időszakra datálható, az épület valószínűleg Sánta János lányáról kapta a nevét.

az épület
elnevezése,
„Éva-malom”
a köztudatban
tényleges
malomipari
tevékenységet
feltételezett

¶ 1948 után a magyar állam az épületet a hozzá tartozó területtel együtt államosította, és átadta a Szombathelyi Múmalom Vállalatnak. 1959 után a kezelői jog a Szombathelyi Sütőipari Vállalaté lett, és lizstraktárként használták. Az ide tervezett kenyérgyár helyszűke miatt aztán kikerült a Söptei útra. Az Éva-malom épületének egyik szárnyát lebontották az iseu-mi régészeti kutatások miatt. Isis istennő szentélyének felfedezése, régészeti ásatásai és az ötvenes években történt rekonstrukciója tette lehetővé a terület integrálását a belvárosi közegbe. Az Éva-malom már megcsonkított épületét a Szombathelyi Művelődési és Sportház kapta meg 1968-ban. Továbbra is raktárként használták, a Savaria Karnevál kellékeit tárolták itt évről évre. Az épületet lebontás fenyegette, jóllehet magát az épületet az 1950-es évek végén ipari műemlék jellegűvé minősítették. A tényleges lebontás elleni védelmet a Művelődési Minisztérium védetté nyilvánítási eljárása hozta meg 1968-ban.

az épületet
lebontás fenyegette,
jóllehet magát az
épületet az 1950-
es évek végén ipari
műemlék jellegűvé
minősítették

¶ A győri Murányi Kereskedőház megvásárolta az ingatlant, az épület felújítási munkálatai 1996-ban kezdődtek. 2003-ban már kínai áruház működött az Éva-malomban, amelynek

Az Éva-malom utcai homlokzata, téglafalrészlet

bezárása után 2016-tól kezdték el árulni, 2017-ben vásárolta meg és adta át Szombathely Megyei Jogú Városnak az állam az épületet a telekkel együtt már arra célra, hogy a Schrammel-gyűjtemény találjon otthon Szombathelyen.

- ¶ Az épület felújítása és a kiállítás a TOP-6.1.4-16-SH1-2017-00004 számú európai uniós projekt keretében történt meg. A fejlesztés célja az épület energetikai korszerűsítése, energiahatékonyságának növelése, figyelembe véve, hogy az átalakítás a műemléki védettséget megalapozó érték megváltoztatását nem eredményezheti.
- ¶ Az épület áttervezését a művész fia, Schrammel Zoltán végezte, aki az épület homlokzatára a közösségi alkotás lehetőségét is megálmodta: a Szombathelyi Képtár építését a nyolcvanas években téglajegyek vásárlásával segítették, hasonló érzés rejlik ebben a közösség által kialakított homlokzatban is. A Rákóczi utca felőli homlokzatot a kerámia leghétköznapibb megjelenési formája, a téгла uralja, amely azonban nem egyszerű gyári téglaburkolat. Mintegy 1800 nyers téglát láttak el saját jelzésekkel, mintákkal a szombathelyiek és azok, akik direkt erre az eseményre érkeztek a városba. Ezeket a darabokat kiégették, és a gyári téglák közé keverve alakították ki a „közösségi téglafalat”. Mivel a téglafal néz a tér felé, és ez fogadja az ide érkezőket, lehetőséget kínál megállni, szemlélődni, keresgélni, meglátni, megérezni a kerámia különleges varázsát, hogy miként képes megőrizni a pillanatot az „örökévalóságának”.

NYOMHAGYÁS

- ¶ A Schrammel-gyűjtemény állandó kiállítása a városnak adományozott, a művésztől és a Herendi Porcelánmanufaktúrától kölcsönzött alkotásokból válogatott száztizenöt művet mutat be tematikus egységekben. A rendezés több párhuzamosan futó gondolati síkot kívánt érzékeltetni. Schrammel Imre kapcsolatát a természettel: a természeti törvényeket az alkotófolyamatban felhasználó, az anyaggal, formával, technológiával kísérletező művészt. A történelmi és emberi traumákat

megélt gondolkodó alakja Trianonnal és az '56-os forradalommal kapcsolatos alkotásain keresztül tárul fel: üzenetét a megmunkált és kiégetett agyag hordozza. Az érző ember lelki rezdülései az élet szent titkainak kutatása közben nyílnak meg előttünk: a kezdet és vég, az élet és halál, az elmúlás, a szeretet, szerelem, vágyak, fájdalmak szimfóniáját szólaltatják meg bennünk.

- ¶ A kiállítás az épület földszintjén kezdődik, ahol Schrammel Imre grafikus naplórészletei borítják a falak egy részét. Az időszaki kiállítótérben a ma is épségben látható, valamint a megmagyarázhatatlan módon lebontott, tönkretett épületkerámiák fotóit, néhány esetben makettjét láthatják a vendégek. Az első emeleti kiállítótér ad helyet az állandó kiállításnak. A lépcsőházból a „pompeji figurákra” láthatunk a falfelület osztott üvegén keresztül. A hosszanti falakat tagoló ablakok egy-egy műtárgycsoport elválasztására is lehetőséget adnak: a „madárnyomatok” és a „hordalékok”, valamint a szemközti falon a „csendéletek”, az „elmúlás sorozat” és az „épületelemek” között.
- ¶ Az első nagy egység a természeti törvényekkel kapcsolatos alkotásokat mutatja be a „madárnyomatok”, „lőtt formák” és a „pompeji figurák” sorozataiból. A formák egymásra hatásának kísérletei következnek a „hordalékok” és a „tovább alakított formák” bemutatásával. A terem középső vonulatában három tematikus egység található: a légies, különlegesen hullámzó „drapériás figurák”, a történelmi traumákat idéző csoport és a háttérben a „Minótauros” jelenetei a találkozástól az elmúlásig.
- ¶ A Minótauros herendi kísérletei vezetnek át a herendi és a hollóházi porcelángyárban készült művekhez. A herendi karneváli sorozat színpadi felállítása a pestisdoktor alakjával a rendezés évére, annak legsúlyosabb pontjára, a világjárványra is utal. Az üzemek által elvárt hagyományos porcelánfiguráktól eltérő Schrammel-művek a porcelánban rejlő lehetőségekre utalnak. Az első állatfigura, a csirke is bevonásra kerül abba a tragikomikus jelenetbe, amely a macska–madár konfliktusból ered, majd ezt követi a csendéletek gyümölcseire vagyó gorilla–pávián párosa. Itt egy pihenősziget lehetőséget ad

arra, hogy gondolataiba merüljön a látogató, egy-egy kompozíció más perspektívából, más összefüggésben legyen látható. A terem keresztgelyében a Borsos Miklós emlékére készült *Keresztlevétel* viszi fel a tekintetet a két ablak között elhelyezett *Szenvedő Krisztusra*, amely a mellette látható „hordalékon” megismétlődve nyomatékosítja az emberiség bűneit magára vevő és ezért szenvedő Krisztus tanítását.

¶ A kiállítás záró tematikus egysége a családi portrék mögött az „elmúlás sorozat” négy képe – ez az egység a személyes és a nemzeti gyászon keresztül a test és az emlékek múlására utal. Az „épületelemek” és „kapuk” a kiállítás záróakkordjai, amelyek után a négy női torzó szívbe markoló plasztikus szépsége búcsúzik a látogatótól. A tematikus egységekről Schrammel Imre naplójából, a Kernács Gabriellával készített interjúból kerültek szövegrészek az ablakok felett elhelyezett üveglapokra, ezek segítségével a leghitelesebb képet kapják az érdeklődők a művész alkotói periódusairól, gondolatairól, kétségeiről, művészetfilozófiájáról.

FORRÁSOK

Berényi Marianna: Két múzeum harminc évvel később. Szombathely és Salgótarján Kádár-korban épült kiállítóterei a 21. században.

MúzeumCafé 45. (2015) 80–93.

Heckenast János: A képtár építése. A Szombathelyi Képtár.

Vasi Szemle, 39. évf. 3. (1985) 321–363.

Várkonyi György: A Szombathelyi Képtár gyűjteményének

körvonalai, gyűjtőkörének profilja, gyarapítási perspektívái.

Múzeumi Közlemények, 1980/2. 27–31.

Támogatási szerződés TOP-6.1.4.16-SH1-2017-00001 sz. projekt

<http://www.szombathely.hu/onkormanyzat/koncepcio-k-tervek/>

Szombathely Megyei Jogú Város Integrált Területi Programja

2014–2020

Szombathely Megyei Jogú Város Településfejlesztési Konceptiója

Integrált Településfejlesztési Stratégiája I. számú

egységes szerkezetbe foglalt módosítás,

Budapest, 2017. március 8.

A felújított Szombathelyi Képtár épülete, az Iseum Savariense felől, háttérben a régi zsinagóga, ma Bartók Terem

múzeumcafé 85

2021/5. október–november

www.muzeumcafe.reblog.hu

www.facebook.com/muzeumcafe

www.muzeumcafe.hu

Szerkesztőbizottság: Baán László, E. Csorba
Csilla, György Péter, Martos Gábor,
Rockenbauer Zoltán, **Török László**

Főszerkesztő: Gréczi Emőke

Szerkesztő: Basics Beatrix, Berényi Marianna,
Karácsony Ágnes, Magyar Katalin

Lapterv, tipográfia: Pintér József

Korrektor: Szendrői Árpád

E számunk szerzői: Basics Beatrix,
Berényi Marianna, Czenki Zsuzsa,
Csapláros Andrea, Dénes Mirjam,
Fogarasi Klára, Götz Eszter, Gréczi Emőke,
Karácsony Ágnes, Kovács Csaba,
Kovács Dániel, Magyar Katalin, Vig Károly,
Vitézy Dávid, Zsigmond Gábor
Fotó: Szilágyi Lenke

Szerkesztőség: 1068 Budapest,
Szondi utca 77.

E-mail: muzeumcafe@szepmuveszeti.hu

Kiadó: Kultúra 2008 Nonprofit Kft.,
1146 Budapest, Dózsa György út 41.

Lapigazgató: Lévy Zoltán

Lapmenedzser: Bacsa Tibor

bacsatibor.hatvan@gmail.com

Szerkesztőségi koordinátor: Sarkantyú Anna
Nyomdai munkák: EPC Nyomda, Budaörs

Felelős vezető: Mészáros László

ISSN szám: HU ISSN 1789-3291

Lapnyilvántartási engedély száma:
163/0588-1/2007

Terjesztés: A Lapker Zrt. országos hálózatán keresztül a Relay és az Inmedio kiemelt üzleteiben

További árusítóhelyek: Szépművészeti Múzeum – Magyar Nemzeti Galéria, Ludwig Múzeum – Kortárs Művészeti Múzeum, Néprajzi Múzeum, Magyar Kereskedelmi és Vendéglátóipari Múzeum, Múcsarnok, Magyar Fotográfusok Háza/Mai Manó Ház, Fővárosi Állat- és Növénykert, Ferenczy Múzeumi Centrum (Szentendre), Művészetek Palotája, Kieslbach Galéria, Kogart, Írók Boltja, Rózsavölgyi Zeneműbolt, Kódex Könyvárúháza, Fuga Budapesti Építészeti Központ

Kedvezményes előfizetési díj

2021. évre lapszámonként 1090 Ft,
az elofizetes@muzeumcafe.hu
e-mail címen.

Lapunk a terjesztési hálózaton belül
1490 Ft áron vásárolható meg.

Tilos a kiadvány bármely fotójának, írott anyagának vagy azok részletének a kiadó írásbeli engedélye nélküli újraközlése.

EMBERI ERŐFORRÁSOK
MINISZTERIUMA

A szám megjelentetését az Emberi Erőforrások
Minisztériuma támogatta.